

**МИРЗОЗОДА НАВРЎЗ
РАЦАБОВА СУРАЙЁ**

**ОМУЎЗИШИ ТАЪРИХ БО
УСУЛУҲОИ НАВ
(дастури методӣ)**

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ДОНИШКАДАИ ҶУМҲУРИЯВИИ ТАКМИЛИ ИХТИСОС ВА
БОЗОМЎЗИИ КОРМАНДОНИ СОҶАИ МАОРИФ

ФИЛИАЛИ ДОНИШКАДАИ ҶУМҲУРИЯВИИ ТАКМИЛИ
ИХТИСОС ВА БОЗОМЎЗИИ КОРМАНДОНИ СОҶАИ МАОРИФ
ДАР ШАҲРИ КЎЛОБ

*Ба истиқболи 35-солагии Истиқлолияти
давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон
бахшида мешавад.*

*Бо қарори шурои илмӣ-методии Филиали Муассисаи давлатии
“Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии
кормандони соҳаи маориф” дар шаҳри Кӯлоб аз 30.05.2025, №5/6 ба
чоп тавсия дода шудааст.*

Душанбе-2025

ТДУ: 930 (930)+07 (075.8)

ТКБ: 63 (2-Тоҷ)

Р - 47

Мирзозода Н., Раҷабова С. Омӯзиши таърих бо усулҳои нав (дастури методӣ) –Душанбе: «Матбаа», 2025. –105 с.

Зери назари

Маҳмудов Давлатшоҳ

н.и.т., дотсенти кафедраи фанҳои гуманитарии Филиали
Муассисаи давлатии Донишқадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва
бозомӯзии кормандони соҳаи маориф дар шаҳри Душанбе

Муқарризи:

Пармишоев Карамшо

муовини директори Филиали Донишқадаи ҷумҳуриявии тақмили
ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф
дар ВМКБ

Муҳаррири масъул:

Умаров Саидшо

муовини директори Филиали Донишқадаи ҷумҳуриявии тақмили
ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф
дар шаҳри Кӯлоби вилояти Хатлон

Дастури методии мазкур ба таълими фанни таърих дар муассисаҳои таълимӣ бахшида шудааст, ки дар он мақсади омӯзиши фан, методҳои муосири таълим, санаҳои таърихӣ, кор бо ҳуҷҷатҳо ва дигар масъалаҳои марбут ба он оварда шудааст. Он метавонад дар муассисаҳои таълимӣ ба сифати маводи ёрирасон хизмат намояд.

Дастури методии мазкур ба доираи васеи омӯзгорони фанни таърихи МТМУ, мушовирони шӯъбаҳои маориф ва кормандони соҳаи маориф тавсия дода мешавад.

ISBN: 978-99985-27-73-7

№	Мундариҷа	Саҳифа
	Муқаддима.....	5-6
1.	Мақсад ва вазифаҳои таълими фанни таърих	7-8
2.	Методу усулҳои муносири таълими таърих.....	8-10
2.1.	Ҳикоя ва тавзеҳи омӯзгор.....	10-14
2.2.	Саволу ҷавоб ва тест.....	14-16
2.3.	Арзёбӣ, фаҳмиш ва таҳлил.....	16-18
2.4.	Муҳокима ва баҳс: таҳлили воқеаҳо бо назардошти аҳамияти таърихӣ.....	18-20
2.5.	Усули таълимии “Намоиши суратҳо ва харитаҳо”.....	20-22
2.6.	Кор бо ҳуҷҷатҳо ва сарчашмаҳои таърихӣ.....	22-42
3.	Маслиҳатҳои методӣ барои омӯзгорон.....	43-47
4.	Фанҳои ғирирасони таърих.....	47-48
4.1.	Шоҳон ва ҳудудҳои давлатҳои онҳо.....	49-65
4.2.	Рӯзҳои ҷашнӣ дар Тоҷикистон.....	66-72
4.3.	Санаҳои муҳими таърихӣ.....	73-82
	Хулоса.....	83-84
	Замимаҳо.....	85-103
	Рӯйхати адабиёти истифодашуда.....	104

Муқаддима

Фанни "Таърихи халқи тоҷик" яке аз самтҳои асосии омӯзиши таърихи миллӣ мебошад, ки ҳадаф дорад шинохти хонандагонро аз мероси пурғановати таърихии гузаштагони тоҷик, арзишҳои фарҳангӣ, сиёсӣ ва иҷтимоии онҳо таҳким бахшад. Омӯзиши ин фан на танҳо барои рушди маърифати таърихӣ, балки барои ташаккули ҳисси ифтихори миллӣ, ватандӯстӣ ва дарки амиқи ҳувияти миллӣ муҳим мебошад.

Ҳадафи таърих — фаҳмондани воқеаҳои гузашта ва таҳлили таъсири онҳо ба ҳозира ва оянда аст. Таърих на танҳо рӯйдодҳоро баён мекунад, балки сабабу натиҷаи онҳо, равандҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангиро низ шарҳ медиҳад.

Таърих кӯмак мекунад, ки мо дар бораи рӯйдодҳо, шахсиятҳо ва ҷомеаҳои пешин маълумот пайдо кунем. Ин дониш барои фаҳмидани роҳи тайкардаи башарият муҳим аст.

Бо дарназардошти нақши муҳимми фанни таърих дар тарбияи шахсияти донишомӯз ва мутахассиси соҳибмаърифат, таҳияи дастури таълимӣ барои омӯзгорон ва хонандагон зарур шуморида мешавад. Ин дастур бо мақсади баланд бардоштани самаранокии омӯзиши таърихи халқи тоҷик, истифодаи усулҳои муносири таълим, таҳлили воқеаҳо, ҳуҷҷатҳо ва сарчашмаҳои таърихӣ омода гардидааст.

Дар дастур методҳо ва усулҳои гуногуни таълим, аз қабилӣ ҳикоя ва тавзеҳ, саволу ҷавоб, муҳокима ва баҳс, таҳлили ҳуҷҷатҳо, намоиши харитаҳо ва нақшаҳо пешниҳод шудаанд, ки ба омӯзгор имкон медиҳанд равиши дарсро ҷолиб, таҳлилий ва муассир гардонанд. Инчунин, дастур хонандаро ба фаъолияти мустақил, таҳқиқ, фаҳмиш ва баҳодиҳии илмӣ раҳнамоӣ мекунад.

Мо умед дорем, ки ин дастур ба омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷик дар баланд бардоштани сатҳи таълим ва тарбияи ҳисси миллӣ мусоидат хоҳад кард.

Муаллифон, ба ҳамаи он нафароне, ки дар таҳияи ин дастур кӯмаки хешро дарёф надошта, тавсияҳои судманд доданд, арзи сипос менамоянд. Инчунин, аз доираи васеи хонандагон, омӯзгорон, муҳаққиқон ва мушовирону кормандони соҳаи маориф эҳтиромона

хошишмандем, чиҳати ба чашм расидани норасоиҳои дастури мазкур ба суроғаи электрони зерин rajabova.suraiyo@mail.ru фикру андешаҳои худро пешниҳод намоянд. Барои сифатан ва мазмунан беҳтар шудани он дар нашрҳои минбаъда онҳоро мавриди қарор дода, дастраси васеи хонандагону омӯзгорон мегардонем.

Муаллифон

1. Мақсад ва вазифаҳои таълими фанни таърих

Таърих яке аз фанҳои муҳими ҷомеашиносӣ мебошад, ки дар ташаккули шахсият, худшиносии миллӣ ва фаҳмиши васеи ҷаҳон нақши муҳим мебозад. Омӯзиши таърих на танҳо шиносӣ бо рӯйдодҳои гузашта аст, балки роҳи омӯзиши таҷриба, хато ва дастовардҳои инсонӣ низ мебошад. Дар шароити имрӯза, ки ҷаҳон ба тағйироти зуд дучор мегардад, дониستاني таърих барои насли нав ҳатмӣ мебошад.

Яке аз мақсадҳои аввалиндараҷаи омӯзиши таърих шиносо кардани хонандагон бо воқеаҳо ва шахсиятҳои муҳими гузашта мебошад. Ба воситаи таърих хонандагон меомӯзанд, ки чӣ гуна тамаддунҳо ташаккул ёфтанд, ҷангҳо ва сулҳҳо чӣ гуна таъсир расонданд ва чӣ омилҳо тағйироти иҷтимоӣ ва сиёсиро ба бор оварданд.

Таърих воситаи муҳими баланд бардоштани ҳисси ифтихори миллӣ ва ватандӯстӣ ба шумор меравад. Дониستاني гузаштаи миллат, ҷонфидоии шахсиятҳои барҷаста ва мубориза барои истиқлолият ба наврасон фаҳмиши арзишҳои миллӣ ва эҳсоси масъулият нисбат ба Ватанро тақвият мебахшад.

Таърих ҳамчун як омӯзгор хидмат мекунад: аз он метавон сабақ гирифт, таҷрибаро омӯخت ва хатоҳои гузашта такрор нашаванд. Ин барои тарбияи насли хирадманд ва таҳлилгар бисёр муҳим аст.

Омӯзиши таърих на танҳо ба дарёфти маълумот, балки ба рушди малакаҳои фикрронии таҳлилӣ, муқоисавӣ ва хулосабардорӣ кӯмак мекунад. Дарсҳои таърих хонандагонро ташвиқ мекунад, ки рӯйдодҳоро аз нуқтаҳои назари гуногун дида, сабаб ва натиҷаро дуруст арзёбӣ намоянд.

Ҳодисаҳои таърихӣ дар як минтақа наметавонанд бе таъсири ҷаҳонӣ сурат гиранд. Аз ин рӯ, омӯзиши таърихи умумиҷаҳонӣ ба хонандагон кӯмак мекунад, ки робитаҳои байнидавлатӣ, таъсири сиёсӣ ва фарҳангиро дарк кунанд ва дунёро бо диди васеътар бубинанд.

Таърих на танҳо фанни таълимӣ, балки омӯзгори ҳаёт аст. Он ба инсон ёрӣ мерасонад, ки бо дарки амиқи гузашта, имрӯзро беҳтар фаҳмад ва ояндаро дуруст бисозад. Омӯзиши таърих барои ташаккули шахсияти ватандӯст, маърифатпарвар ва таҳлилгар ниҳоят муҳим аст. Аз ин рӯ, таъриху фарҳанг бояд дар тамоми зинаҳои таҳсил ба таври ҷиддӣ омӯхта шаванд.

Омӯзиши фанни “Таърихи халқи тоҷик” барои баланд бардоштани дониш, ҷаҳонбинӣ ва эҳсоси худшиносии миллӣ дар байни хонандагон равона карда шудааст.

Вазифаҳои фан:

- ✓ Шиносоӣ бо марҳилаҳои муҳими таърихи халқи тоҷик;
- ✓ Омӯзиши ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ ва фарҳангии ниёгон;
- ✓ Тарбияи ҳисси ватандӯстӣ, ифтихори миллӣ ва хувияти тоҷикӣ;
- ✓ Инкишофи малакаи таҳлил ва хулосабарорӣ оид ба воқеаҳои таърихӣ.

2. Мундариҷаи асосии дарсҳо

Фанни “Таърихи халқи тоҷик” ба давраҳои таърихии зерин ҷудо мешавад:

1. Оғози таърих ва давраи қадим (сарчашмаҳо, суғдиён, бакатриён, давлати Ҳахоманишиён);

2. Давраи Сосониён ва воридшавии ислом (омехтагии фарҳангҳо);

3. Давлати Сомониён — авҷи давлати тоҷикон (муассисаи миллӣ);

4. Давраҳои муғулон, Темуриён ва Бухорову Қуқанд;

5. Муборизаҳои озодихоҳӣ ва таъсири мустамликадорӣ;

6. Таърих дар замони Шӯравӣ (инқилоб, сиёсати русиқунонидан, тарбияи фарҳангӣ);

7. Давраи истиқлолият ва рушди давлатдорӣ миллӣ (аз соли 1991 то имрӯз)

2. Методу усулҳои муносири таълими таърих

Усул дар маънои луғавӣ тарз, роҳ, восита ва ё маҷмӯи амалҳои, ки барои расидан ба ҳадафи муайян истифода мешавад. Дар контексти таълим, усули таълим тарз ё роҳи муаллим дар расонидани дониш, ташаккули малакаи ва ҷаҳонбинии

хонандагон дар чараёни дарс мебошад. Усулҳо маҷмӯи амалҳо ва воситаҳоеро дар бар мегиранд, ки муаллим барои фаъолгардонии хонандагон, ташкили фаъолияти онҳо ва таъмини азхудкунии самараноки маводи таълимӣ истифода мекунад.

Истифодаи усулҳо дар фанни таърих:

Истифодаи усулҳои гуногун дар таълими фанни таърих аҳамияти ниҳоят бузург дорад, зеро таърих фанни мураккаб ва бисёрҷанба буда, азхудкунии он тафаккури интиқодӣ, таҳлилий ва қобилияти дарки робитаҳои сабабӣ-натичавиро талаб мекунад. Усулҳои муассир метавонанд:

- **Шавқи хонандагонро бедор созанд:** Таърих метавонад барои баъзе хонандагон дилгиркунанда ба назар расад, агар танҳо дар шакли лексия пешниҳод шавад. Истифодаи усулҳои фаъол ва ҷолиб (бозихо, нақшофарӣ, муҳокимаҳо) метавонад шавқи онҳоро ба омӯзиши гузашта бедор кунад.

- **Фаъолнокии хонандагонро таъмин намоянд:** Усулҳои фаъол хонандагонро аз мавқеи мушоҳидачии пассиф ба иштирокчии фаъоли раванди таълим табдил медиҳанд. Онҳо фикр мекунанд, савол медиҳанд, ақидаҳои худро баён мекунанд ва дар ҳалли мушкилот иштирок мекунанд.

- **Азхудкунии амиқи маводи таърихро таъмин созанд:** Вақте ки хонандагон фаъолона дар омӯзиш иштирок мекунанд, онҳо маводро беҳтар дарк мекунанд ва дар хотир нигоҳ медоранд. Таҳлили манбаъҳои аввалия, муҳокимаҳо ва лоиҳаҳо ба онҳо имкон медиҳанд, ки донишро на танҳо азхуд кунанд, балки онро таҳлил ва татбиқ низ намоянд.

- **Малакаҳои муҳими асри XXI-ро инкишоф диҳанд:** Таълими таърих бо истифода аз усулҳои муосир метавонад малакаҳои муҳиме, аз қабилӣ тафаккури интиқодӣ, ҳамкорӣ, коммуникатсия, ҳалли мушкилот ва эҷодкориро дар хонандагон инкишоф диҳад.

- **Дарки гуногунандеширо фароҳам оранд:** Муҳокимаи воқеаҳои таърихӣ аз нуқтаи назари гуногун, таҳлили манбаъҳои гуногун ва баррасии ақидаҳои мухталиф ба хонандагон кӯмак мекунад, ки гуногунандеширо дарк кунанд ва ба ақидаҳои дигарон эҳтиром гузоранд.

- **Робитаи таърихро бо ҳаёти имрӯза нишон диҳанд:** Истифодаи мисолҳо аз ҳаёти муосир, муқоисаи воқеаҳои гузашта бо ҳозира ва баррасии таъсири таърих ба имрӯза метавонад аҳамияти фанни таърихро барои хонандагон равшантар созад.

Ҳамин тарик, усулҳо воситаҳои муҳими педагогӣ мебошанд, ки ба муаллими таърих имкон медиҳанд, ки дарсро ҷолибтар, ғаъолтар ва самараноктар гузаронад ва ба хонандагон дар азхудкунии амиқи дониш ва инкишофи малакаҳои зарурӣ кӯмак расонад. Интихоби усулҳо бояд ба ҳадафҳои дарс, мундариҷаи мавзӯ, сатҳи дониш ва хусусиятҳои синнусоли хонандагон мувофиқ бошад. Якчанд намуди усулҳои ғаъоли таълим ва интерактивиро бо намунаи нақшаи яксоатаи дарси ба шумо пешниҳод менавмоем.

1. Ҳикоя ва тавзеҳи омӯзгор: барои дарки рӯйдодҳои муҳим;
2. Саволу ҷавоб, тест, эссе: арзёбии фаҳмиш ва таҳлил;
3. Муҳокима ва баҳс: таҳлили воқеаҳо бо назардошти муҳити таърихӣ;
4. Намоиши суратҳо, харитаҳо, нақшаҳо: барои беҳтар фаҳмидани воқеаҳо;
5. Кор бо ҳуҷҷатҳо ва сарчашмаҳо: омӯзиши манбаъҳои аслии таърихӣ.

Методҳои таълимӣ оид ба ҳикоя ва тавзеҳи омӯзгор барои дарки рӯйдодҳои муҳим дар фанни таърих як равиши хеле муассир ва самарабахш аст. Бо кӯмаки ин метод, хонандагон метавонанд беҳтар фаҳманд ва дарк кунанд, ки чӣ гуна рӯйдодҳо ва воқеаҳои таърихӣ ва рӯйдодҳои муҳими сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ ба рушди халқи тоҷик ва ҷаҳон таъсир расониданд.

2.1. Ҳикоя ва тавзеҳи омӯзгор

Ин метод ба хонандагон кӯмак мекунад, ки мавзӯро дар шакли як қисса ё ҳикоя дарк кунанд. Ба ҷои он ки танҳо санаҳо ва фактҳоро фаҳманд, онҳо метавонанд ҳикояи воқеа ва тасаввуроти инсонҳо дар он даврро эҳсос кунанд.

Чӣ тавр ҳикоя ва тавзеҳ бояд гузаронида шавад?

Таҳия кардани сценария ва мавзӯ. омӯзгор бояд дар бораи воқеаҳо сценарияи таърихӣ таҳия кунад. Масалан, ба ҷои он ки танҳо ба санади хом ва ҳисоботҳо таъия кунад, ӯ метавонад ба сурати ҳикояи аниматсионӣ ё драматизатсия шеваи ҷолибтаринро фароҳам созад.

Мисол: Гузариш аз оғози соҳибхитиёрии Давлати Сомониён — барои шиносоии ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ дар замони Исмоили Сомонӣ, омӯзгор метавонад таърихи муқаддимаӣ ва хислатҳои шахсиятҳоро ҳамчун қиссаи дақиқ ва ҷолиб пешкаш кунад.

Вақти дуруст ва шеваи сарусадӣ: омӯзгор бояд бо вақти дуруст ва сарусадӣ пешниҳод кунад, то ки шавқу рағбати хонандагон ба

мавзуъ боло равад. Дарс бояд воқеаҳои таърихи аз чашми одамон ва шахсиятҳо ба таври гуфтугӯ ва рағбати содиқ ба назар гузорад.

Қиссаи шахсиятҳо ва рӯйдодҳои муҳими таърихӣ: шахсиятҳои таърихӣ, ки дар ба вучуд омадани рӯйдодҳои муҳим нақши калон доранд, бояд ҳикояи мантиқии онҳоро дар бар гирад.

Мисол: «Имрӯз мо дар бораи марди далер ва ватандӯсте суҳан мекунем, ки номи ӯ дар таърихи мо бо ҳарфи заррин навишта шудааст — Темурмалик. Ӯ яке аз қаҳрамонони халқи тоҷик дар давраи ҳуҷуми муғулҳо буд.

Иштирок дар муҳокима ва саволу ҷавоб. Ҳикояи таърихи ба саволу ҷавоб табдил додан, ки шоҳаҳои мухталифи мавзуъро ба хонандагон маълум созад. Бояд оқибат омӯзгор саволҳоро бо фаҳмидани идеяҳои муҳимтар ба хонандагон диҳад. Ин натиҷаҳои мунтазам ва пурсишҳоро ба таърихи воқеӣ муттаҳид мекунад.

Драматизатсия ва фантасии омӯзиш. Ин як методи муассир барои дарки рӯйдодҳои таърихӣ аст. Оғози барнома дар шакли драматизатсия ба назар гирифтани ва ба хонандагон кӯмак мекунад, ки онҳоро «зинда» ҳис кунанд. Вақте ки шеvaro бо ҳиссиёти инсонии ҳар як саҳна омезиш медиҳад, муҳити таърихӣ ё воқеа барои хонандагон бештар қобили фаҳм шудан аст.

Чӣ тавр амалӣ кардани методи драматизатсия?

Омӯзгори фанни таърих бояд дар вақти шарҳи воқеаҳо нақши шахсиятҳоро баён кунад ва ҳар шахсиятро бо хислатҳои хос ва муҳити он давра пешкаш кунад. Масалан, барои муҳокима кардани таъсири Исломи ба хоки тоҷикон, шахсиятҳое, ки ибодат ва дурандешӣ доштанд, бояд ба таври мусбат таҳия шаванд.

Ҳунарнамоӣ: Дар ин метод, хонандагон нақшҳоро бевосита ё тавассути сценария иҷро мекунанд. Ин методу усул омӯзгорро кӯмак мекунад, ки ба халқи таърих эҳсоси амиқтарро хонанд ва танқид кунан.

Шарҳ ва таърифи визуал:

Ҳикоя ва тавзеҳ метавонанд бо усулҳои визуалӣ (харитаҳо, расмҳо, слайдҳо ва филмҳо) дар якҷоягӣ истифода шаванд. Визуализатсия имконият медиҳад, ки мазмун дар ёд ва эътибори хонандагон таҳким ёбад.

Чӣ тавр иҷро мешавад?

Истифодаи харита ва диаграммаҳо: Омӯзгор бояд дар оғоз кардани таърих ва муҳокимарониҳои таърихӣ тавассути харитаҳо ва диаграммаҳо истифода кунад, ки қадамҳои давр ва намоишҳои

ҷуғрофии муҳимро нишон медиҳанд. Ин ба шиносоии минтақаҳо ва мавқеи давлатҳои қадамҳои муайян кӯмак мекунад.

Филм ва расмҳои таърихӣ: ба онҳо тасвирҳои аниматсионӣ ё кинои таърихӣ қатъии замон, ки воқеаҳои таърихро бо тасвир ва садо ифода мекунад, ҷалб кунед.

Истинод ба манбаъҳо ва маводҳои асли: дарк кардани рӯйдодҳои таърихӣ дар байни хонандагон ба маънии таҳқиқот ва кор бо манбаъҳои аслии таърихӣ низ мебошад. Ин ба хонандагон ёд медиҳад, ки оқибатҳои воқеаҳои таърихӣ чӣ гуна тавассути санадҳо, хати расмӣ ё ёддоштҳо сабт шуда ва аз ҷониби онҳо таҳқиқ ва баҳогузорӣ шудааст.

Мисол: Дар мавриди давлати Сомониён ё шахсиятҳои таърихӣ, истифодаи санадҳои асли ва китобҳои таърихӣ аниматсионӣ кӯмак мекунад, ки хонандагон фаҳманд, ки чӣ гуна сиёсат ва фарҳанг дар он замон ба ҳам пайвастанд. Ин методҳо имконият медиҳанд, ки таърих ба як тарзи зинда ва ҷолиб ба хонанда тақдим гардад ва инчунин онҳо қабилити таҳлили таърихро аз назар ва мазмунҳои амиқтар ба кор гиранд.

Методҳо ва усулҳои таълим, ки дар бораи саволу ҷавоб ва тест арзёбӣ фаҳмиш ва таҳлил меравад, барои арзёбии амиқи дониш, идоракунии самарабахши дарс ва таъмини фаҳмидани амиқи мавзӯҳо хеле муҳим мебошанд. Ҳар як аз ин усулҳо барои бахшҳои гуногуни таълим (фаҳмидан, аз худ кардани маълумот, таҳлил, хулоса ва ғ.) истифода мешаванд.

Акнун биед сценарияи пурраи дарсро барои мавзӯи Темурмалик бо истифода аз усули ҳикоя ва тавзеҳи омӯзгор пешниҳод намоям. Ин сценария дар шакли муфассал таҳия шудааст ва шумо метавонед онро бевосита дар дарс истифода баред.

Сценарияи пурраи дарс

Мавзӯ: Қаҳрамони Темурмалик дар мубориза бар зидди муғулҳо

Синф: 7

Фан: Таърихи халқи тоҷик

Усул: Ҳикоя ва тавзеҳи омӯзгор

Вақт: 45 дақиқа

1. Қисми аввали дарс – Оғози рӯхбахш (5 дақиқа)

Омӯзгор: — Ассалому алайкум, хонандагони азиз!

— Пеш аз оғоз ба мавзӯи нав, як савол дорам: Оё шумо боре номи Темурмаликро шунидаед? Кӣ буд ӯ? (2–3 хонанда фикрхояшонро ибраз мекунанд)

Омӯзгор: — Бисёр хуб. Имрӯз мо бо шахсияте шинос мешавем, ки номи ӯ рамзи шучоат ва ватандӯстист. Мавзӯи дарси мо: "Қаҳрамони Темурмалик дар мубориза бар зидди муғулҳо". Дар ин дарс мо дарк мекунем, ки чӣ гуна як шахсият метавонад рӯҳияи тамоми миллатро баланд бардорад.

2. Қисми асосии дарс – Ҳикоя ва тавзеҳ (30 дақиқа)

Омӯзгор (бо овози таъсирбахш, бо забони содаву фасеҳ):

«Соли 1220. Диёри мо — Мовароуннаҳр дар вартаи хатар аст. Муғулҳои шикастнопазир ба шаҳрҳои тоҷикон ҳучум мекунанд. Халқ дар тарс. Шаҳрҳо як ба як таслим мешаванд...

Аммо... як шахсият бар зидди ин ҷабри замон меҳезад. Ӯ Темурмалик аст — ҳокими ҷавонмарди Хучанд.

Ӯ дар соҳили дарёи Сир деворҳои муҳофизатӣ месозад, киштиҳои ҷангӣ омода мекунад. Вақте ки муғулҳо наздик мешаванд, Темурмалик бо мардонаш ба муқовимат мебарояд. Ӯ намехоҳад ватан ба зери пой душман афтод

Шаҳри Хучанд баъди муборизаи саҳт ба дасти муғулҳо меафтад, вале Темурмалик таслим намешавад. Ӯ ба ҷангал ва кӯҳистон паноҳ мебарад ва муборизаро ҳамчун роҳбари ҷирикчиён идома медиҳад. Ӯ ба қанор мегузорад, вале номуси миллатро муҳофизат мекунад.» (Дар ҳамин ҷо омӯзгор метавонад расм ё порча аз филмро нишон диҳад)

Тавзеҳи омӯзгор: Ин воқеа нишон медиҳад, ки вақте як шахс барои ҳақ ва Ватан меистад, метавонад намунаи ибрат гардад.

Муборизаи Темурмалик на танҳо ҳарбӣ, балки маънавӣ буд — барои рӯҳи миллат.

3. Қисми фаъолсозӣ – Саволу ҷавоб (7 дақиқа)

Омӯзгор: — Чаро Темурмалик таслим нашуд?

— Агар шумо дар ҷои ӯ мебудед, чӣ кор мекардед?

— Чӣ омил ӯро чунин далер кард? (Хонандагон ҷавоб медиҳанд; омӯзгор ҳар як посухро қадр мекунад)

4. Хулоса ва натиҷагирӣ (2 дақиқа)

Омӯзгор: — Темурмалик танҳо як қаҳрамони таърихӣ нест — ӯ намунаи ибрат барои ҳар яки мо. Меҳроҳам дар хотир нигоҳ доред:

на ҳамаи ҷангҳо бо силоҳ мешаванд. Баъзе ҷангҳо — бо рӯҳ, бо муҳаббат ба Ватан ва бо дилу ният.

5. Супориши хонагӣ (1 дақиқа)

Супориши ҳатмӣ: Навиштани як ҳикояи кӯтоҳ (5–6 ҷумла) аз номи Темурмалик: "Ман барои чӣ мубориза мебардам..."

Супориши иловагӣ: Кашидани расм ё омода кардани афиша (плакат) бо унвони "Ватандӯстӣ аз далерӣ оғоз меёбад".

2.2.Саволу ҷавоб ва тест

Мақсад: саволу ҷавоб як усули муассир аст, ки барои санҷиш ва беҳтар кардани фаҳмиш ва танқиди дониш истифода мешавад. Омӯзгор бо пурсидани саволҳо аз хонандагон кӯмак мекунад, ки онҳо дарк кунанд, ки то кучо мавзӯро фаҳмидаанд ва метавонанд ба саволҳои мушаххас ҷавобҳои дуруст диҳанд.

Шеваи иҷро:

Саволҳои мустақим: Саволҳои, ки бо мавзӯҳо ва санаҳо, шахсиятҳо ва рӯйдодҳои таърихӣ алоқаманданд. Масалан, «Кӣ асосгузори давлати Сомониён буд?»

Саволҳои муҳокимавӣ: Саволҳои, ки хонандаро водор месозанд, ки дар бораи сабаб ва натиҷаи рӯйдодҳо фикр кунанд. Масалан, «Чаро шикасти Сомониён таъсири амиқ гузошт на танҳо дар Тоҷикистон, балки дар минтақа?»

Саволҳои таҳлилӣ: Саволҳои, ки хонандаро маҷбур месозанд, ки мустақилона таҳлил ва хулоса кунанд. Масалан, «Чӣ тавр таъсири ислом дар хоки тоҷикон ба фарҳанг ва сиёсат аҳамияти бузург дошт?»

Ҷоида:

Фаҳмидани амиқи мавзӯ: Саволу ҷавоб дар ёдгирии амиқи мавзӯҳо кӯмак мекунад.

Интерактивии дарс: Бо саволгузорӣ, дарс ҷолибтар мешавад ва хонандагон бештар фаъол мешаванд.

2. Тест:

Мақсад:тест барои санҷидани савод ва фаҳмиши хонанда дар заминаи маълумоти таърихӣ истифода мешавад. Тест метавонад барои муайян кардани дараҷаи фаҳмидани хулосаи амиқ ва ёдгирии маълуматҳо самарабахш бошад.

Шеваи иҷро: тестҳои микдорӣ: Саволҳо бо якчанд вариантҳои ҷавоб (муддатнок, дуруст/нодуруст, интихоби як ҷавоб) барои санҷиши ёдкунии дуруст ва интихоби ҷавоби дуруст.

Масалан: «Кӣ ба таъсиси Давлати Сомониён кӯмак кард?»

- А) Исмоил ибни Аҳмад
- Б) Абулқосим Фирдавсӣ
- В) Низомулмулк
- Г) Абуҳанифа

Тестҳои саволҳои мухталиф: Саволҳо бо муҳтавои гуногун, ки на танҳо ёддоштро, балки таҳлил ва истифодаи маълумотро мебарсанд.

Масалан: «Чӣ тавр таъсири ислом ба муносибатҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ дар замони Сомониён тағйир ёфт?»

Ҷоида: тестҳо ба омӯзгор имконият медиҳанд, ки ба таври зуд натиҷаҳо ва ҳатогиҳои донишҷӯёнро муайян кунад.

Ҳамкорӣ бо дурустӣ: Барои омӯзгор тестҳо имкон медиҳанд, ки санҷишҳои дақиқ ва стандартизатсияшударо гузаронад.

Усули саволу тести яке аз шаклҳои фаъоли самараноки дарс барои омӯзиши мустақилонаи хонандагон ва санҷиши дониши онҳо мебошад. Ин усул хусусан барои такрор ва мустаҳкамсозии маводи таълимӣ, инчунин баррасии фаҳмиш мувофиқ аст.

Намунаи дарс бо усули саволу ҷавоб ва тести.

Ҷан: Таърихи халқи тоҷик

Синф: 9

Мавзӯ: Ташаккули давлати Сомониён

Вақт: 45 дақиқа

Усул: Саволу тести (пурсишу ҷавоб ва тест)

Воситаҳо: Тестҳо (қоғазӣ ё электронӣ), тахта, проектор, қалам ва варақ

1. Қисми муқаддимаӣ (5 дақиқа)

Омӯзгор: — Ассалому алайкум, хонандагони азиз! Имрӯз маводи гузашта — давлати Сомониён-ро такрор мекунем ва донишҳои шуморо тавассути саволҳо ва тестҳо месанҷем.

2. Қисми асосӣ – Саволу ҷавоб ва тестҳо (30 дақиқа)

А. Саволҳои шифоҳӣ (10 дақиқа)

Омӯзгор (пурсиш):

1. Сомониён кай ва дар кучо давлат таъсис доданд?
2. Номи аввалин амири давлати Сомонӣ?
3. Пойтахти давлати Сомониён кадом шаҳр буд?
4. Давраи Сомониён бо кадом пешрафтҳо машхур аст?

(Хонандагон ҷавоб медиҳанд, омӯзгор тавзеҳ ва ислоҳ мекунад)

В. Тест (20 дақиқа)

Омӯзгор:

Ҳоло ба тест ҷавоб медиҳем. Вақт 15 дақиқа. Баъд натиҷаҳоро якҷоя мебинем.

Тест (мисолҳо):

1. Давлати Сомонӣ дар кадом сол таъсис ёфтааст?

а) 819 б) 875 в) 999 г) 705

2. Пойтахти давлати Сомонӣ кадом аст?

а) Балх б) Самарқанд в) Бухоро г) Панҷакент

3. Насри II дар кадом соҳаҳо дастовард дошт?

а) Фанноварӣ б) Илм ва маориф в) Тиб г) Ҳамаи зикршуда

4. Давлати Сомонӣ аз ҷониби ки барҳам хӯрд?

а) Қарохониён б) Ғазнавиён в) Муғулҳо г) Аббосиён

(Омӯзгор ҷавобҳоро ҷамъ мекунад— санҷишро феврал мекунад)

3. Хулоса ва ҷамъбаст (8 дақиқа)

Омӯзгор: — Хонандагони азиз, имрӯз бо саволу тест маводи таърихӣ муҳими халқи тоҷикро такрор кардем. Давлати Сомонӣ на танҳо аввалин давлатдории миллӣ буд, балки пояи фарҳангу илму дар замони худ гузошт.

Натиҷаҳо: Омӯзгор хулоса мебарорад, хонандагони фаъолро таъриф мекунад.

4. Супориши хонагӣ (2 дақиқа):

Омода кардани 5 саволи тестӣ дар мавзӯи омӯхташуда барои мубодила бо ҳамсинфон.

Навиштани як абзац (6–7 ҷумла) дар мавзӯи "Чаро Сомониён дар таърихи тоҷикон муҳиманд?"

2.3. Арзёбӣ (фаҳмиш ва таҳлил)

Мақсад: Арзёбӣ асосан барои таҳлили фаҳмиш ва арзёбии амиқ истифода мешавад. Ин ба он маъно аст, ки хонандагон на танҳо маълумотро ёд мегиранд, балки фаҳмиши амиқ ва таҳлили худро барои шарҳ додани мавзӯ ва воқеаҳои таърихӣ пешниҳод мекунанд.

Шеваи иҷро: Гурӯҳҳои таҳлилӣ: хонандагон метавонанд гурӯҳҳоро ташкил кунанд ва рӯйдодҳои таърихро дар гурӯҳҳо муҳокима кунанд.

Масалан: Гурӯҳҳо таҳлил мекунанд, ки чӣ тавр таъсири фарҳангӣ ва иҷтимоии муғулон ба тоҷикон ва дигар халқҳои Осиёи Марказӣ буд.

Рафти таҳлилӣ: Омӯзгор вазифаҳои таҳлилӣ (масалан, таҳлили рӯйдодҳои таърихӣ, сарчашмаҳо ва ё шахсиятҳо) медиҳад, ки донишҷӯ бояд дарк кунад ва хулосаи амиқ дар ёд дошта бошад.

Фоида: Фаҳмидани амиқ: Таълимот бо фаҳмиши амиқ кӯмак мекунад, ки хонандагон на танҳо ёд мегиранд, балки қодир ба таҳлил ва тавзеҳ кардани мавзӯҳо мешаванд.

Самарабахшии умумӣ: Арзёбӣ ва таҳлил кӯмак мекунад, ки хонандагон фаҳмидан ва таҳлили мавзӯҳои таърихро ба як сатҳи баланд барорад. Ҳамчун ҷамъбаст, ин методҳо ва усулҳои таълимӣ ба омӯзгорон ва хонандагон кӯмак мекунанд, ки як роҳи муфид ва муассир барои омӯзиш, арзёбӣ ва таҳлил ташкил кунанд, ки ба фаҳмидани амиқ ва таҳлили воқеаҳои таърихӣ ва мавзӯҳои таълимии фанни таърих кӯмак мерасонанд.

Методу усулҳои муосири таълими таърих бо мақсади рушди қобилияти фаҳмиш, таҳлил ва арзёбии хонандагон мутобиқи талаботи таълими муосир такмил ёфтаанд. Дар зер шарҳи мухтасари ин се унсур ва василаҳои марбутатаи таълимӣ оварда мешавад:

1. Арзёбӣ

Мақсад: Санҷиши дониши хонандагон, муайян кардани сатҳи фаҳмиши мавод ва қобилияти татбиқи он.

Усулҳо:

Санҷишҳои тестӣ (бо саволҳои гуногуншакл: кушода, пӯшида, серинтиҳоб);

Портфолио (маҷмӯи корҳои таълимии хонанда);

2. Фаҳмиш

Мақсад: Баланд бардоштани дарки маънии воқеаҳо ва равандҳои таърихӣ.

Усулҳо:

Харитаи ақл барои пайваст кардани далелҳо ва сабабу оқибатҳо;

Муколамаи Сократӣ (пурсишу посух бо роҳнамоии омӯзгор);

Ҳикоясозӣ барои эҳсос кардани воқеаҳои таърихӣ;

Кор бо манбаъҳои таърихӣ (санадҳо, нақлу ривоятҳо, хаттӣ ва шифоҳӣ);

Тақвимсозӣ ва диаграммаҳо барои пайгирии замон ва пайдарпаии воқеаҳо.

3. Таҳлил Мақсад: Қобилияти муқоиса, сабабшиносӣ, баррасии паёмадҳои воқеаҳо ва таҳлили санадҳо.

Усулҳо:

Муқоисаи ду ё чанд воқеаи таърихӣ (масалан, ду ҷанг ё ду ислоҳот);

Таҳлили санадҳо ва ҳуҷжатҳои таърихӣ бо дарёфти ғоя ва ғараз;

Баҳсҳои таълимӣ (мавқеъгирӣ аз нигоҳи шахсияти таърихӣ);

Лоихаҳои таҳқиқотӣ бо истифода аз маводи мухталиф;

Диаграммаи “сабаб ва оқибат” .

2.4. Муҳокима ва баҳс: таҳлили воқеаҳо бо назардошти аҳаммияти таърихӣ

Ин бахш ҳадаф дорад, ки хонандагон тавонанд воқеаҳои таърихро ба таври танқидӣ таҳлил намуда, аҳамияти онҳоро дар заминаи замон, ҷомеа ва рушди минбаъдаи таърих дарк намоянд.

Муҳимтарин вазифаҳо:

- ✓ Рушди тафаккури интиқодӣ ва таҳлилий;
- ✓ Омӯзиши сабабу омилҳои амиқи воқеаҳои таърихӣ;
- ✓ Дарки паёмадҳо ва аҳамияти воқеа барои давраҳои баъдӣ;
- ✓ Таълим додани малакаи мубодилаи афкор дар муҳокима ва баҳсҳои таълимӣ.
- ✓ Методҳо ва усулҳои татбиқшаванда:
- ✓ Шаклҳои кори синфӣ: “Доираи муҳокима”: Ҳама иштирокчиён дар доира нишаста, озодона афкорашонро баён мекунанд;
- ✓ Рӯйдодҳои воқеӣ дар нақши драмавӣ: хонандагон нақши шахсиятҳои таърихро мегиранд ва дар баҳсҳо иштирок мекунанд;
- ✓ Ҳимояи лоиҳа: Гурӯҳҳо як воқеаро таҳқиқ карда, бо таҳлили аҳамияти таърихӣ он баромад мекунанд.

Намунаи саволҳои таҳлилий ва баҳсӣ:

1. Сабабҳои аслии сар задани Инқилоби Бухоро кадомҳо буданд?
2. Оё амирияти Бухоро метавонист бо роҳи ислоҳот наҷот ёбад?
3. Кадом омилҳо ба муваффақ шудани ҳаракатҳои инқилобӣ мусоидат карданд?
4. Чӣ гуна дарки мо аз ин воқеаҳо имрӯз метавонад бар таълим ва тафаккури шаҳрвандӣ таъсир расонад?

Методҳо ва усулҳои татбиқшаванда

Метод	Шарҳ	Намунаи амалисозӣ
Баҳс / Муҳокима	Омӯзандагон мавқеи шахсияти таърихро мегиранд ва бо далоил ҳимоя мекунанд.	Мавзӯ: “Оё ислоҳоти замини соли 1925 дар Тоҷикистон манфиатовар буд?”
Ҷадвали муқоисавӣ	Ду воқеаи таърихӣ ё ду муносибатро муқоиса мекунанд	Муқоисаи Инқилоби Бухоро ва Инқилоби Октябр
Таҳлили ҳуҷҷатҳои таърихӣ	Ҳуҷҷатҳои ҳатгӣ, манбаъҳои расмӣ ё хотирот мавриди таҳлил қарор	Таҳлили як фармони амири Бухоро ё як мақола аз “Бухорои Шариф”.

	мегиранд.	
Баҳси гурӯҳӣ	Гурӯҳҳо мавзӯи мушаххасро баррасӣ мекунанд, натиҷагирӣ менамоянд.	Мавзӯ: “Нақши насли ҷавон дар ҳаракатҳои ислоҳталабии асри XX.”

Намунаи дарс бо усули муҳокима ва баҳс, ки таҳлили воқеаҳо бо назардошти аҳамияти таърихи дар бар мегирад, пешниҳод мешавад.

Мавзӯ: Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аҳамияти таърихии он

Фан: Таърих

Синф: 11

Вақт: 45 дақиқа

Усул: Муҳокима, баҳс, таҳлили воқеаҳо

Ҳадафҳо:

Шогирдонро бо воқеаҳои асосии истиқлолияти Тоҷикистон шинос мекунад.

Қобилияти таҳлили воқеаҳои таърихи бо назардошти аҳамияти онҳо инкишоф медиҳад.

Эҳсоси ватандӯстӣ ва шинохти арзишҳои истиқлолиятро таҳким мебахшад.

Равиши дарс

1. Қисмати ташкилии дарс (5 дақиқа):

Салом ва санҷиши ҳозирон.

Муаррифии мавзӯ: “Истиқлолият — нуқтаи гардиши таърихии тоҷикон”.

2. Муаррифии мухтасари таърихӣ (7 дақиқа):

Муаллим воқеаҳои асосии ба даст омадани истиқлолият (9 сентябри соли 1991), нооромиҳои сиёсӣ, ва оғози сулҳро шарҳ медиҳад.

Шогирдонро бо суратҳои навори кӯтоҳи таърихӣ шинос мешаванд.

3. Саволи муҳокимаӣ ва масъалагузорӣ (3 дақиқа):

Оё истиқлолияти давлатии Тоҷикистон танҳо як воқеаи сиёсӣ буд ё гардиши сарнавиштсоз дар таърихи миллат?

4. Тақсироти синф ба ду гурӯҳ (2 дақиқа):

Гурӯҳи 1: Истиқлолият пеш аз ҳама воқеаи сиёсӣ буд.

Гурӯҳи 2: Истиқлолият воқеаи таърихии миллатсоз буд, ки тамоми соҳаҳои тағйир дод.

5. Баҳсу муҳокима (15 дақиқа):

Ҳар гурӯҳ фикру далелҳои худро баён мекунад: вазъи кишвар пеш ва пас аз истиқлолият, рушди фарҳанг, забон, иқтисод, мақоми байналмилалӣ ва ғайра.

Муаллим баҳсро роҳнамоӣ мекунад, саволҳои иловагӣ медиҳад, ба таҳлил кумак мерасонад.

6. Хулосабардорӣ аз баҳс (5 дақиқа):

Муаллим натиҷагирӣ мекунад: Истиқлолият воқеаи фарогир ва решаӣ аст, ки бояд дарк ва ҳифз шавад.

Тақвияти ҳисси масъулият дар назди таърих ва Ватан.

7. Вазифаи хонагӣ (8 дақиқа):

Таҳияи як таҳлили кутоҳи хаттӣ ё видеоӣ бо мавзӯи:

“Истиқлолият дар зиндагии ман ва насли ман чӣ маъно дорад?”

2.5.Усули таълимии “Намоиши суратҳо ва харитаҳо”

Таъриф: Ин усул ба истифодаи манбаъҳои визуалӣ — аз ҷумла суратҳои таърихӣ, харитаҳо, нақшаҳо ва ҷадвалҳои ҷуғрофӣ — барои беҳтар фаҳмидани рӯйдодҳои таърихӣ асос меёбад.

Ҳадафҳо: таъмини фаҳмиши амиқ ва воқеӣ аз заминаи таърихӣ; Инкишофи тафаккури визуалӣ ва тафсири манбаъҳои ғайриматнӣ; Пайваст кардани маълумоти таърихӣ бо ҷуғрофиё ва муҳити воқеӣ.

Хусусиятҳо: Ҷалби ҳисси биниш барои таҳкими ёдгирӣ;

Муҳайё кардани далелҳо барои муҳокима ва таҳлил;

Метавонад бо дигар усулҳо (муҳокима, таҳлил, корҳои гурӯҳӣ) якҷо истифода шавад.

Усули татбиқ:

1. Намоиши маводи визуалӣ (харита, сурат);

2. Роҳнамоӣ ба таҳлил: омӯзгор савол медиҳад, хонанда фарзия пешниҳод мекунад;

3. Муҳокимаи муштарак: ҷамъбасти нуктаҳои муҳим аз он чизе ки дида шуд;

4. Хулосабардорӣ ва пайваст ба дарси навбатӣ.

Афзалиятҳо:

Фаҳмиши зуд ва амиқ;

Эҷоди таваҷҷуҳ ва ҳавасмандӣ;

Афзоиши малакаи таҳлили мустанадҳои визуалӣ.

Камбудихо:

Эҳтиёҷ ба маводи босифат ва дастрас;

Метавонад ба тафсири субъективӣ оварда расонад, агар дуруст роҳнамоӣ нашавад.

Намунаи дарс бо усули Намоиши суратҳо ва харитаҳо

Мавзӯ: Аҳмади Дониш — маорифпарвар ва ислохталаби Бухоро
Синф: 9

Муддат: 45 дақиқа

Усул: Дарс бо намоиши суратҳо ва харитаҳо

Мақсадҳо:

Шиносоии хонандагон бо зиндагӣ ва афкори Аҳмади Дониш;
Омӯзиши муҳити сиёсии аморати Бухоро дар асри XIX;
Инкишофи малакаи таҳлили аксҳо, харитаҳо ва матни таърихӣ.

Қисми 1: Муқаддима (5 дақ)

Саволи омӯзгор: “Агар шумо дар як давлате зиндагӣ мекардед, ки дар он хондану навиштан мамнӯъ буд, чӣ мекардед?”

Муқаддимаи мухтасар:

Аҳмади Дониш (1827–1897) — мутафаккир ва мансабдори дарбори амир дар Бухоро, ки барои ислоҳоти иҷтимоӣ, маърифат ва илму дониш мубориза мебуд.

Қисми 2: Намоиши харита (10 дақ)

Харита 1: Аморати Бухоро дар асри XIX

(Тасвире аз қаламрави Аморати Бухоро, ки ҷойи зисти Аҳмади Дониш — ш. Бухоро — нишон дода шудааст.)

Таҳлил бо хонандагон:

Кучо ҷойгир буд аморати Бухоро?

Шумо фикр мекунед, дар ин давлат мардум озодона дониш мегирифтанд?

Қисми 3: Намоиши суратҳо (10 дақ)

Сурат 1: Портрети тахминии Аҳмади Дониш

(Акс ё расми тахайюлии ӯ, аксари вақт ҳамчун марди ришдор бо китоби дастӣ тасвир мешавад.)

Сурат 2: Мадрасаҳои Бухоро

(Суратҳои мадрасаҳо, ки дар он ҷо Аҳмад таҳсил карда буд.)

Сурат 3: Қасри амир дар Бухоро

(Ҷое ки Аҳмад ҳамчун ходими дарбор хизмат мекард.)

Саволҳо:

Ба фикри шумо, Аҳмад Дониш чаро аз дохили дарбор ба зидди нодонӣ мубориза мебуд?

Ин суратҳо ба мо чӣ мегӯянд дар бораи муҳити ҳамонвақта?

Қисми 4: Ҳуҷҷати таърихӣ (ихтиёрӣ):

"...Мо бояд мардумро бо илм, бо адолат, бо дониш ба зиндагии шоиста расонем, на бо ҷангу ҷаҳл..."

— Аз осори Аҳмади Дониш (“Наводир-ул-вақоеъ”)

Қисми 5: Хулоса ва вазифаи хонагӣ (10 дақ)

Муҳокима:

Шумо Аҳмад Донишро бештар чӣ гуна мешиносед: олим, ислоҳгар, ё нависанда?

Ба фикри шумо, агар ӯ имрӯз мебуд, чӣ пешниҳод мекард?

Вазифаи хонагӣ:

Дар 8–10 ҷумла шарҳ диҳед: "Аҳмади Дониш чаро барои халқи тоҷик шахсияти муҳим аст?"

2.6. Кор бо ҳуҷҷатҳо ва сарчашмаҳои таърихӣ

Усули кор бо ҳуҷҷатҳо ва сарчашмаҳои таърихӣ яке аз усулҳои муҳими тадрис ва таҳқиқ дар фанни таърих ба шумор меравад. Ин усул имкон медиҳад, ки хонандагон на танҳо донишҳои тайёрро қабул кунанд, балки мустақиман бо сарчашмаҳои аслии кор кунанд ва натиҷагирии мустақилона намоянд. Ин усул дорои чунин хусусиятҳо ва марҳилаҳо мебошад:

1. Муайян намудани намуди ҳуҷҷат ё сарчашма

Оё он ҳуҷҷати расмӣ, нома, санади ҳуқуқӣ, маъруза, асари таърихнависӣ, ё ёддошт аст?

Ба кадом давра ва воқеа дахл дорад?

2. Таҳлили мазмунии ҳуҷҷат

Чӣ маълумот дар ҳуҷҷат омадааст?

Муаллифи ҳуҷҷат кист ва чӣ мавқеъ дорад?

Мақсади навиштани он чист?

3. Таҳлили танқидии сарчашма

То чӣ андоза ҳуҷҷат боэътимод аст?

Оё муаллиф воқеаҳои воқеиро инъикос кардааст ё назари шахсӣ?

Чӣ гуна шароити таърихӣ ба навиштани ҳуҷҷат таъсир гузоштааст?

4. Қиёс бо сарчашмаҳои дигар

Оё маълумоти ин ҳуҷҷатро дигар сарчашмаҳо тасдиқ мекунанд?

Оё байни сарчашмаҳо ихтилоф вучуд дорад?

5. Хулосабарорӣ

Хонанда/омӯзгор бояд хулосаи мустақилона аз таҳлили ҳуҷҷат барорад ва онро ба контексти таърихӣ пайванд диҳад.

6. Истифода дар дарс

Омӯзгорон метавонанд ҳуҷҷатҳоро ҳамчун воситаи таҳлили муштарак, муҳокима, ё кори гурӯҳӣ истифода баранд.

Агар хоҳед, метавонам як намунаи машғулият бо истифода аз ҳуҷҷати таърихиро ҳам пешниҳод кунам. Мехоҳед?

Намунаи дарс бо усули “Қор бо ҳуҷҷатҳо ва сарчашмаҳои таърихӣ”

Мавзӯ: Тақсимоти марзии Тоҷикистон дар солҳои 1920–1929

Сатҳи таълим: Синфи 10

Ҳадафҳои дарс: Шиносӣ бо раванд ва паёмадҳои тақсимоти марзии Тоҷикистон;

Омӯзиши сарчашмаҳои расмии ҳукумати Шӯравӣ ва ёддоштҳои шахсӣ;

Инкишофи малакаи таҳлили санадҳои таърихӣ ва арзёбии онҳо.

Маводҳои таълимӣ:

Иқтибос аз қарорҳои КМИ Шӯравӣ (Комиссияи Марзбандии Идоракуни);

Харитаи Тоҷикистон то ва баъд аз соли 1924;

Ёддошти шахсии иштирокчии марзбандӣ ё муаррих;

Саволҳои таҳлилий.

Марҳилаҳои дарс:

Саволҳои таҳлилий:

Кӣ дар марзбандии Тоҷикистон иштирок дошт ва кадом манфиатҳо ҳукмфармо буданд?

Қадам минтақаҳо дар натиҷаи тақсимоти нав ба ҳайати Тоҷикистон дохил ё хориҷ шуданд?

Муносибати мардум ба ин раванд чӣ гуна буд?

Агар шумо дар он замон қарор медоштед, чӣ пешниҳод мекардед?

Вазифаи хонагӣ:

Матлабе таҳия кунед бо унвони:

“Агар маро ба ҳайати Комиссияи марзбандӣ даъват мекарданд, ман...”

Дар зер варақаи қорӣ ва саволнома барои дарси мавзӯи “Тақсимоти марзӣ дар Осиёи Марказӣ ва таъсири он ба тоҷикон” оварда мешавад. Инҳоро метавонед чоп кунед ва ба хонандагон дар чараёни дарс пешниҳод намоед.

ВАРАҚАИ ҚОРӢ

Мавзӯ: Тақсимоти марзӣ ва таъсири он ба тоҷикон

Ном ва насаб: _____

Синф: _____ Сана: _____

1. Қойҳои холиро пур кунед:

а) Тақсимоти марзӣ дар Осиёи Марказӣ дар солҳои _____ оғоз ёфт.

б) Дар натиҷаи он соли ____ Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон таъсис ёфт.

в) Ду шаҳри аз ҷиҳати фарҳангӣ ва таърихӣ муҳими тоҷикон, ки ба дигар ҷумҳуриҳо дохил шуданд: _____ ва _____.

2. Саволҳои кӯтоҳи фаҳмишӣ:

а) Чаро Шӯравӣ тақсимооти марзиро мегузаронд?

б) Ба фикри шумо, оё ин тақсимот одилона буд? Чаро?

в) Дар бораи кадом паёмдаҳои манфии он метавонед мисол оред?

3. Ҳуҷҷати таърихӣ (иктибос):

“Барои осон кардани идора ва тақвияти сиёсати миллии Шӯроҳо, зарур аст, ки ҳудудҳо мувофиқи тамоюли иқтисодӣ ва муносибати миллӣ тақсим карда шаванд...”

Савол: Ба фикри шумо, оё ин ибора бо воқеият мувофиқ аст? Чаро? _____

САВОЛНОМА

Барои баҳодихӣ ё кори хонагӣ (ҳолҳои умумӣ: 10)

1. Тақсимооти марзӣ кай ва бо кадом мақсад амалӣ гашт? (2 ҳол)

2. Самарқанд ва Бухоро пас аз тақсимот ба кадом ҷумҳурӣ гузаштанд? (1 ҳол)

3. Се оқибати манфии тақсимооти марзӣ барои тоҷиконро номбар кунед. (3 ҳол)

4. Ба фикри шумо, ин гуна тақсимооти сунъӣ имрӯз чӣ мушкилотҳоро ба бор овардааст? (2 ҳол)

5. Шумо ҳамчун шахси ҷавон барои ҳифзи мероси миллӣ ва таърихӣ чӣ кор карда метавонед? (2 ҳол).

Маълумот дар бораи Усули таълими интерактивӣ:

Усули таълими интерактивӣ (ҳамкорӣкунанда) як равиши таълим аст, ки дар он хонандагон дар раванди омӯзиш мавқеи фаъолро ишғол мекунанд ва бо муаллим, ҳамсинфон ва маводи таълимӣ дар ҳамкорӣ мебошанд. Ин усул бар мубодилаи фаъолонаи афкор, таҷриба ва дониш байни ҳамаи иштирокчиёни раванди таълим асос ёфтааст.

Хусусиятҳои асосии таълими интерактивӣ:

• **Фаъолнокии хонандагон:** Хонандагон танҳо гӯш намекунанд, балки фаъолона фикр мекунанд, савол медиҳанд, ҷавоб меҷӯянд, муҳокима мекунанд ва дар фаъолиятҳои гуногун иштирок мекунанд.

• **Ҳамкорӣ:** Таъкид ба ҳамкорӣ байни хонандагон дар гурӯҳҳо, чуфтҳо ва дар сатҳи тамоми синф.

• **Муколама:** Дарс дар шакли муколама сурат мегирад, ки дар он муаллим нақши роҳнамо ва фасилитаторро мебозад.

• **Мубодилаи афкор ва таҷриба:** Ҳар як иштирокчӣ имкон дорад ақида ва таҷрибаи худро баён кунад ва аз афкор ва таҷрибаи дигарон истифода барад.

• **Муҳити мусоиди таълим:** Фазои дарси бояд барои муошират, ибрази ақида ва ҳамкорӣ мусоид бошад.

• **Марказнокӣ ба хонанда:** Раванди таълим ба эҳтиёҷот, манфиатҳо ва сатҳи дониши хонандагон мутобиқ карда мешавад.

• **Истифодаи усулҳои гуногун:** Таълими интерактивӣ маҷмӯи васеи усулҳоро дар бар мегирад, ки ба фаъолгардонии хонандагон ва ҳамкориҳои онҳо нигаронида шудаанд.

Тарзи истифодаи усули таълими интерактивӣ дар фанни таърих:

Истифодаи усули таълими интерактивӣ дар фанни таърих имкон медиҳад, ки дарсҳо ҷолибтар, фаъолтар ва барои хонандагон муассиртар гарданд.

Намунаи нақшаи яксоатаи дарс аз усули таълими интерактивӣ:

Фан: Таърихи халқи тоҷик

Синф: 8

Мавзӯ: Ҳаракати халқии Тоҷикистон дар солҳои 80-90-уми асри XX.

Ҳадафҳо:

• **Дониш:** Хонандагон дар бораи сабабҳо, рафти инкишоф ва оқибатҳои ҳаракати халқии Тоҷикистон дар солҳои 80-90-уми асри XX маълумот пайдо мекунанд.

• **Малака:** Хонандагон малақаҳои таҳлили сабабҳо ва оқибатҳои воқеаҳои таърихӣ, баён кардани ақидаи шахсӣ ва муҳокимаи онро инкишоф медиҳанд.

• **Арзиш:** Хонандагон ҳисси ватандӯстӣ, арҷгузорӣ ба муборизаи халқ барои истиқлолият ва масъулияти шаҳрвандиро эҳсос мекунанд.

Усули асосӣ: Муҳокимаи гурӯҳӣ бо истифода аз унсурҳои усули "Фикр кунед - Чуфт шавед - Мубодила кунед".

Воситаҳои таълим: Китоби дарсӣ, ҳуҷҷатҳои мухтасар (иктибосҳо аз рӯзномаҳо, хотираҳо), аксҳо аз давраи мавриди баррасӣ, тахта ё варақаҳои калон барои навиштани ақидаҳо.

Рафти дарс:

(Дақиқаҳо)

1. Марҳилаи ташкилӣ (5 дақиқа):

- Саломгӯӣ ва омодагии хонандагон ба дарс.
- Муайян кардани ҳозирон.
- Эҷоди фазои мусоиди таълим.

2. Ақтуализатсияи донишҳои қаблӣ (7 дақиқа):

- Саволи ҳавасмандкунанда: "Ба фикри шумо, омилҳои асосии норозигии мардум дар ҷомеа чӣ буда метавонанд?"
- Мухтасар ёдоварии вазъи сиёсӣ ва иқтисодии Тоҷикистон дар охири солҳои 80-ум.

3. Муаррифии мавзӯ ва ҳадафгузорӣ (3 дақиқа):

- Эълони мавзӯи дарс: "Ҳаракати халқии Тоҷикистон дар солҳои 80-90-уми асри XX."
- Муаллим ҳадафҳои дарси имрӯзаро ба хонандагон мефаҳмонад.

4. Омӯзиши маводи нав бо истифода аз усули "Фикр кунед - Ҷуфт шавед - Мубодила кунед" (25 дақиқа):

• **Қадами 1: Фикр кунед (5 дақиқа):** Муаллим ба хонандагон саволи мушқилбарангез медиҳад: "Ба фикри шумо, сабабҳои асосии ба майдон омадани ҳаракати халқӣ дар Тоҷикистон дар охири асри XX чӣ буданд?" Хонандагон мустақилона дар дафтарҳои худ фикр ва ҷавобҳои худро қайд мекунанд.

• **Қадами 2: Ҷуфт шавед (10 дақиқа):** Хонандагон дар ҷуфтҳо чамъ мешаванд ва ақидаҳо ва ҷавобҳои худро бо ҳам мубодила мекунанд. Онҳо кӯшиш мекунанд, ки ҷавоби умумӣ ё рӯйхати сабабҳои асосиро таҳия кунанд. Муаллим дар байни синф гашта, раванди мубодиларо назорат мекунад ва дар ҳолати зарурӣ кӯмак мерасонад.

• **Қадами 3: Мубодила кунед (10 дақиқа):** Ҳар як ҷуфт ё якчанд ҷуфти интихобшуда ақидаҳо ва хулосаҳои худро бо тамоми синф мубодила мекунанд. Муаллим ақидаҳои гуногунро дар тахта навишта, онҳоро гурӯҳбандӣ мекунад ва муҳокимаи умумиро роҳбарӣ мекунад. Дар ҷараёни муҳокима, муаллим метавонад ҳуҷҷатҳои мухтасар ва аксҳоро барои тасдиқи ақидаҳо истифода барад.

5. Таҳкими дониш ва чамъбаст (15 дақиқа):

- Муаллим бо иштироки хонандагон сабабҳои асосӣ, рафти инкишоф ва оқибатҳои ҳаракати халқиро ҷамъбаст мекунад.

- Саволҳои иловагӣ барои таҳкими дониш ва фаҳмиши амиқтар дода мешаванд (масалан, "Нақши шахсиятҳои алоҳида дар ин ҳаракат чӣ гуна буд?", "Оё шумо байни ҳаракати халқии он замон ва ҳолатҳои муосир шабоҳатҳо мебинед?").

- Муҳокимаи мухтасари аҳамияти ин давра барои таърихи муосири Тоҷикистон.

6. Баҳодихӣ (3 дақиқа):

- Ба фаъолияти хонандагон дар дарс (иштирок дар муҳокима, ҳамкорӣ дар ҷуфтҳо) баҳои шифоҳӣ дода мешавад.

7. Супориши хонагӣ (2 дақиқа):

- Хондани боби дахлдори китоби дарсӣ.

- Ҷустуҷӯи маълумоти иловагӣ дар бораи яке аз воқеаҳои муҳими ҳаракати халқӣ ва навиштани эссеи мухтасар дар бораи он.

Эзоҳ: Ин нақшаи дарс танҳо як намуна аст ва муаллим метавонад онро вобаста ба шароити синф ва ҳадафҳои мушаххаси дарс тағйир диҳад. Муҳим аст, ки дар тамоми раванди дарс фаъолнокии хонандагон таъмин карда шавад ва муаллим нақши роҳнамо ва ҳамоҳангсозро иҷро намояд.

Усули "Ҷигсо" (Jigsaw) як усули таълими ҳамкорӣкунанда аст, ки барои омӯзиши амиқи маводи таълимӣ ва инкишофи малакаҳои ҳамкорӣ ва масъулият дар байни хонандагон нигаронида шудааст. Номи ин усул аз бозии "пазл" (jigsaw puzzle) гирифта шудааст, ки дар он ҳар як қисм барои пурра кардани тасвири умумӣ муҳим аст. Дар таълим низ ҳар як хонанда як "қисми муҳими дониш"-ро меомӯзад ва барои фаҳмиши пурраи мавзӯ онро бо дигарон мубодила мекунад.

Тарзи Истифодаи Усули "Ҷигсо" дар фанни Таърих:

Усули "Ҷигсо" дар таълими фанни таърих метавонад барои омӯзиши мавзӯҳои калон ва мураккаб, ки ба қисмҳои хурдтар тақсим кардан мумкин аст, хеле муфид бошад. Қадамҳои асосии истифодаи ин усул чунинанд:

1. **Тақсими Мавзӯ ба Қисмҳо:** Муаллим мавзӯи умумиро ба чанд қисмати хурдтар тақсим мекунад. Миқдори қисмҳо бояд ба шумораи аъзоёни гурӯҳҳои асосӣ мувофиқ бошад (одатан 4-6 қисм). Ҳар як қисм бояд як ҷанбаи мушаххаси мавзӯро дар бар гирад.

2. **Ташкили Гурӯҳҳои Асли (Home Groups):** Хонандагон ба гурӯҳҳои хурди 4-6 нафарагӣ тақсим мешаванд. Дар ҳар як гурӯҳ бояд намоienda аз ҳар як қисми мавзӯ бошад. Масалан, агар мавзӯ

ба 4 қисм тақсим шуда бошад, дар ҳар як гурӯҳи аслий бояд як нафар "эксперт" барои ҳар як қисм бошад.

3. Ташкили Гурӯҳҳои Экспертӣ (Expert Groups): Хонандагон аз гурӯҳҳои гуногуни аслий, ки як қисми мушаххаси мавзуро меомӯзанд, дар як ҷо ҷамъ мешаванд ва гурӯҳи экспертӣ ташкил медиҳанд. Дар ин гурӯҳҳо онҳо якҷоя маводи худро муҳокима мекунанд, таҳлил мекунанд ва барои пешниҳоди он ба аъзоёни гурӯҳи аслии худ омода мешаванд. Муаллим метавонад дар ин марҳила ба онҳо маводи иловагӣ, саволҳо барои роҳнамоӣ ва вазифаҳои мушаххас диҳад.

4. Бозгашт ба Гурӯҳҳои Аслий: Пас аз кор дар гурӯҳҳои экспертӣ, хонандагон ба гурӯҳҳои аслии худ бармегарданд. Ҳоло ҳар як аъзои гурӯҳ "эксперт" дар як қисми мушаххаси мавзӯ мебошад ва вазифадор аст, ки дониши худро бо дигар аъзоёни гурӯҳ мубодила кунад. Ҳар як "эксперт" навбати худро мегирад ва қисми худро ба дигарон меомӯзонад.

5. Ҷамъбасти ва Баҳодиҳӣ: Пас аз он ки ҳамаи "экспертҳо" дониши худро мубодила карданд, гурӯҳҳои аслий бояд тавонанд тасвири пурраи мавзуро дарк кунанд. Муаллим метавонад барои таҳкими дониш саволҳо диҳад, муҳокима ташкил кунад ё вазифаҳои умумиро барои тамоми синф пешниҳод намояд. Баҳодиҳӣ метавонад дар асоси фаъолияти инфиродӣ, кори гурӯҳӣ ё санҷиши умумӣ анҷом дода шавад.

Намунаи истифодаи усули "Чигсо" дар дарси таърих (Мавзӯ: Ҷанги Бузурги Ватанӣ):

1. Тақсими Мавзӯ:

- Қисми 1: Сабабҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ.
- Қисми 2: Марҳилаи аввали ҷанг (1941-1942).
- Қисми 3: Марҳилаи дуёми ҷанг (1943-1945) ва гардиши куллии ҷанг.
- Қисми 4: Иштироки халқи тоҷик дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ.

2. Ташкили Гурӯҳҳои Аслий: Синф ба гурӯҳҳои 4-нафарагӣ тақсим мешавад. Дар ҳар як гурӯҳ як нафар "масъул" барои ҳар як қисми мавзӯ таъин мешавад (масалан, Хонандаи 1 - Қисми 1, Хонандаи 2 - Қисми 2 ва ғайра).

3. Ташкили Гурӯҳҳои Экспертӣ: Ҷамаи хонандагоне, ки "масъули" Қисми 1 ҳастанд, дар як гурӯҳ ҷамъ мешаванд (гурӯҳи экспертӣ оид ба сабабҳои ҷанг). Ҷамин тавр, гурӯҳҳои экспертӣ барои Қисми 2, Қисми 3 ва Қисми 4 низ ташкил мешаванд. Дар ин гурӯҳҳо онҳо маводро муҳокима мекунанд, саволҳо медиҳанд ва

барои пешниҳоди он ба гурӯҳҳои аслии худ омода мешаванд. Муаллим метавонад ба ҳар як гурӯҳи экспертӣ матнҳо, ҳуҷҷатҳо ё аксҳои марбут ба қисми онҳоро пешниҳод кунад.

4. Бозгашт ба Гурӯҳҳои Асли: Хонандагон ба гурӯҳҳои аслии худ бармегарданд. Ҳоло ҳар як аъзо "эксперт" дар як қисми мушаххаси мавзӯ аст ва ба дигар аъзоён дониши худро меомӯзонад. Масалан, "эксперти" сабабҳои ҷанг дар бораи он маълумот медиҳад, сипас "эксперти" марҳилаи аввали ҷанг ва ғайра.

5. Ҷамъбаст ва Баҳодиҳӣ: Пас аз он ки ҳамаи аъзоёни гурӯҳҳои аслии тамоми қисмҳои мавзӯро омӯхтанд, муаллим метавонад саволҳои умумӣ диҳад, муҳокима ташкил кунад ё санҷиши кӯтоҳ гузаронад, ки фаҳмиши тамоми мавзӯро арзёбӣ мекунад. Баҳо метавонад барои фаъолияти инфиродӣ ва ҳам барои кори гурӯҳӣ дода шавад.

Афзалиятҳои Усули "Ҷигсо":

- Ҳамкориро дар байни хонандагон тақвият медиҳад.
- Масъулияти инфиродиро барои омӯзиш ва мубодилаи дониш баланд мебардорад.
- Малакаҳои коммуникатсионӣ ва муаррифии хонандагонро инкишоф медиҳад.
- Ба хонандагон имкон медиҳад, ки мавзӯро аз нуқтаҳои назари гуногун омӯзанд.
- Фаъолнокии ҳамаи хонандагонро дар раванди таълим таъмин мекунад.
- Эҳсоси муваффақиятро дар байни хонандагон афзоиш медиҳад, зеро ҳар як аъзо барои фаҳмиши умумии мавзӯ муҳим аст.

Усули "Ҷигсо" метавонад дар дарсҳои таърих барои омӯзиши давраҳои гуногуни таърихӣ, воқеаҳои муҳим, шахсиятҳои таърихӣ ва мавзӯҳои фарҳангӣ бомуваффақият истифода шавад. Муҳим аст, ки муаллим қисмҳои мавзӯро ба таври дуруст тақсим кунад ва ба хонандагон дастурҳои равшан диҳад.

Таълими Ҳамкорӣ (Collaborative Learning):

Таълими ҳамкорӣ як равиши таълим аст, ки дар он гурӯҳҳои хурди хонандагон якҷоя барои расидан ба ҳадафҳои умумӣ кор меkunанд. Ин раванд мубодилаи афкор, дониш, малака ва таҷрибаро дар байни аъзоёни гурӯҳ тақозо мекунад. Бар хилофи кори гурӯҳии оддӣ, ки метавонад ба тақсими вазифаҳо ва иҷрои мустақили онҳо оварда расонад, таълими ҳамкорӣ таъкид ба **ҳамфаъолиятӣ**,

масъулияти муштарак ва вобастагии мутақобила дар байни аъзоёни гурӯҳ дорад.

Хусусиятҳои асосии таълими ҳамкорӣ:

• **Ҳадафҳои умумӣ:** Гурӯҳ барои расидан ба як ё якчанд ҳадафи муштарак, ба монанди ҳалли мушкилот, анҷом додани лоиҳа, таҳияи презентатсия ё азхудкунии мавзӯи муайян, кор мекунад.

• **Ҳамкорӣ ва мубодила:** Аъзоёни гурӯҳ афкор, дониш ва малакаҳои худро мубодила мекунанд, ба ҳамдигар кӯмак мерасонанд ва якҷоя фикр мекунанд.

• **Масъулияти муштарак:** Ҳамаи аъзоёни гурӯҳ барои муваффақияти гурӯҳ масъуланд ва саҳми ҳар як узв дар расидан ба ҳадаф муҳим аст.

• **Вобастагии мутақобила:** Муваффақияти ҳар як аъзои гурӯҳ ба муваффақияти дигар аъзоён вобаста аст. Ҳеҷ кас наметавонад ҳадафро мустақилона ба даст орад.

• **Ҳамфаъолиятӣ:** Аъзоёни гурӯҳ дар муҳокимаҳо, қабули қарорҳо ва татбиқи нақшаҳо фаъолона иштирок мекунанд.

• **Нақши муаллим:** Муаллим нақши роҳнамо, фасилитатор ва ташкилқунандаи фаъолияти гурӯҳиро мебозад. Ӯ муҳити мусоидро барои ҳамкорӣ фароҳам меорад ва ба гурӯҳҳо дар раванди кор кӯмак мерасонад.

• **Баҳодихии гурӯҳӣ ва инфиродӣ:** Баҳодихӣ метавонад ҳам кори умумии гурӯҳ ва ҳам саҳми инфиродии ҳар як аъзоро дар бар гирад.

Аҳамияти таълими ҳамкорӣ дар фанни таърих:

Истифодаи таълими ҳамкорӣ дар фанни таърих метавонад манфиатҳои зиёде ба бор орад:

• **Баланд бардоштани шавқи хонандагон:** Кор дар гурӯҳҳо метавонад раванди омӯзишро ҷолибтар ва фаъолтар созад.

• **Инкишофи малакаҳои иҷтимоӣ ва коммуникатсионӣ:** Хонандагон тарзи муошират, ҳамкорӣ, гӯш кардан ба дигарон, баён кардани ақидаи худ ва расидан ба созишро меомӯзанд.

• **Инкишофи малакаҳои тафаккури интиқодӣ ва ҳалли мушкилот:** Ҳангоми кор дар гурӯҳҳо, хонандагон бояд афкорҳои гуногунро таҳлил кунанд, далелҳо пешниҳод кунанд ва якҷоя барои ҳалли мушкилоти таърихӣ роҳ пайдо кунанд.

• **Азхудкунии амиқтари маводи таълимӣ:** Муҳокима ва мубодилаи афкор дар гурӯҳҳо ба хонандагон кӯмак мекунад, ки маводи таърихиро беҳтар дарк кунанд ва дар хотир нигоҳ доранд.

• **Таъмини мухити дастгиркунанда:** Хонандагон дар гурӯҳ эҳсоси дастгирӣ ва ҳамдарди ро мекунад, ки ин ба афзоиши боварии онҳо ба худ мусоидат мекунад.

• **Омӯзиши масъулият:** Ҳар як аъзои гурӯҳ барои саҳми худ дар муваффақияти умумӣ масъул аст.

• **Дарки гуногунандешӣ:** Кор бо ҳамсинфони дорои ақида ва таҷрибаи гуногун ба хонандагон имкон медиҳад, ки гуногунандеширо қабул кунанд ва эҳтиром гузоранд.

Намунаҳои фаъолиятҳои таълими ҳамкорӣ дар фанни таърих:

• **Ҳалли мушкилоти таърихӣ дар гурӯҳҳо:** Пешниҳоди сценарияи таърихӣ бо мушкилот ва талаб кардани хонандагон барои дарёфти роҳи ҳалли он дар гурӯҳ.

• **Таҳлили манбаъҳои таърихӣ дар гурӯҳҳо:** Тақсими ҳуҷҷатҳо, аксҳо ё дигар манбаъҳо байни аъзоёни гурӯҳ ва талаб кардани таҳлили муштаракӣ онҳо.

• **Омода кардани презентатсияҳо ё лоиҳаҳои гурӯҳӣ:** Супориш додани таҳқиқи як мавзӯи мушаххаси таърихӣ ва пешниҳоди натиҷаҳо дар шакли презентатсия ё лоиҳаи муштарак.

• **Мубоҳисаҳои гурӯҳӣ:** Ташкили мубоҳисаҳо дар атрофи масъалаҳои баҳсталаби таърихӣ, ки дар он ҳар як гурӯҳ мавқеи муайянро ҳимоя мекунад.

• **Эҷоди харитаҳои ақлӣ ё чадвалҳои концептуалӣ дар гурӯҳҳо:** Истифодаи воситаҳои графикӣ барои ташкили иттилооти таърихӣ ва нишон додани робитаҳо дар ҳамкорӣ.

• **Нақшофарӣ дар гурӯҳҳо:** Тақсими нақшҳои шахсиятҳои таърихӣ байни аъзоёни гурӯҳ ва талаб кардани иҷрои саҳнаҳои муайян.

Таълими ҳамкорӣ як усули пурқуввати таълим аст, ки метавонад ба беҳтар шудани сифати омӯзиш, инкишофи малакаҳои муҳим ва фаъолгардонии хонандагон дар фанни таърих мусоидат намояд. Муаллим бояд фаъолиятҳоро бодикқат ба нақша гирад, гурӯҳҳоро дуруст ташкил кунад ва дар раванди кор ба онҳо роҳнамоӣ ва дастгирӣ расонад.

Нақшаи яқсоатаи дарс аз усули таълими ҳамкорӣ

Фан: Таърихи халқи тоҷик

Синф: 9

Мавзӯ: Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон: Мушкилот ва дастовардҳо (марҳилаи аввал: солҳои 1991-1994)

Ҳадафҳо:

• **Дониш:** Хонандагон дар бораи заминаҳои ба даст овардани истиқлолият, мушкилоти аввалини бунёди давлати соҳибхитиёр ва дастовардҳои асосии Тоҷикистон дар солҳои 1991-1994 маълумот пайдо мекунанд.

• **Малака:** Хонандагон малакаҳои кор дар гурӯҳ, таҳлили манбаъҳои гуногун, баён кардани ақидаи худ, муҳокима ва расидан ба созишно инкишоф медиҳанд.

• **Арзиш:** Хонандагон ҳисси ватандӯстӣ, арчгузорӣ ба мубориза барои истиқлолият ва масъулияти шаҳрвандиро тақвият мебахшанд.

Усули асосӣ: Таълими ҳамкорӣ (кор дар гурӯҳҳо бо унсурҳои таҳқиқот ва муаррифӣ).

Воситаҳои таълим: Китоби дарсӣ, ҳуҷҷатҳои мухтасар (эълумияи истиқлолият, иқтибосҳо аз суҳанронҳои президент, маълумот дар бораи вазъи сиёсӣ ва иқтисодӣ), аксҳо аз давраи мавриди баррасӣ, varaқҳои корӣ бо суолҳо, тахта ё varaқҳои калон барои навиштани натиҷаҳои кор.

Рафти дарс:
(Дақиқаҳо)

1. Марҳилаи ташкилӣ (5 дақиқа):

- Саломгӯӣ ва омодагии хонандагон ба дарс.
- Муайян кардани ҳозирон.
- Тақсими хонандагон ба 4 гурӯҳи баробар (вобаста ба шумораи хонандагон).

2. Актуализатсияи донишҳои қаблӣ (7 дақиқа):

- Саволи ҳавасмандкунанда: "Ба фикри шумо, истиқлолият барои як давлат чӣ аҳамият дорад?"
- Мухтасар ёдоварии раванди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ ва таъсири он ба Тоҷикистон.

3. Муаррифии мавзӯ ва ҳадафгузорӣ (3 дақиқа):

- Эълони мавзӯи дарс: "Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон: Мушкилот ва дастовардҳо (марҳилаи аввал: солҳои 1991-1994)".
- Муаллим ҳадафҳои дарси имрӯзаро ба хонандагон мефаҳмонад.

4. Кор дар гурӯҳҳо (30 дақиқа):

- **Тақсими вазифаҳо ва манбаъҳо:** Ҳар як гурӯҳ як ҷанбаи мушаххаси мавзӯро барои таҳқиқот мегирад:
- **Гурӯҳи 1:** Заминаҳои ба даст овардани истиқлолият (омилҳои дохилӣ ва берунӣ).
- **Гурӯҳи 2:** Мушкилоти аввалини бунёди давлати соҳибхитиёр (сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ).

- **Гурӯҳи 3:** Дастовардҳои асосии Тоҷикистон дар соҳаи бунёди давлатдорӣ (қабули Конститутсия, рамзҳои давлатӣ, таъсиси институтҳои ҳокимият).
- **Гурӯҳи 4:** Дастовардҳои асосии Тоҷикистон дар соҳаи сиёсати хориҷӣ ва эътирофи байналмилалӣ.
 - Ҳар як гурӯҳ варақаҳои корӣ бо суолҳои роҳнамоӣ ва маҷмӯи манбаъҳои мухтасар (иктибосҳо, аксҳо) мегирад.
 - **Раванди кор:** Аъзоёни гурӯҳ якҷоя манбаъҳоро меомӯзанд, муҳокима мекунанд, ҷавобҳоро ба саволҳо мечӯянд ва барои муаррифии натиҷаҳои кори худ омодагӣ мекунанд. Муаллим дар байни гурӯҳҳо гашта, раванди корро назорат мекунад ва дар ҳолати зарурӣ кӯмак мерасонад.

5. Муаррифии натиҷаҳои кор (15 дақиқа):

- Ҳар як гурӯҳ натиҷаҳои таҳқиқоти худро ба тамоми синф муаррифӣ мекунад (дар шакли мухтасар, бо истифода аз тахта ё варақаҳои калон).
- Пас аз ҳар як муаррифӣ, дигар гурӯҳҳо метавонанд саволҳо диҳанд ва муҳокима сурат гирад.

6. Чамъбаст ва баҳодиҳӣ (3 дақиқа):

- Муаллим бо иштироки хонандагон нуктаҳои асосии мавзӯро чамъбаст мекунад ва робитаи байни ҷанбаҳои гуногуни истиқлолиятро таъкид менамояд.
- Ба фаъолияти гурӯҳҳо ва иштироки инфиродии хонандагон дар дарс баҳои шифоҳӣ дода мешавад.

7. Супориши хонагӣ (2 дақиқа):

- Хондани боби дахлдори китоби дарсӣ.
- Навиштани эссеи мухтасар дар бораи яке аз мушкилот ё дастовардҳои баррасишуда аз нуктаи назари шахсӣ.

Ин нақшаи дарс имкон медиҳад, ки хонандагон дар раванди омӯзиш фаъолона иштирок кунанд, бо ҳам ҳамкорӣ намоянд ва донишро дар асоси таҳлили мустақилонаи манбаъҳо азхуд кунанд. Муаллим дар ин раванд нақши роҳнамо ва ҳамроҳсозро мебозад.

Таълими Мушкилот-Асос (Problem-Based Learning - PBL):

Таълими мушкилот-асос як усули таълими фаъол ва марказнок ба хонандагон мебошад, ки аз пешниҳоди **мушкилоти воқеӣ, мураккаб ва ҷолиб** ҳамчун ибтидои раванди омӯзиш оғоз мешавад. Хонандагон дар гурӯҳҳо якҷоя кор мекунанд, то мушкилотро таҳлил кунанд, иттилоот ҷамъоварӣ намоянд, роҳҳои ҳалли эҳтимолиро таҳия кунанд ва натиҷаҳои худро пешниҳод

намоянд. Дар ин раванд, муаллим нақши роҳнамо ва фасилитаторро мебозад, на интиқолдиҳандаи донишро.

Хусусиятҳои асосии таълими мушкилот-асос:

- **Мушкилот ҳамчун оғози омӯзиш:** Омӯзиш аз пешниҳоди мушкилоти воқеӣ, муҳим ва ҷолиб оғоз мешавад, ки хонандагонро ба таҳқиқот ва ҷустуҷӯ водор мекунад.

- **Марказнокӣ ба хонандагон:** Хонандагон дар маркази раванди омӯзиш қарор доранд ва мустақилона барои фаҳмидани мушкилот ва дарёфти роҳи ҳалли он фаъолият мекунанд.

- **Кор дар гурӯҳҳо:** Хонандагон дар гурӯҳҳои хурд ҳамкорӣ мекунанд, афкор мубодила мекунанд, таҷриба ҷамъ мекунанд ва якҷоя роҳҳои ҳалли мушкилотро меҷӯянд.

- **Нақши фасилитатории муаллим:** Муаллим ба хонандагон дар муайян кардани самти таҳқиқот, дарёфти манбаъҳо ва таҳлили иттилоот кӯмак мерасонад, аммо ба онҳо ҷавобҳои тайёр намедихад.

- **Омӯзиши байнифаннӣ (аксар вақт):** Мушкилот метавонанд характери байнифаннӣ дошта бошанд ва аз хонандагон истифодаи дониш ва малакаҳои гуногунро талаб кунанд.

- **Таҳқиқоти мустақилона:** Хонандагон барои фаҳмидани мушкилот ва дарёфти роҳи ҳалли он бояд мустақилона иттилоот ҷамъоварӣ кунанд (аз китобҳо, интернет, мусоҳибаҳо ва ғайра).

- **Таҳия ва пешниҳоди роҳи ҳал:** Гурӯҳҳо роҳҳои ҳалли эҳтимолии мушкилотро таҳия мекунанд ва натиҷаҳои кори худро ба синф пешниҳод менамоянд.

- **Рефлексия:** Дар охири раванд, хонандагон дар бораи он ки чӣ омӯхтанд, чӣ гуна кор карданд ва чӣ метавонанд дар оянда беҳтар кунанд, фикр мекунанд.

Истифодаи таълими мушкилот-асос дар фанни таърих:

Таълими мушкилот-асос метавонад дар таълими фанни таърих барои ҷалби хонандагон ба таҳлили амиқи воқеаҳои гузашта ва инкишофи малакаҳои тафаккури интиқодӣ хеле муассир бошад. Намунаҳои мушкилот барои фанни таърих:

- **Чаро империяи Рум суқут кард?** (Таҳлили омилҳои гуногуни сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ).

- **Оё сиёсати "инқилоби фарҳангӣ" дар Чин муваффақ буд?** (Баррасии ҳадафҳо, рафти амалӣшавӣ ва оқибатҳои он аз нуқтаҳои назари гуногун).

- **Чӣ гуна таъсири ҷанги шаҳрвандӣ ба рушди минбаъдаи Тоҷикистон расонд?** (Таҳлили оқибатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ).

• **Оё истилои Амрико ба қитъаи Амрико барои тамаддуни маҳаллӣ фоидаовар буд ё зараровар?** (Баррасии нуқтаҳои назари гуногун ва оқибатҳои дарозмуддат).

• **Чӣ гуна технологияҳои нав дар давраи Инқилоби Саноатӣ ҷамъиятро тағйир доданд?** (Таҳлили таъсири ихтироотҳои асосӣ ба ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ).

Қадамҳои татбиқи таълими мушкилот-асос дар дарс:

1. **Муайян кардани мушкилот:** Муаллим мушкилоти мувофиқ ба мавзӯ, сатҳи дониш ва манфиатҳои хонандагонро интихоб ё таҳия мекунад. Мушкилот бояд ҷолиб, мураккаб ва дорои чанд роҳи ҳалли эҳтимолӣ бошад.

2. **Ташкили гурӯҳҳо:** Хонандагон ба гурӯҳҳои хурд (3-5 нафарӣ) тақсим мешаванд.

3. **Муаррифии мушкилот:** Муаллим мушкилотро ба хонандагон пешниҳод мекунад ва боварӣ ҳосил мекунад, ки ҳама онро дарк кардаанд.

4. **Таҳлили мушкилот:** Гурӯҳҳо якҷоя мушкилотро таҳлил мекунанд, саволҳо муайян мекунанд, донишҳои мавҷударо муҳокима мекунанд ва нақшаи таҳқиқотро тартиб медиҳанд.

5. **Ҷамъовари иттилоот:** Хонандагон мустақилона ё дар ҳамкорӣ иттилоот ҷамъоварӣ мекунанд (аз китобҳо, интернет, манбаъҳои аввалия ва дуумдараҷа ва ғайра).

6. **Таҳияи роҳҳои ҳал:** Гурӯҳҳо иттилооти ҷамъоваришударо таҳлил мекунанд ва роҳҳои ҳалли эҳтимолии мушкилотро таҳия мекунанд.

7. **Пешниҳоди роҳҳои ҳал:** Ҳар як гурӯҳ роҳи ҳалли худро ба синф пешниҳод мекунад ва онро асоснок мекунад.

8. **Муҳокима ва арзёбӣ:** Синф ва муаллим роҳҳои ҳалли пешниҳодшударо муҳокима ва арзёбӣ мекунанд.

9. **Рефлексия:** Хонандагон дар бораи раванди омӯзиш, чӣ омӯхтанд ва чӣ гуна ҳамкорӣ карданд, фикр мекунанд.

Нақши муаллим дар таълими мушкилот-асос:

- Фароҳам овардани мушкилоти мувофиқ ва ҷолиб.
- Ташкили гурӯҳҳо ва таъмини ҳамкориҳои муассир дар онҳо.
- Роҳнамоӣ ва дастгирии хонандагон дар раванди таҳқиқот ва ҳалли мушкилот.
- Фароҳам овардани манбаъҳои зарурӣ барои таҳқиқот.
- Мусоидат ба муҳокима ва арзёбии роҳҳои ҳалли пешниҳодшуда.
- Ташвиқи рефлексия дар бораи раванди омӯзиш.

Таълими мушкилот-асос метавонад ба хонандагон дар инкишофи малакаҳои муҳими асри XXI, аз қабили тафаккури интиқодӣ, ҳалли мушкилот, ҳамкорӣ, коммуникатсия ва мустақилона омӯхтан кӯмак расонад. Онҳо на танҳо донишро азхуд мекунанд, балки тарзи истифодаи онро дар вазъиятҳои воқеӣ низ меомӯзанд.

Таълими Мушкилот-Асос (Problem-Based Learning - PBL) бо мавзуи "**Ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон: Сабабҳо ва оғози муқовимат (солҳои 1992-1993)**":

Фан: Таърихи халқи тоҷик

Синф: 9

Мавзӯ: Ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон: Сабабҳо ва оғози муқовимат (солҳои 1992-1993)

Ҳадафҳо:

- **Дониш:** Хонандагон сабабҳои асосии сар задани ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон ва марҳилаҳои аввалини муқовиматро дарк мекунанд.

- **Малака:** Хонандагон малакаҳои таҳлили иттилоот аз манбаъҳои гуногун, муайян кардани робитаҳои сабабӣ-натичавӣ, баён кардани ақидаи шахсӣ ва кор дар гурӯҳро инкишоф медиҳанд.

- **Арзиш:** Хонандагон ҳисси ҳамдардӣ ба қурбониёни ҷанг, аҳамияти сулҳ ва ваҳдати миллӣ, инчунин масъулияти шаҳрвандиро эҳсос мекунанд.

Мушкилоти асосӣ: "Чаро Тоҷикистон дар аввали солҳои 90-уми асри XX ба гирдоби ҷанги шаҳрвандӣ кашида шуд ва оқибатҳои аввалини ин муқовимат чӣ гуна буданд?"

Усули таълим: Таълими мушкилот-асос (кор дар гурӯҳҳо, таҳлили манбаъҳо, муаррифӣ).

Воситаҳои таълим: Ҳуҷҷатҳои мухтасар (иктибосҳо аз рӯзномаҳо, хотираҳо, таҳлилҳои сиёсӣ), аксҳо аз давраи мавриди баррасӣ, харитаи Тоҷикистон, варақаҳои корӣ бо саволҳо барои роҳнамоӣ, тахта ё варақаҳои калон барои навиштани натиҷаҳои кор.

Рафти дарс:

(Дақиқаҳо)

1. Марҳилаи ташкилӣ (5 дақиқа):

- Саломгӯӣ ва омодагии хонандагон ба дарс.
- Муайян кардани ҳозирон.
- Тақсими хонандагон ба 4 гурӯҳи баробар.

2. Муаррифии мушкилот (5 дақиқа):

- Муаллим мушкилоти асосиро пешниҳод мекунад: "Чаро Тоҷикистон дар аввали солҳои 90-уми асри ХХ ба гирдоби ҷанги шаҳрвандӣ кашида шуд ва оқибатҳои аввалини ин муқовимат чӣ гуна буданд?"

- Муаллим боварӣ ҳосил мекунад, ки ҳама хонандагон мушкилотро дарк кардаанд ва аҳамияти онро мефаҳманд.

3. Таҳлили мушкилот ва банақшагирии таҳқиқот (10 дақиқа):

- Дар гурӯҳҳо хонандагон мушкилотро муҳокима мекунанд, саволҳои худро муайян мекунанд ("Мо барои фаҳмидани сабабҳо чӣ бояд донем?", "Оқибатҳои аввалини ҷанг чӣ буданд?"), донишҳои мавҷударо мубодила мекунанд ва нақшаи таҳқиқотро тартиб медиҳанд (кадом манбаъҳоро истифода мекунанд, кӣ барои ҷамъоварию кадом иттилоот масъул аст).

4. Ҷамъоварӣ ва таҳлили иттилоот (20 дақиқа):

- Ҳар як гурӯҳ маҷмӯи ҳуҷҷатҳои мухтасар ва аксҳоро дар бораи вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ Тоҷикистон дар аввали солҳои 90-ум, инчунин хабарҳо дар бораи рӯйдодҳои аввалини муқовимат мегирад.

- Хонандагон дар гурӯҳҳо якҷоя манбаъҳоро таҳлил мекунанд, иттилоот ҷамъоварӣ мекунанд ва кӯшиш мекунанд, ки ба саволҳои худ ҷавоб ёбанд ва сабабҳо ва оқибатҳои аввалини ҷангро муайян кунанд. Муаллим дар байни гурӯҳҳо гашта, раванди корро назорат мекунад ва дар ҳолати зарурӣ кӯмак мерасонад.

5. Таҳия ва пешниҳоди роҳҳои ҳалли мушкилот (15 дақиқа):

- Ҳар як гурӯҳ дар асоси таҳлили иттилооти ҷамъоваришуда ҳуҷҷатҳои худро дар бораи сабабҳои сар задани ҷанг ва оқибатҳои аввалини он таҳия мекунад.

- Гурӯҳҳо натиҷаҳои кори худро ба тамоми синф дар шакли мухтасар (масалан, бо истифода аз тахта ё варақаҳои калон) пешниҳод мекунанд.

6. Муҳокима ва арзёбӣ (3 дақиқа):

- Синф ва муаллим натиҷаҳои пешниҳодшударо муҳокима мекунанд, шабоҳатҳо ва фарқиятҳоро муайян мекунанд ва сабабҳо ва оқибатҳои асосиро ҷамъбаст мекунанд.

7. Рефлексия ва супориши ҳонагӣ (2 дақиқа):

- Муаллим аз хонандагон хоҳиш мекунад, ки дар бораи он ки дар дарс чӣ омӯхтанд, чӣ гуна кор карданд ва чӣ метавонанд дар оянда беҳтар кунанд, фикр кунанд.

- Супориши хонагӣ: Хондани боби дахлдори китоби дарсӣ ва чамъоварии маълумоти иловагӣ дар бораи яке аз омилҳои сар задани ҷанг, ки дар дарс баррасӣ шуд.

Ин нақшаи дарс ба хонандагон имкон медиҳад, ки дар раванди омӯзиш фаълоне иштирок кунанд, мушкилоти муҳимро таҳлил намоянд ва донишро дар асоси таҳқиқоти мустақилона ва ҳамкорӣ бо ҳамдигар азхуд кунанд. Муаллим дар ин раванд нақши роҳнамо ва ҳамроҳсозро мебозад.

Бозиҳои таълимӣ (Gamification) дар фанни таърих: Афзоиши шавқ ва ҷалби хонандагон

Бозиҳои таълимӣ (Gamification) истифодаи элементҳои тарроҳии бозӣ ва механикаи бозӣ дар муҳити ғайрибозӣ, ба монанди раванди таълим, мебошад. Ҳадафи асосии бозисозии таълимӣ баланд бардоштани шавқи хонандагон, афзоиши ҷалби онҳо, ҳавасмандгардонӣ ба омӯзиш ва дар ниҳоят, беҳтар намудани натиҷаҳои таълим аст.

Элементҳои асосии бозӣ, ки дар таълим истифода мешаванд:

- **Нуқтаҳо (Points):** Барои фаъолиятҳои муваффақона, ҷавобҳои дуруст, иштироки фаъл ва ғайра дода мешаванд.

- **Нишонҳо (Badges):** Барои дастовардҳои муайян, азхудкунии малакаҳо ё иҷрои вазифаҳои махсус дода мешаванд.

- **Рейтингҳо (Leaderboards):** Намоиши пешрафти хонандагон дар муқоиса бо ҳамсинфнашон (бо эҳтиёт истифода шавад, то рақобати носолиро ба вуҷуд наорад).

- **Сатҳҳо (Levels):** Пешрафт тавассути сатҳҳои гуногун бо мураккаб шудани вазифаҳо.

- **Мукофотҳо (Rewards):** Мукофотҳои моддӣ ё ғайримоддӣ барои дастовардҳои муайян.

- **Мушкилот (Challenges):** Вазифаҳо ё муаммоҳои ҷолиб, ки хонандагонро ба фикр кардан ва ҳал кардан водор мекунанд.

- **Ҳикоя (Narrative/Story):** Истифодаи ҳикояҳо ва сценарияҳо барои ҷолибтар кардани раванди омӯзиш.

- **Фидбэк (Feedback):** Пешниҳоди шарҳи фаврӣ дар бораи пешрафт ва хатогиҳои хонандагон.

- **Имконияти такрор (Retry Options):** Имконият барои кӯшиши дубора дар сурати нокомӣ, ки тарс аз хато карданро коҳиш медиҳад.

- **Ҳамкорӣ ва рақобат:** Фаъолиятҳои, ки ҳамкорӣ дар гурӯҳҳо ва рақобати солимро ташвиқ мекунанд.

Истифодаи Бозиҳои Таълимӣ дар Фанни Таърих:

Фанни таърих дорои имкониятҳои фаровон барои истифодаи элементҳои бозӣ бо мақсади ҷолибтар ва ғайбаттар сохтани раванди омӯзиш мебошад. Намунаҳои истифодаи бозиҳои таълимӣ дар таърихи халқи тоҷик:

• **Викторинаҳои таърихӣ бо нуқтаҳо ва рейтингҳо:** Ташкили викторинаҳо дар мавзӯҳои гуногуни таърихӣ, ки дар он хонандагон барои ҷавобҳои дуруст нуқтаҳо мегиранд ва дар рейтингҳо ҷой мегиранд.

• **Эҷоди "хариҷаҳои хазинавӣ" барои омӯзиши воқеаҳои таърихӣ:** Хонандагон бояд пайдарпайии воқеаҳо ро дуруст муайян кунанд, то "хазина" (дониш) -ро пайдо кунанд.

• **Бозиҳои нақшофарӣ бо элементҳои бозӣ:** Хонандагон нақши шахсиятҳои таърихро иҷро мекунанд ва барои расидан ба ҳадафҳои муайян нуқтаҳо ва нишонҳо мегиранд.

• **Эҷоди "ҷадвалҳои замонӣ" дар шакли бозӣ:** Хонандагон бояд воқеаҳои таърихро дар ҷойҳои дурусти ҷадвал ҷойгир кунанд ва барои ҳар як ҷойгиркунии дуруст мукофот гиранд.

• **Таҳияи "квестҳои таърихӣ":** Хонандагон бояд силсилаи муаммоҳо ва вазифаҳо ро дар мавзӯи таърихӣ ҳал кунанд, то ба "ҳадафи ниҳой" бирасанд.

• **Истифодаи барномаҳо ва платформаҳои таълимии онлайн бо элементҳои бозӣ:** Бисёр платформаҳо мавҷуданд, ки барои омӯзиши таърих дар шакли бозӣ имконият фароҳам меоранд (масалан, бозиҳои интерактивӣ, симулятсияҳои таърихӣ).

• **Эҷоди "бозиҳои кортӣ" дар мавзӯҳои таърихӣ:** Хонандагон метавонанд кортҳо бо воқеаҳо, шахсиятҳо ё санаҳо эҷод кунанд ва бо онҳо бозиҳои гуногун бозӣ кунанд (масалан, муқоиса, пайдарпайӣ).

• **Ташкили "озмунҳои дебатӣ" бо системаи нуқтаҳо:** Гурӯҳҳо дар мавзӯҳои баҳсталаби таърихӣ дебат мекунанд ва барои далелҳои қавӣ ва муаррифии босалоҳият нуқтаҳо мегиранд.

• **Истифодаи элементҳои ҳикоя барои ҷолибтар кардани мавзӯ:** Муаллим метавонад мавзӯро дар шакли ҳикоя пешниҳод кунад ва дар ҷараёни нақл ба хонандагон мушкилот ё саволҳо пешниҳод кунад, ки барои ҳалли онҳо нуқтаҳо дода мешаванд.

Афзалиятҳои Истифодаи Бозиҳои Таълимӣ дар Таърих:

• **Афзоиши шавқ ва ҳавасмандӣ:** Элементҳои бозӣ раванди омӯзишро ҷолибтар ва фароғатбахштар мекунанд.

• **Баланд бардоштани ҷалби хонандагон:** Хонандагон фаъолона дар раванди бозӣ иштирок мекунанд ва бештар ба омӯзиш машғул мешаванд.

• **Такмили азхудкунии дониш:** Бозӣ метавонад ба хотир سپاردن ва дарк кардани иттилооти таърихӣ кӯмак расонад.

• **Инкошофи малакаҳои муҳим:** Бозиҳо метавонанд малакаҳои тафаккури интиқодӣ, ҳалли мушкилот, ҳамкорӣ ва қабули қарорро инкишоф диҳанд.

• **Фароҳам овардани муҳити беҳатар барои хато кардан:** Бозиҳо ба хонандагон имкон медиҳанд, ки бе тарси ҷазо хато кунанд ва аз хатогиҳои худ омӯзанд.

• **Пешниҳоди фидбэки фаврӣ:** Хонандагон дарҳол дар бораи пешрафти худ огоҳ мешаванд, ки ин ба онҳо дар ислоҳи хатогиҳо ва беҳтар намудани натиҷаҳо кӯмак мекунад.

Муҳим аст, ки дар хотир дошта бошем:

• Бозиҳо бояд ба ҳадафҳои таълимӣ мувофиқ бошанд ва танҳо барои фароғат истифода нашаванд.

• Тарроҳии бозиҳо бояд бодикқат сурат гирад, то рақобати носолим ё дилгиркунанда нашаванд.

• Муаллим бояд нақши фаъолро дар раванди бозӣ бозад, хонандагонро роҳнамоӣ кунад ва ба саволҳои онҳо ҷавоб диҳад.

Истифодаи бозиҳои таълимӣ метавонад як роҳи муассири ҷалби хонандагон ба омӯзиши таърихи халқи тоҷик ва бедор кардани шавқи онҳо ба гузаштаи пурифтихори миллат бошад.

Нақшаи яксоатаи дарс аз фанни таърихи халқи тоҷик барои синфи 6 бо истифода аз усули **Бозиҳои Таълимӣ (Gamification)** бо мавзӯи "**Ҳаёти ибтидоии одамон дар ҳудуди Тоҷикистон**":

Фан: Таърихи халқи тоҷик

Синф: 6

Мавзӯ: Ҳаёти ибтидоии одамон дар ҳудуди Тоҷикистон

Ҳадафҳо:

• **Дониш:** Хонандагон дар бораи давраҳои асосии ҳаёти ибтидоии одамон (палеолит, мезолит, неолит) ва паҳншавии онҳо дар ҳудуди Тоҷикистон маълумот пайдо мекунанд.

• **Малака:** Хонандагон малакаҳои қор бо харитаи таърихӣ, муқоисаи давраҳои гуногун ва ҷустуҷӯи иттилоотро инкишоф медиҳанд.

• **Арзиш:** Хонандагон ҳисси эҳтиром ба гузаштаи дури халқи худ ва арзиши мероси таърихӣ онро эҳсос мекунанд.

Усули таълим: Бозиҳои таълимӣ (викторина бо нуқтаҳо, "Қустуҷӯи ҳазинавӣ" дар харита).

Воситаҳои таълим: Харитаи Тоҷикистон бо қайдҳои ҷойҳои бостоншиносӣ, қортҳо бо саволҳо дар бораи давраҳои ибтидоӣ, нуқтаҳо барои ҳисоб, нишонҳо (рамзҳои давраҳо), варақаҳои ҷавобҳо.

Рафти дарс:
(Дақиқаҳо)

1. Марҳилаи ташкилӣ (5 дақиқа):

- Саломгӯӣ ва омодагии хонандагон ба дарс.
- Муайян кардани ҳозирон.
- Эълони мавзӯи дарс ва шакли гузаронидани он (дар шакли бозӣ).

2. Актуализатсияи донишҳои қаблӣ (7 дақиқа):

- Саволи ҳавасмандкунанда: "Шумо дар бораи ҳаёти одамони қадим чӣ медонед?" (Муҳокимаи кӯтоҳ).
- Ёдоварии мафҳумҳои асосӣ (археология, бостоншиносӣ).

3. Муаррифии қоидаҳои бозӣ (3 дақиқа):

- Муаллим қоидаҳои ду бозии асосиро шарҳ медиҳад:
- **Викторинаи "Донишҷӯи бостоншинос":** Хонандагон ба саволҳо дар бораи давраҳои ибтидоӣ ҷавоб медиҳанд ва барои ҳар ҷавоби дуруст нуқтаҳо мегиранд. Дар охир ғолибон муайян мешаванд.

• **"Қустуҷӯи ҳазинавӣ дар харита":** Муаллим дар харитаи Тоҷикистон ҷойҳои бостоншиносии марбут ба давраҳои ибтидоиро нишон медиҳад ва ба гурӯҳҳо вазифа медиҳад, ки бо истифода аз маълумоти дар дарс гирифташуда, ин ҷойҳоро муайян кунанд ва дар бораи наҷодҳои онҳо маълумот диҳанд.

4. Бозии "Донишҷӯи бостоншинос" (15 дақиқа):

- Муаллим қортҳоро бо саволҳо дар бораи давраҳои палеолит, мезолит ва неолит (хусусиятҳои зиндагӣ, асбобу анҷом, машғулиятҳо) ба наҷбат меҳонад.
- Хонандагон ба саволҳо ҷавоб медиҳанд ва нуқтаҳо ҷамъ мекунанд. Муаллим ҷавобҳои дурустро қайд мекунад ва ба ғолибон дар охир нишонҳо (масалан, "Қоршиноси палеолит", "Устои неолит") медиҳад.

5. Бозии "Қустуҷӯи ҳазинавӣ дар харита" (15 дақиқа):

- Хонандагон ба гурӯҳҳо тақсим мешаванд.
- Муаллим ба ҳар як гурӯҳ варақаи қорӣ бо номҳои ҷойҳои бостоншиносӣ дар Тоҷикистон (масалан, Қулдара, Обишир,

Тутқавул) ва вазифа медиҳад, ки ин ҷойҳоро дар харита пайдо кунанд ва дар бораи наҷодҳои муҳимми онҳо маълумот ҷамъоварӣ кунанд (бо истифода аз китоби дарсӣ ё маълумоти мухтасари муаллим).

- Гурӯҳҳо дар харита кор мекунанд ва натиҷаҳои худро пешниҳод мекунанд. Гурӯҳе, ки бештар ҷойҳоро дуруст муайян мекунад ва маълумоти муфид медиҳад, ғолиб мешавад ва мукофот мегирад.

6. Ҷамъбаст ва баҳодихӣ (3 дақиқа):

- Муаллим натиҷаҳои бозихоро ҷамъбаст мекунад ва ғолибонро муайян менамояд.

- Мухтасар дар бораи аҳамияти омӯзиши ҳаёти ибтидоӣ барои фаҳмиши таърихи минбаъдаи халқи тоҷик сухан меравад.

- Ба фаъолияти хонандагон дар дарс баҳои шифохӣ дода мешавад.

7. Супориши хонагӣ (2 дақиқа):

- Хондани боби дахлдори китоби дарсӣ.

- Дар бораи яке аз ҷойҳои бостоншиносии дар дарс зикршуда маълумоти иловагӣ ҷамъ кунед ва расми онро кашед.

Ин нақшаи дарс усули бозихоро таълимиро барои ҷалби хонандагон ба омӯзиши мавзӯи муҳимми таърихӣ истифода мебарад ва ба онҳо имкон медиҳад, ки донишро дар шакли фаъл ва ҷолиб азхуд кунанд.

3. Маслиҳатҳои методӣ барои омӯзгорон

1. Таҳияи нақшаи дарс бо усулҳои гуногун

Ҳар дарсро бо истифодаи якчанд усул (масалан, кори гурӯҳӣ, саволу ҷавоб, кейс-метод) тарҳрезӣ кунед, то хонандагон на танҳо гӯш кунанд, балки фикр кунанд ва ҳамкорӣ кунанд.

2. Иштироки фаъл ва фарогирии ҳамаи хонандагон

Ҳамаи хонандагонро дар муҳокима ва фаъолиятҳо ҷалб кунед, ҳатто онҳое, ки хомӯштаранд. Барои ин саволҳои кушода ва масъалаҳои ҷолиб пешниҳод кунед.

3. Муайян намудани мақсадҳои равшан ва дастраси омӯзиш

Ҳар фаҳмида ва коре, ки хонанда анҷом медиҳад, бояд ба ҳадафи дарс мувофиқат кунад. Мақсадҳоро пеш аз оғози дарс равшан кунед.

4. Истифодаи манбаъҳои гуногун ва ҳуччатҳо
Манбаъҳои таърихӣ (аксҳо, санадҳо, нақшаҳо, харитаҳо) ро истифода баред, то омӯзиш ҷолиб ва воқеан амалист.

5. Таъмини муҳити хуби гурӯҳӣ ва ҳамкорӣ
Ҳангоми кори гурӯҳӣ ба духтарону писарон имкони баробар диҳед ва ҳавасманд гардонед, ки фикру пешниҳодҳои худро бидуни тарсу ҳарос изҳор кунанд.

6. Барои ҳар гуна савол вақти кофӣ диҳед
Саволҳои таҳлилӣ ва тафаккури интиқодиро ба миён гузоред ва хонандагонро ташвиқ кунед, ки андешаҳои худро шарҳ диҳанд.

7. Ҳамкории бо волидон ва омӯзгорони дигар
Барои беҳтар кардани раванди таълим бо волидон ва дигар омӯзгорон ҳамкорӣ кунед, таҷриба мубодила намоед.

8. Истифодаи технология ва воситаҳои электронӣ
Агар имкон бошад, презентацияҳо, видеоҳои таърихӣ ва барномаҳои интерактивиро ба дарс ворид кунед.

9. Арзишбӣ ва фикру мулоҳизаи мунтазам
Пас аз ҳар дарс ва фаъолият фикру мулоҳиза гиред, барои такмил додани усулҳо истифода баред.

10. Ба шавқу завқи хонандагон таваҷҷуҳ кунед
Мавод ва усулҳоро ба синну сол ва дараҷаи дониши хонандагон мутобиқ созед, барои ҷалби бештари онҳо ҷолибу шавқовар бошед.

Барои гузаронидани дарси таърих шавқовар ва муассир, ин маслиҳатҳоро истифода кунед:

1. Истифодаи ҳикояҳо ва нақлҳои зинда — воқеаҳои таърихиро ҳамчун ҳикояҳои ҷолиб ва қаҳрамонҳои зинда пешкаш кунед, ки хонандагон ба осонӣ ба онҳо шинос шаванд.

2. Ворид кардани усулҳои фаъоли таълим — кори гурӯҳӣ, муҳокима, нақшофарӣ, кейс-метод ва бозӣҳои таърихиро истифода баред, то хонандагон фаъол бошанд.

3. Манбаъҳои гуногунро ба кор гиред — аксҳо, харитаҳо, видео, санадҳои таърихӣ ва ҳуччатҳои аслиро ба дарс шомил намоед.

4. Саволҳои таҳлилӣ ва ҷолишовар диҳед — хонандагонро ташвиқ кунед, ки сабабу натиҷаҳо ва мазмунро таҳлил кунанд, фикрҳои худ ва баҳсро пешниҳод кунанд.

5. Муҳити ҳамкориро фароҳам созед — хонандагонро ба кори гурӯҳӣ ва мубодилаи идеяҳо даъват кунед, то онҳо ҳамдигарро беҳтар фаҳманд.

6. Ҳадафҳои дарсро равшан гузоред — хонандагон донанд, ки барои чӣ ва чӣ гуна мавзуро меомӯзанд.

7. Таълимиро ба зиндагӣ ва воқеият пайванд диҳед — мавзӯҳои таърихи бо вазъ ва мушкилоти муосир пайваст кунед.

8. Фаъолонро бозхонд ва арзёбӣ кунед — дар давоми дарс ва пас аз он фикру мулоҳиза гиред ва хонандагонро ба такмил заҳматҳо ҳидоят намоед.

Маслиҳатҳои методӣ барои омодаسازی ва гузаронидани дарсҳои амалӣ ва лоиҳавии фанни таърих

1. Муайян кардани ҳадафҳои возеҳ ва дастрас
Пеш аз оғози лоиҳа ё дарси амалӣ, мақсадҳо ва натиҷаҳои лозимаро равшан кунед, то хонандагон донанд, ки чӣ омӯختан ва чӣ натиҷа додан мехоҳанд.

2. Таҳлили мавзӯ ва тақсими вазифаҳо
Мавзӯро ба қисматҳои хурдтар тақсим кунед ва вазифаҳои мушаххас барои ҳар як гурӯҳ ё хонанда муайян намоед.

3. Истифодаи манбаъҳои гуногун
Ҳуҷҷатҳо, аксҳо, видео, манбаъҳои таърихӣ ва маводҳои интернетиро барои ҷустуҷӯ ва таҳқиқ пешниҳод кунед.

4. Ташкили кори гурӯҳӣ ва ҳамкорӣ
Барои иҷрои лоиҳаҳо хонандагонро ба гурӯҳҳо тақсим кунед, ки ҳамкориҳои фаъоли онҳо ба натиҷаи беҳтар мусоидат кунад.

5. Тарҳрезии нақшаи амал ва вақтсанҷӣ
Барои ҳар марҳила вақти муайян кунед: ҷустуҷӯ, таҳлил, таҳия ва пешниҳоди натиҷаҳо.

6. Роҳнамоӣ ва машварат дар ҷараёни кор
Омӯзгор бояд ҳамчун раҳнамо ва машваратдиҳанда дар паҳлӯи хонандагон бошад, ба саволҳо посух диҳад ва роҳнамоӣ кунад.

7. Пешниҳоди натиҷаҳо ба шакли гуногун
Натиҷаҳоро бо шаклҳои гуногун (презентатсия, навиштани мақола, бозӣ, лавҳа, филми кӯтоҳ) пешниҳод кардан мумкин аст.

8. Арзишбӣ ва баррасии натиҷаҳо
Бо истифода аз меъёрҳои пешакӣ муайяншуда, кори хонандагонро арзёбӣ кунед ва фикру мулоҳиза диҳед.

9. Интегратсия бо дигар фанҳо ва малакаҳо
Дарсҳои лоиҳавиро бо фанҳои дигар ва малакаҳои муошират, техникаи иттилоотӣ ва эҷодӣ мутобиқ созед.

10. Ташвиқи шавқу ҳавас ва эҷодкорӣ
Муҳити дӯстона ва шавқовар фароҳам оваред, ки хонандагон дар ҷараён илҳом гиранд ва бо шавқу завқ фаъол бошанд.

Шарҳи истилоҳи "точик"

Бо сабаби он, ки фанни таълимии мо «таърихи халқи тоҷик» ном дорад, зарур аст сараввал ба маънои калимаи «точик» аҳамият диҳем. Дар байни олимони оиди ин масъала андешаҳои гуногун вучуд доранд, ки хулосааш чунин аст:

1) Калимаи «точик» гӯё аз калимаи «точ» гирифта шудааст. Зеро, ҳанӯз падари таърих Ҳеродот (дар асри V то милод) таъкид карда буд, ки дар болооби дарёи Окс (Аму) одамон ба сар кулоҳи нугтези тоҷдор мепӯшанд. Аз ҳамин калимаи «точ» минбаъд гӯё номи «точик» таркиб ёфтааст;

2) То асри IV – VI милодӣ аҷдодони моро «ориёно» меномиданд, ки маънояш «тоза» мебошад. Баробари аз истифода баромадани калимаи «ориёӣ» он гӯё ҷойи худро ба маънояш «тоза» додааст. Минбаъд калимаи «тоза» гӯё ба «точик» табдил ёфтааст;

3) Калимаи «точик» гӯё аз «тат»-и туркӣ гирифта шудааст. Зеро, аз асри VI милодӣ, вақте қabilaҳои туркӣ ба Мовароуннаҳру Хуросон кӯчида омада муқимӣ гардиданд, онҳо мардуми таҳҷоиро «тат»-ҳо меномиданд, ки маънои «таҳҷой», «муқимӣ»-ро дорад;

4) Калимаи «точик» гӯё аз калимаи «точир» гирифта шудааст. Зеро, аҷдодони мо, махсусан суғдиҳо аз замонҳои қадим бо тичорат бештар машғул шуда, дар ташаккули Шоҳроҳи бузурги абрешим ҳиссаи бузург гузоштаанд. Ҳамин касби тоҷирӣ минбаъд гӯё асоси номи халқамон гардидааст.

Ҳамаи ин андешаҳо ба ҳақиқат наздиканд. Аммо андешае, ки гӯё номи халқи тоҷик аз номи қabilaи арабии «той» гирифта шуда бошад, ҳеч асосе надорад. Зеро, халқи тоҷик аз рӯи ташаккули худ ба қabilaҳои араб ҳеч муносибате надорад.

Калима ё худ номи «точик» ҳанӯз дар сарчашмаҳои хаттии тибетӣ соли 792 дучор меояд, ки ин то ба имрӯз қадимтарин акси ин ном дар сарчашмаҳо мебошад. Умед аст, ки минбаъд номи «точик» дар сарчашмаҳои аз ин ҳам қадимтар пайдо мешавад. Аз асри XI калимаи «точик» дар сарчашмаҳои хаттӣ бештар дучор меояд.

Истилоҳи "точик" таърихи хеле қадима дорад ва сарчашмаҳои гуногун онро бо роҳҳои мухталиф шарҳ додаанд. Барои амиқтар фаҳмидани маънои он, ба якҷанд ҷанбаҳои таърихӣ, забонӣ ва фарҳангӣ тавачҷуҳ мекунем:

1. Пайдоиши калимаи "точик"

а) Назарияҳои этимологӣ:

"Тозик": Баъзе муҳаққиқон бар онанд, ки калимаи "точик" аз "тозик" гирифта шудааст. "Тозик" дар замонҳои қадим мардуми арабро ишора мекард. Аммо баъдтар дар минтақаҳои Мовароуннаҳр ва Хуросон ин истилоҳ ба мардуми форсизабон низ мансуб гардид.

"Тайчӣ": Баъзе сарчашмаҳо онро бо вожаи туркии "тайчӣ" пайваست мекунанд, ки ба маънои "мардуми беруна" ё "бегона" истифода мешуд. Туркҳо ин истилоҳро барои ишора ба мардуми форсизабон истифода мебуданд.

"Точик" – дар китоби "Бурҳони қотей"-и Муҳаммадхусайнӣ Бурҳон луғатшиноси бузурги адабиёти форс-точик омадааст тоҷик ғайри араб ва туркро гӯянд, ва дар асл ба маънии авлоди араб аст, ки дар Аҷам бузург шуда ва баромада бошад.

б) Таърихи чуғрофӣ ва қавмӣ:

Истилоҳи "точик" дар аввал ба тамоми мардуми эронинаҷод ишора мекард, ки аз мардуми ориёӣ пайдо шудаанд.

Ин мардуми ориёӣ асосан дар сарзаминҳои Мовароуннаҳр, Хуросон, Форс, Балх ва Самарқанд зиндагӣ мекарданд.

2. Маъноии таърихӣ ва фарҳангии "точик"

Мардуми ориёӣ: Дар замонҳои қадим тоҷикон ҳамчун намоёндагони мардуми ориёӣ доништа мешуданд. Онҳо бо фарҳанг, забон ва расму оинҳои хоси худ машҳур буданд.

Нақши тоҷикон дар таърих: Дар замони Империяи Сомониён (IX-X асрҳо) "тоҷикон" ҳамчун мафҳуми қавмию фарҳангӣ маъруф шуданд. Давлати Сомониён давлати аввалини тоҷикон ҳисобида мешавад, ки нақши бузурге дар рушди забон ва фарҳанги тоҷикӣ дошт.

Ҳифзи фарҳанг: Ҳатто дар замони истилои арабҳо, муғулҳо ва туркҳо, тоҷикон тавонистанд забони модарӣ ва фарҳанги худро нигоҳ доранд.

3. Забони тоҷикӣ ва худшиносии миллӣ

Забони форсӣ-тоҷикӣ: Забони модарии тоҷикон, ки решаҳои амиқ дар форсии қадим дорад, яке аз василаҳои асосии ташаккули ҳувияти тоҷикон мебошад. Забони тоҷикӣ (форсӣ) дар тӯли асрҳо забони адабиёт, илм ва фарҳанг буд.

Шахсиятҳои бузург: Тоҷикон бо шахсиятҳои бузурги худ, аз ҷумла Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Саъдӣ, Ҳофиз ва дигарон, дар таърихи адабиёт ва фарҳанги ҷаҳонӣ маъруф гаштанд.

4. Нақши тоҷикон дар тамаддун

Тоҷикон дар тӯли таърих дар рушди илм, фарҳанг ва тамаддуни ҷаҳонӣ саҳми бузург гузоштаанд:

Дар давраи пеш аз ислом, тоҷикон асосан мардуми кишоварз ва шаҳрнишин буданд. Онҳо дар минтақаҳои Бухоро, Самарқанд, Хуросон ва Балх зиндагӣ мекарданд.

Давлати Сомониён тоҷиконро ҳамчун як миллати мутамаддин муаррифӣ кард ва заминаи таҳкими ҳувияти миллиро гузошт.

5. Тоҷикон дар замони муосир

Имрӯз "тоҷик" ба мардуми аслии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва онҳое, ки дар кишварҳои ҳамсоя (Узбекистон, Афғонистон, Эрон ва ғайра) зиндагӣ мекунад, ишора мекунад.

Тоҷикистон: Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати мустақил, ки соли 1991 ташкил ёфт, макони асосии тоҷикон аст.

Истилоҳи "тоҷик" таърихи беназире дорад, ки решаҳои он ба асрҳои қадим бармегардад. Тоҷикон ҳамчун як миллати қадима бо забони ширини худ, фарҳанги ғанӣ ва саҳми бузург дар тамаддуни ҷаҳонӣ шинохта мешаванд.

4.Фанҳои ёрирасони таърих

БОСТОНШИНОСӢ (археология) - соҳаи илми таърих аст, ки дар асоси ёдгориҳои маданияти моддӣ таърихи ҷамъияти инсонро меомӯзад. Калимаи археология аз забони юнонӣ гирифта шуда, илм дар бораи омӯхтани таърихи қадими инсонҳост. Бостоншиносон тахминан дар кучо зистани одамони қадимро медонанд, бинобар ин макони онҳоро мавриди таҳқиқ қарор медиҳад. Омӯзиши таърихи инсоният нишон медиҳад, ки одамон дар ҳар замон олот, асбоб, силоҳ, зебу зиннат, сарулибос, хонаю дари ба он давра хос доштаанд. Бостоншиносон ин гуна чизҳоро омӯхта, таърихи ҳамон давраро барқарор менамоянд.

АНТРОПОЛОГИЯ (илми симошиносӣ) - калимаи юнонӣ буда антропа-одам, логос-илм, яъне илми одамшиносист. Симошиносон дар асоси боқимондаи устуғонҳо, косахонаи сар, сутунмуҳра, устуғонҳои дасту пой на танҳо шакли зоҳирӣ, балки таҳаввулоти бадани одамро давра ба давра муайян менамоянд. Олимон дар асоси устуғон ва косахонаҳои сар тағйироти ҷисмӣ ва фикрии одамони маймуншакл-аз аҳди қадимтарин то ба шакли инсонии муосир даромадани онҳоро таҳқиқ кардаанд.

ПАЛЕОНТОЛОГИЯ - аз калимаи юнонии палео-қадим ва онтология-омӯзиши мавҷудот таркиб ёфтааст. Илмест, ки дар асоси устуғонҳо таърихи инкишофи ҳайвонотро аз қадим то ҳоло меомӯзад. Олимони палеонтолог дар асоси устуғонҳо муайян

менамоянд, ки одамони қадим кадом навъи ҳайвонотро шикор карда меҳӯрданд ва кадом навъи онҳоро ром менамуданд.

БОТАНИКА - калимаи юнонӣ буда маънояш растанӣ, алаф, сабзавот аст ва хелҳои растаниҳо ва дарахту буттаҳоеро, ки инсонҳои қадим истифода мебуданд, барқарор менамояд. Геология низ аз забони юнонӣ буда гео- Замин ва логос –илм, илми заминшиносӣ. Он на танҳо таърихи пайдоиши Замин, балки зинаҳои тағйироти табиат ва ба инсонҳои қадим чӣ гуна таъсир гузоштани Замиро меомӯзад.

МАРДУМШИНОСӢ – (этнография)- калимаи этно маънои халқро дорад, яъне илме аст, ки урфу одати халқҳоро, ки дар қитъаҳои дунё ба сабабҳои гуногун дар сатҳи гуногун дар сатҳи гуногуни зиндагии хеле қадим қарор доранд, омӯхта, бисёр бахшҳои таърихи гузаштаро равшан месозад

ЗАБОНШИНОСӢ – илмест, ки дар асоси омӯзиши катибаҳо (навиштаҳои рӯи девор ва сангҳо) тағйироти забонӣ ва умумияти забонҳои ҷаҳонро ошкор месозад. Дар боби омӯзиши таърихи қадим илмҳои физика , химия, риёзиёт, биология ва зоология низ ҳисса мегузоранд. Танҳо дар асоси ҳамкориҳои ҳамаи илмҳо мо метавонем аз таърихи пайдоишу ташаккули одамони қадим огоҳ шавем.

4.1.Шоҳони давлатҳо ва ҳудудҳои он

ПЕШДОДИЁН

1.Кюмарс
2.Ҳушанг
3.Тоҳмурас
4.Ҷамшед
5.Заҳок
6.Фаридун
7.Манучеҳр
8.Шаҳрирмон
9.Афросиёб
10.Зобуз (Зобзу)
11.Гаршосп

КАЁНИЁН

1.Кайкубод
2.Кайковус
3.Кайхусрав
4.Нуҳро
5.Биштосп
6.Баҳмон
7.Ҷамони
8.Дорои I
9.Дорои II

ДАВЛАТИ ҲАХОМАНИШИЁН (с.550 - 330)

ПОЙТАХТ-ИСТАХР (ПОСОРГОД)

Куруши II Кабир	550-530 п.м
Камбучияи II	530-522 п.м
Дорюши I	522-486 п.м
Ҳушёршоҳи I	486-465 п.м
Ардашери I	465-424 п.м
Ҳушёршоҳи II	424 п.м
Дориуши II	423-404 п.м
Ардашери II	404-358 п.м
Ардашери III	358-338 п.м
Арсас	338-336 п.м
Дориуши III	336-330 п.м

Худудҳои давлати Ҳахоманишиён: Давлати Ҳахоманишиён (Империяи Форс), ки онро дар асри VI пеш аз милод Куруши Кабир бунёд карда буд, яке аз бузургтарин империяҳои ҷаҳон дар замони худ ба ҳисоб мерафт. Ин давлат қаламравҳои васеъро дар бар мегирифт, ки ба шарҳи зерин аст:

1. Эрон - қаламрави асосии империя.
 2. Месопотамия - минтақаи Ироқи муосир.
 3. Шом (Левант) - худудҳои Сурия, Лубнон, Урдун ва Исроили имрӯза.
 4. Миср - баҳши шимолу шарқии Африка.
 5. Анатолия (Осиёи Хурд) - Туркияи муосир.
 6. Қафқоз - Гурҷистон, Озарбойҷон ва Арманистон.
 7. Осиёи Марказӣ - Туркманистон, Ўзбекистон, Тоҷикистон ва қисман Қазоқистон.
 8. Ҳиндустон (баҳши шимолу ғарбӣ) - Покистони имрӯза ва қисмати Ҳиндустон.
 9. Худудҳои Балкан - қисмати юнонии муосир ва Македония.
 10. Арабистон - қисмати шимолии нимҷазираи Араб.
- Империяи Ҳахоманишиён бо роҳҳои муҳими иртиботӣ ва низоми бюрократии пешрафта шӯҳрат дошт. Дар замони авҷи худ, он тақрибан 44% аҳолии ҷаҳонро дар бар мегирифт.

ДАВЛАТИ КУШОНИЁН

Куджула Кадфиз	178-238
Вима Кадфиз	238-278
Канишкаи 1	278-301
Вазшика	301-306
Хушикаи 1	306-338
Канишкаи 2	338-342
Васудева	342-376

Худудҳои давлати Кушониён: Давлати Кушониён яке аз давлатҳои бузурги замони худ буд, ки қаламравҳои васеъро дар Осиёи Марказӣ ва ҷанубии он дар бар мегирифт. Худудҳои таҳти назорати Кушониён ба таври зайл буданд:

1. Осиёи Марказӣ:

Шимоли Афғонистон (Минтақаи Балх ва Кобул).

Қисмати ҷанубии Тоҷикистон (Хатлон ва водии Вахш).

Қисматҳои Ўзбекистон (водии Фарғона).

2. Ҳиндукуш ва минтақаҳои атрофи он:

Кӯхистони Ҳиндукуш ҳамчун маркази асосии географӣ.

3. Ҳиндустон (шимолу ғарбӣ):

Покистони муосир (минтақаҳои Панҷоб ва Синд).

Қисматҳои шимоли Ҳиндустон, аз ҷумла водии Ганг.

4. Қисмати шарқии Эрон:

Минтақаи Хуросон.

5. Роҳи Абрешим: Кушониён минтақаҳои муҳимми тиҷоратиро дар бар мегирифтанд, ки онҳоро ба Роҳи Абрешим мепайваст.

Ин қаламравҳо Давлати Кушониёнро ба як маркази муҳимми тиҷоратӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ табдил доданд. Онҳо инчунин ба густариши буддоизм ва пайвастании Шарқу Ғарб саҳми калон гузоштаанд.

ДАВЛАТИ СОСОНИЁН 224-651 ПОЙТАХТ-ТАЙСАФУН

Ардашери 1	224-239
Шопури 1	239-272
Ҳурмузи 1	272-273
Баҳроми 1	273-276
Баҳроми 2	276-293

Бахроми 3	293
Насра	293-302
Хурмузи 2	302-309
Шопури 2	302-379
Ардашери 2	379-383
Шопури 3	383-388
Бахроми 4	388-399
Яздигурди 1	399-420-421
Бахроми 5 Ғур	421-439
Яздигурди 2	439-457
Хурмузи 3	457-459
Пирӯз	459-484
Балош	484-488
Қубод	488-496
Чамосп	496-498-499
Хусрави 1 Анушервон	531-579
Хурмузи 4	579-590
Бахроми Чубин	590-591 на аз сулолаи Сосониён
Хусрави 2 Парвиз	591-628
Ширӯя 2	628
Ардашери 3	628-629
Шаҳбароз	629-на аз сулолаи Сосониён
Бурондухт	Малика 629-630
Озармидухт	Малика 630-631
Яздигурди 3	632-651

Давлати Сосониён (224–651 мелодӣ) дар Осиёи Ғарбӣ ва Халиҷи Форс як давлати абарқудрат буд. Ҳудудҳои асосии давлати Сосониён ба таври зайл буданд:

1. Эрон – қаламрави асосии Сосониён, ки тақрибан тамоми Эрони имрӯзаро дар бар мегирифт.

2. Месопотамия – (Ироқи муосир), аз ҷумла шаҳри Бабил, ки дар замони Сосониён ба як минтақаи муҳими фарҳангӣ ва сиёсӣ табдил ёфта буд.

3. Шом (Левант) – минтақаи Сурия, Лубнон ва Палестина, ки дар он давлати Сосонӣ як қисмати асосии хоки аҷнабии худро дошт.

4. Миср – бахши шимолу шарқии Африка, ки дар замони Сосониён дар натиҷаи муборизаҳо бо Империяи Рум ва Византиҳо ба як манбаи муҳими захираҳои империя табдил ёфта буд.

5. Қарқоз – Гурҷистон ва Арманистон, ки қисми муҳими тақсимоти сиёсии Сосониёнро ташкил меод.

6. Ҳиндустон (Минтақаи ғарбии Ҳиндустон) – қисматҳои шимолии ва ҷанубии Ҳиндустон ва минтақаи Гучарат, ки дар он давлати Сосониён таъсири худро дошт.

7. Қазоқистон ва Туркманистон – қисматҳои шимолу ғарби Осиёи Марказӣ, ки дар натиҷаи ҷангҳо ва муносибатҳои тичоратӣ бо қадимии Сосониён дар доираи таъсироташ қарор доштанд.

Давлати Сосониён дар давраи авҷи худ як империяи бузурги ҳешро эҷод кард ва аз ҳама бештар бо Рим ва Византия дар ҷанги сиёсӣ ва ҳарбӣ бо ҳам оштар наёфт. Таърих, ки маданият, иқтисод ва динҳои гуногунро, аз ҷумла зардуштӣ, ҳимоя кунад.

ХИЛОФАТИ АРАБ

Абубакр,	632-634
Умар	634-644
Усмон	644-656
Али	656-661
Умавиён	661-750
Аббосиён	750-1055/1258

Хилофати Араб, ки пас аз марги Паёмбар Муҳаммад (с.а.в.) таъсис ёфт, дар тӯли замонҳои гуногун хеле васеъ шуд. Ҳудудҳои хилофат дар давраҳои халифаҳои мухталиф ва баъдтар хилофатҳои Омавиён ва Аббосён ба таври назаррас афзоиш ёфт.

1. Хилофати Абубакр (632–634 милодӣ):

Дар замони халифаи аввали ислом, Абубакр, хилофат бахши асосии арабистонро, ки кишварҳои Ҷазираи Араб (Арабистон) ва исломро дарбар мегирифт, ба вучуд овард.

Вай маърақаҳои "Ҷангҳои Ридда" (633-634 милодӣ)-ро барои барқарор кардани ягонагии сиёсӣ ва ҷанг бо гунаҳои гуногуни мунофиқҳо ва кофирҳо анҷом дод.

2. Хилофати Умар ибн Хаттоб (634–644 милодӣ):

Дар давраи хилофати Умар, хилофат ба як империяи бузург табдил ёфт.

Ҳудуди хилофат ба кишварҳои Эрон (Хуросон, Месопотамия), Миср, Левант (Сурия, Лубнон, Палестина), ва бахши бузурги шимолии Африқо (Ҷазоир Саҳара ва Қитъа) расид.

Умар маъракаҳои шодгардии исломро дар Шом, Миср ва Эрон оғоз намуд.

3. Хилофати Усмон ибн Афон (644–656 милодӣ):

Дар замони Усмон, хилофат ба авчи худудӣ расид.

Давлат ба қисмати бузурги Осиёи Марказӣ, Афғонистон, Ҳиндустон, қисматҳои Иттиҳоди Шом (Сурия, Лубнон, Иордания), Миср ва қисми зиёди Африқо паҳн шуд.

Усмон ба аҳамияти паҳн кардани Қуръон ва ҳифзи фарзии ислом муттаҳам буд.

4. Хилофати Али ибн Абу Толиб (656–661 милодӣ):

Дар замони Али, хилофат аз ҷиҳати сиёсӣ бо ҷанги Ҷамал ва Сиффин ва фитнаҳо (соратҳои исломӣ) рӯ ба рӯ шуд.

Худудҳои хилофат як андоза ҳоло бар хилофатҳои худ нигоҳ дошт, вале ҷанги дохилии шадид, ки байни омавиён ва алиёниён ба вуқӯъ пайваст, баъзе хуруҷҳо ва аздаст додани баъзе манотикро бо худ овард.

5. Хилофати Умавиён (661–750 милодӣ):

Пас аз шикасти Али ибн Абу Толиб ва омадани Омавиён, хилофат дар минтақаҳои Африқо, Миср, Шом, қисматҳои Осиёи Марказӣ ва Ҳиндустон таркиби худро васеъ кард.

Омавиён хилофатро аз Бағдод (ҳоло Димишқ) ба маркази худ гузоштанд ва хилофат ба як империяи бузург, ки бахши зиёде аз хоки Осиёи Шарқӣ, Африқо ва Европа (Андалусия) ва Ҳиндустонро дар бар мегирифт, табдил шуд.

6. Хилофати Аббосӣ (750–1258 милодӣ):

Пас аз шикасти Омавиён, хилофати Аббосӣ дар соли 750 таъсис ёфт. Дар авҷи хилофати Аббосӣ, хилофат ба як империяи васеъ бо худуди бузург дар Шарқ ва Ғарб табдил ёфт.

Давлат ба қисматҳои ҷануби Иттиҳоди Шом, Эрон, Миср, Хуросон, Осиёи Марказӣ, Кавказ, Халиҷи Форс, ва худудҳои Балқанҳо расид.

Вай дар ибтидои қудрати худ манзил дошт ва дар давраи ҷанги ҳокимият бо худии Византия ва иттифоқҳои хоси худаш таърихи муҳими сиёсиро гузошт.

Хилофати Аббосӣ дар охири асри 13 бо фуроши Бағдод аз ҷониби мавҷудияти Моғулон (1258 милодӣ) шикаст хурд, ки ин нишонаҳои охири хилофати араб буд.

ДАВЛАТИ СОМОНИЁН (874-999) ПОЙТАХТ – БУХОРО

Насри Сомони	874-892
Исмоили Сомони	892-907
Аҳмад ибни Исмоил	907-914
Насри 2	914-943
Нух ибни Насри 2	943-954
Абдулмалик ибни Нӯҳ	954-961
Насри 3	961(1-рӯз)
Мансур ибни Нӯҳ	961-976
Нӯҳи 2	976-997
Мансур ибни Нӯҳи 2	997-998
Абдулмалик ибни Мунтасир	998-999

Давлати Сомониён (873–999 милодӣ) як империяи бузург дар Осиёи Марказӣ ва хати ғарбии халиҷи Форс буд. Ин давлат дар давраи расиданаш ба авҷи қудрат, дар минтақаи бисёр мураккаби таърихӣ ва фарҳангӣ ҷойгир буд.

Худудҳои Давлати Сомониён:

1. Эрон – Давлати Сомониён дар хати ғарби Эрон таъсир ва ҳокимият дошт, аз ҷумла минтақаҳои Хузистон, Луристон, ва Хорасони Ғарбӣ.

2. Осиёи Марказӣ – Давлати Сомониён ба минтақаҳои асосии Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Самарқанд, Бухоро, Тирмиз, Мовароуннаҳр (худуди кунунии Ўзбекистон, Қирғизистон ва Тоҷикистон), ва Хоразм (имрӯз Озарбойҷон ва Туркманистон) ҳокимият дошт.

3. Афғонистон – Давлати Сомониён инчунин қисми зиёди хоки Афғонистонро дар бар мегирифт, аз ҷумла Кобул ва Балх.

4. Ҳиндустон – Давлати Сомониён ба қисми шимолии Ҳиндустон, бахусус минтақаҳои Панҷоб ва дигар манотиқи ҷанубии ҷануби Ҳиндустон, таъсир дошт.

5. Қафқоз – Сомониён ҳокимият ва таъсири худро ба Қафқоз, хусусан ба минтақаи Дағестан ва Карточо (Гурҷистон) ҳам дар вақтҳои гуногун дошта буданд.

Давлати Сомониён дар авҷи қудрати худ як маркази бузурги фарҳангӣ, илмӣ ва сиёсии ҷаҳони ислом буд. Самарқанд ва Бухоро ба марказҳои маъруфи илм ва фарҳанг табдил ёфтанд. Бавоситаи ҳокимиятҳои Сомониён, маданияти форсӣ ва исломӣ тараққӣ кард ва

забони форсӣ ҳамчун забони расмии адабиёти исломӣ ва маориф муаррифӣ шуд.

Худудҳои давлати Сомониён дар таърих мантиқаи мухталифи Осиёи Марказӣ ва Шарқро фаро гирифт, ки ба таъсири фарҳангӣ ва сиёсӣ дар минтақаҳо таъсир гузошт.

ДАВЛАТИ ТОҲИРИЁН (821-873) ПОЙТАХТ-НИШОПУР

Тоҳир ибни Ҳусайн	821-822
Талҳа ибни Тоҳир	822-828
Абдулло ибни Тоҳир	828-844
Тоҳир ибни Абдулло	844-862
Муҳаммад ибни Абдулло	862-873

Тоҳириён (821–873) аввалин сулолаи мустақили тоҷикон буданд, ки дар заминаи султ шудани назорати хилофати Аббосиён таъсис ёфтанд. Ин сулола аз ҷониби Тоҳир ибни Ҳусайн, яке аз сарлашқарони маъруфи халифаи Аббосиён, таъсис ёфтааст. Тоҳириён маркази давлаташонро аввал дар Марв ва баъдтар дар Нишопур ҷойгир карданд.

Худуди Давлати Тоҳириён

Давлати Тоҳириён асосан дар Хуросон ва минтақаҳои атрофи он ҷойгир буд. Худуди давлати онҳо ҷунин маҳалҳоро дарбар мегирифт:

1. Хуросон – минтақаи асосии ҳукмронии онҳо, ки шаҳрҳои Марв, Нишопур, Ҳирот, ва Балхро дар бар мегирифт.

2. Мовароуннаҳр – қисмҳои аз ин минтақа, ки шаҳрҳои Самарқанд ва Бухоро дар бар мегирифтанд, зеро нуфузи онҳо буданд.

3. Ғарбии Эрон – Техрон, Рей ва минтақаҳои дигар дар наздикии Эрон низ ба нуфузи онҳо дохил мешуданд.

4. Шарқи Эрон – минтақаҳои шарқии Эрон ва қисматҳои Афғонистони ҳозира низ дар доираи худуди онҳо буданд.

Мухторияти Тоҳириён

Гарчанде ки Тоҳириён номанигорӣ ва қарзи сиёсӣ бо хилофати Аббосиён доштанд, онҳо дар амал мустақил буданд. Тоҳир ибни Ҳусайн, асосгузори сулола, аввалин шуда ном халифаро аз хутбаи намоз бардошт ва бо ин истиқлолияти худро нишон дод.

Ин сулола дар таърихи тоҷикон ҳамчун аввалин қадами муҳими барқарор кардани худидоракунии миллӣ дар замони ҳукмронии аъроб нақши муҳим бозидааст.

ДАВЛАТИ САФОРИЁН (873-900) ПОЙТАХТ-СИИСТОН

Яқуб ибни Лайс	873-879
Амр ибни Лайс	879-900
Тоҳир	900-908

Давлати Саффорӣён (873-900) дар ҳудудҳои васеи Эрон, Афғонистон, Осиёи Марказӣ ва қисматҳои Покистон ҳукмронӣ мекард. Дар авҷи тавсеаи худ, ин давлат минтақаҳои зеринро фаро мегирифт:

Ҳудудҳои Давлати Саффорӣён:

1. Систон – маркази аслии давлати Саффорӣён (қисме аз ҷануби Эрон ва ҷанубу ғарби Афғонистон)
2. Хуросон – (Нишопур, Машҳад, Ҳирот ва Марв)
3. Кирмон – (ҷанубу шарқи Эрони имрӯза)
4. Форс (Порс) – (Шираз ва атрофи он)
5. Табаристон – (манотиқи назди баҳри Каспӣ)
6. Балх ва Тоҳористон – (қисмҳои шимолии Афғонистон ва ҷануби Осиёи Марказӣ)
7. Кобул ва Ғазна – (қисми марказӣ ва ҷанубии Афғонистони имрӯза)
8. Синд ва Мултон – (қисмҳои ҷанубии Покистони имрӯза)

Саффорӣён аз тарафи Яқуби Лайс таъсис ёфтанд ва бо ҷангҳои худ зидди Хилофати Аббосӣён ва дигар сулолаҳо маъруф буданд. Пас аз марги Яқуб, давлати онҳо тадриҷан зери таъсири Сомонӣён ва дигар қувваҳо афтод.

ДАВЛАТИ ҒАЗНАВИЁН (998-1186) ПОЙТАХТ-ҒАЗНА

Алптегин	963-967
Сабуктегин	967-998
Маҳмуди Ғазнавӣ	998-1030
Масъуди Ғазнавӣ	1030-1040

Баъд аз Султон Маҳмуд Ғазнавӣ (ҳукмронӣ: 998–1030), писараш Масъуд ибни Маҳмуд ба тахт нишаст.

Ҳокимони асосии Ғазнавиён баъди Маҳмуд:

1. Масъуд I (1030–1040) – Пас аз Маҳмуд ҳукмрон шуд, аммо соли 1040 дар ҷанги Дандонақон аз Салҷуқиён мағлуб ва сарнагун гардид.

2. Муҳаммад ибни Маҳмуд (1040–1041) – Бародари Масъуд, вале зуд барканор шуд.

3. Модуд ибни Масъуд (1041–1050) – Писари Масъуд, ки кӯшиш кард, давлати Ғазнавиёнро эҳё кунад.

Баъдтар, давлати Ғазнавиён заиф шуд ва соли 1186 аз ҷониби Гуридҳо пурра нобуд гардид.

Ҳудудҳои Давлати Ғазнавиён (977–1186)

Давлати Ғазнавиён дар авҷи қудрати худ (асри XI) як империяи бузург буд, ки ҳудудҳои он аз Осиёи Марказӣ то Ҳиндустон паҳн мешуданд.

Минтақаҳои асосии давлати Ғазнавиён:

1. Афғонистони имрӯза – маркази давлати Ғазнавиён
Ғазна (пойтахт), Кобул, Ҳирот, Балх, Қандаҳор

2. Эрон (ғарб ва ҷанубу шарқ)
Хуросон (Марв, Нишопур, Машҳад)
Кирмон ва Систон

3. Осиёи Марказӣ
Ҷануби Туркманистон (Марв), ҷануби Ўзбекистон ва Тоҷикистон
(Балх, Тирмиз, Бухоро ба муддате зери нуфузи онҳо буд)

4. Ҳиндустон (шимоли ғарб)
Панҷоб (Лоҳур – пойтахти дуҷуми Ғазнавиён), Кашмир, Мултон
Қисмҳои Ганга ва Гучарот (пас аз юришҳои Маҳмуди Ғазнавӣ)

5. Покистони имрӯза
Синд, Балучистон, Панҷоб

Тавсеаи ҳудудии Ғазнавиён:

Маҳмуди Ғазнавӣ (998–1030) дар натиҷаи 17 юриши худ ба Ҳиндустон, ҳудуди давлати Ғазнавиёнро хеле васеъ кард.

Пас аз ӯ, давлати Ғазнавиён тадриҷан заиф шуд ва ҳудудҳои ғарбии он ба дасти Салҷуқиён, шарқии он ба дасти Гуриён ва баъдан ба сулолаи Деҳлӣ гузашт.

Ниҳоят, дар соли 1186, Ғазнавиён аз сӯи Гуриён комилан нест карда шуданд.

САЛЧУҚИЁН (1037-1194) ПОЙТАХТ –МАРВ

Туғрулбеки Салчуқи	1040-1063
Алп- Арслон	1063-1072
Чалолуддини Маликшоҳ	1072-1092
Султон Санчар	1118-1157

Худудҳои Давлати Салчуқиён (1037–1194)

Давлати Салчуқиён яке аз бузургтарин империяҳои исломӣ дар асрҳои XI–XII буд, ки худудҳои васеъро дар Осиёи Марказӣ, Эрон, Хуросон, Ироқ, Шом ва Анатолия фаро мегирифт.

Худудҳои асосии давлати Салчуқиён:

1. Осиёи Марказӣ

Туркменистон (Марв, Нисо, Ашқобод)

Ўзбекистон ва Тоҷикистон (Самарқанд, Бухоро, Тирмиз, Балх)

2. Эрон ва Хуросон

Хуросон (Нишопур – пойтахти аввал, Машҳад, Ҳирот, Марв, Тус)

Ғарби Эрон (Исфаҳон – пойтахти асосӣ, Ҳамадон, Табрз)

Кирмон, Фарс, Систон

3. Ироқ ва Арабистон

Бағдод (маркази Хилофати Аббосиён, ки таҳти ҳимояти Салчуқиён буд)

Басра, Мавсил (Мосул), Куфа

Қисматҳои аз нимҷазираи Арабистон

4. Шом (Сурия ва Лубнон)

Димишқ, Ҳалаб, Ҳомс, Бейрут

5. Анатолия (Туркияи имрӯза)

Коня, Сивас, Малатҷя, Эрзурум, Изник (Никея)

Пас аз ғалабаи Салчуқиён дар ҷанги Манзикерт (1071), қисми зиёди Анатолияро гирифтанд

6. Қарқоз ва Арманистон

Гурҷистон, Арманистон, Озарбойҷон (Боку, Ганча)

Тавсеаи худудии Салчуқиён

Тоғрулбек (1037–1063) – таъсиси давлат ва забти Эрону Ироқ.

Алп Арслон (1063–1072) – ғалабаи Манзикерт (1071) ва забти Анатолия.

Маликшоҳ (1072–1092) – давраи тиллоии Салчуқиён, худудҳо ба ҳадди ниҳой расиданд.

Суқути Салчуқиён

Пас аз Маликшоҳ, давлат пароканда шуд ва ба сулолаҳои хурд тақсим гардид:

Салчуқиёни Рум (Анатолия)

Салчуқиёни Ироқ ва Хуросон

Салчуқиёни Кирмон

Салчуқиёни Шом

Дар ниҳоят, соли 1194 салчуқиён дар Эрон аз тарафи Хоразмшоҳиён, ва дар Анатолия аз тарафи муғулҳо (асри XIII) пурра нест карда шуданд.

ДАВЛАТИ ШАЙБОНИЁН (1500-1598) ПОЙТАХТ-САМАРҚАНД

Шайбониҳон	1500-1510
Кучкунчиҳон	
Абдусаидҳон	
Убайдуллоҳон	1533-1539
Пирмуҳаммадҳон	1539-1583
Абдуллоҳони 2	1583-1598

Давлати Шайбониён (1500–1598) ҳудуди васеъро дарбар мегирифт, ки ба арзи муосир дар кишварҳои зерин дахл дошт:

Узбекистон (шумораи марказӣ, аз ҷумла Самарқанд, Бухоро, Хива, Тошкент)

Қазоқистон (ноҳияҳои ҷанубӣ, аз ҷумла Туркестон ва Сайрам)

Туркменистон (Хоразм, Мерв)

Тоҷикистон (ҳамчунин Хучанд ва қисмати аз Фарғона)

Афғонистон (Герат, Балх)

Эрон (қисмати Хоразон, аз ҷумла Мешҳед)

Шайбаниҳон бо оғоз кардани забтҳои худ дар охири асри XV ва шикаст додани Тимуридҳо, дар соли 1500 қисми зиёди Мавераннаҳр, Хоразм ва Хорасанро забт кард. Аммо пас аз марги вай дар соли 1510 аз дасти қувваҳои шах Исмаил I (Сефевидҳо), давлаташ осеб дид ва як қисми хоки онро аз даст дод.

Пас аз марги Шайбани-хон, давлати Шайбониён ба Бухорои хонадони Шайбонӣ тақдир ёфт, ва хонадони Шайбонӣ то охири асри XVI ҳокимиятро нигоҳ дошт, ки баъдан ба Аштарханидҳо гузашт.

ҶОНИЁН (АШТАРХОНИЁН) (1599-1747/1753) ПОЙТАХТ-БУХОРО

Боқимуҳаммад	1599-1605
Валимуҳаммад	1605-1611
Имоми Қулихон	1611-1642
Нодир Муҳаммадхон	1642-1645
Абдулазизхон	1645-1680
Субҳонқулихон	1680-1702
Убайдуллохон 2	1702-1711
Абдулфайзхон	1711-1747/53

Давлати Ҷониён (Аштархониён) пас аз сукути Шайбониён дар ҳудуди Мовароуннаҳр таъсис ёфт. Маркази давлати онҳо Бухоро буд. Дар давраи авҷи қудрати Аштархониён (асри XVII), ҳудудҳои давлат чунин буданд:

Мовароуннаҳр – вилояти асосӣ, ки шаҳрҳои муҳими Бухоро, Самарқанд, Кармина ва Тошкандро дар бар мегирифт.

Хоразм – давоми мухторият дошт, вале зери нуфузи Аштархониён қарор дошт.

Фарғона – зери назорати амлоқдорони Бухоро буд.

Балх ва Бадахшон – минтақаҳои, ки барои муддати кӯтоҳ дар зери назорати Аштархониён қарор гирифтанд.

Қисматҳои аз Ҷануби Қазоқистон – баъзан таҳти назорати Аштархониён буданд, вале қабилаҳои қазоқӣ низ дар он минтақаҳо фаъолият мекарданд.

Бо гузашти вақт, давлат заиф шуд ва баъзе ҳудудҳо аз зери нуфузи он бароманд. Дар нимаи асри XVIII, ҳокимони маҳаллӣ қудрати бештар ба даст оварданд ва оқибат Аштархониёнро сулолаи Манғития (Аморати Бухоро) иваз кард.

ДАВЛАТИ ХОРАЗМШОҲИЁН (1172-1220) ПОЙТАХТ-УРҒАНҶ ВА САМАРҚАНД

Ануштегини Ғалҷай	1077-1097
Қуттбиддин Муҳаммад	1097-1127
Отсиз	1127-1156
Эл-Арслон	1156-1172
Алоуддин Текеш	1172-1200

Муҳаммад	1200-1220
----------	-----------

Дар авҷи қудрати худ (асри XII – аввали асри XIII), Давлати Хоразмшоҳиён яке аз пурқудраттарин империяҳои Осиёи Марказӣ ва Шарқи Наздик буд.

Худудҳои Давлати Хоразмшоҳиён:

1. Хоразм – маркази асосии давлат бо шаҳрҳои Урганҷ, Куня-Ургенҷ ва Хива.
2. Мовароуннаҳр – шаҳрҳои Самарқанд, Бухоро, Термиз ва Қаршӣ.
3. Хуросон – шаҳрҳои Нишопур, Ҳирот, Марв ва Балх.
4. Эрон – Техрон, Исфаҳон, Табрз ва Рай.
5. Афғонистон – Кобул, Ғазнӣ ва Кандаҳор.
6. Қисматҳои аз Ҳиндустон – Лоҳур ва Панҷоб.
7. Озарбойҷон ва Қафқоз – Боку ва Ганҷа.
8. Ироқ – Бағдод ва Мавсил (муваққатан).

Суқути давлат:

Давлат дар солҳои 1219–1231 бар асари ҳамлаҳои муғулӣ, ки онро Чингизхон роҳбарӣ мекард, ба таназул дучор шуд. Охири ҳокими Хоразмшоҳиён Ҷалолуддин Мангубердӣ то соли 1231 муқовимат кард, вале пас аз шикаст аз муғулҳо давлат пурра аз байн рафт.

СУЛОЛАИ МАНҒИТИЯ (1756-1920) ПОЙТАХТ-БУХОРО

Муҳаммадраҳимбӣ	1756-1758
Дониёлхон	1758-1785
Шоҳмурод (Амири одил)	1785-1800
Ҳайдар (писари Шоҳмурод)	1800-1826
Насрулло (писари дуҷуми Ҳайдар)	1826-1860
Музаффар (писари Насрулло)	1860-1885
Адуллаҳадхон	1985-1910
Олимхон	1910-1920

Аморати Бухоро дар 1785 расман ба **Аморати Бухоро** табдил ёфт, вақте ки ҳокими Бухоро, Шоҳмурод, номашро Амир эълон кард. Пештар, хонадони Мангития бо унвони Атолик (вазири аъзам) ва Ҳокими Бухоро ҳукмронӣ мекард, аммо дар соли 1785 Шоҳмурод

ба унвони расмии Амир ба ҳокимият расид ва сулолаи Манғития ба Аморати Бухоро табдил шуд.

Худудҳои асосии Аморати Бухоро:

1. Мовароуннаҳр – маркази давлат, ки шаҳрҳои Бухоро, Самарқанд, Кармина, Тошканд ва Термизро дарбар мегирифт.
2. Хоразм – баъзе вақтҳо ба амалияи Аморати Бухоро тобеъ буд, ҳатто хонигарии Хива дар давраҳои муайян ба амирони Бухоро хидмат мекард.
3. Фарғона – ин минтақа ҳам дар баъзе давраҳо зери таъсири Бухоро қарор дошт.
4. Туркменистон – минтақаи Балҷувон, Хуразм ва Туркменистон бо таърих ва фарҳанги муштарак ба Аморати Бухоро алоқа дошт.
5. Қисматҳои аз Афғонистон – хати Тахтултек ва атрофи он дар даврони ҳокимии амирони Бухоро зери таъсири онҳо қарор дошт.
6. Қисматҳои аз Озарбойҷон ва Қафқоз – ки дар замони ҳукмронии русҳо, таъсири онҳо дар марзҳои Бухоро эҳсос мешуд.

Таъсири Русия:

Аз нимаи асри XIX, Аморати Бухоро таҳти фишори Русия қарор гирифт. Русия дар шеваи сиёсати "дипломатияи аморати" таъсиррасон буд ва соли 1868 Бухоро бо истифода аз ҳарбӣ ба Русия таслим шуд. Бо вучуди ин, амирон дар ном дар ҷои худ боқӣ монданд, вале воқуниш ва ҳукмронии онҳо дар ҳақиқат таҳти назорати Русия буд.

Дар охири аморати, дар 1920, пас аз ишғоли Бухоро аз ҷониби Артиши Сурх, аморат ба таври расмӣ барҳам хӯрд ва Ҷумҳурии Халқии Бухоро таъсис ёфт.

РОҲБАРОНИ ИТИҲОДИ ШУРАВӢ

1.Владимир Иллич Ленин	1917-1924
2.Иосиф Висарионович Сталин	1924-1953
3.Никита Сергеевич Хрущёв	1953-1964
4.Леонид Илиич Брежнев	1964-1982
5.Юрий Владимирович Андоропов	1982-1984
6.Константин Устинович Черненко	1984-1985
7.Михайл Сергейвич Гарбачев	1985-1991

Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон (ҶМШСТ) дар ҳайати ҶШС Ёзбекистон 14 октябри соли 1924 таъсис ёфта, то 16 октябри соли 1929 вучуд дошт. Дар ин давра яқчанд шахсиятҳо ба ҳайси сарварон ва роҳбарони ҳукумат ва ҳизби коммунистӣ дар ҶМШСТ фаъолият карданд.

Дар поён ном ва вазифаҳои асосии сарварони он давра оварда шудаанд:

1. Нусратулло Махсум (1926–1933)

Вазифа: Раиси Кумитаи Иҷроияи Марказии ҶМШСТ.

Пас аз таъсиси ҷумҳурӣ, Махсум дар рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии он нақши калон бозид. Ё аз сарварони фаъол ва меҳрубон ҳисоб мешуд. Дар соли 1933 ҳангоми таҳти таъйиқи режими Сталин қарор гирифт ва баъдан қатл шуд.

2. Шириншо Шотемур (1926–1929, фаъол дар идора)

Вазифа: Сарвар дар Кумитаи Марказии Ҷизби Коммунистӣ ва фаъол дар идораи ҷумҳурӣ.

Яке аз пешвоёни барҷастаи ҶМШСТ, ки барои рушди сиёсии ҷумҳурӣ ва ҳимояи манфиатҳои тоҷикон дар назди мақомоти иттифоқӣ кӯшишҳои зиёд анҷом дод. Шотемур низ дар соли 1937 дар натиҷаи "Болоравии Сталинӣ" ҳукм ва қатл карда шуд.

3. Мирзоев Абдурахим (ҳамчун раҳбар дар идора)

Вазифа: Раиси шӯроҳои иҷроияи вилоятҳо ва мақомоти ҳукумати маҳаллӣ.

Мирзоев дар солҳои аввали ташкили ҷумҳурӣ нақши калидӣ дар таҳкими қудрати ҳукуматҳои маҳаллӣ дошт.

Муҳимияти давраи ҶМШСТ

ҶМШСТ ҳамчун марҳилаи аввалини ташкили ҳувияти миллӣ ва давлати тоҷикон ба ҳисоб меравад.

Дар соли 1929, бо қарори роҳбарияти Иттиҳоди Шӯравӣ, Тоҷикистон аз ҷумҳурияи мухтор ба Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон (ҶШСТ) табдил ёфт.

Роҳбарони Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон (ҶШС Тоҷикистон), ки аз соли 1929 то 1991 вучуд дошт, асосан роҳбарони Ҷизби Коммунистии Тоҷикистон буданд, зеро дар замони Шӯравӣ ҳизби коммунист органи асосии идораи давлат ҳисоб мешуд. Дар поён рӯйхати роҳбарони асосии ҶШС Тоҷикистон оварда шудааст:

1. Нусратулло Махсум (1929–1933)

Вазифа: Раиси Кумитаи Иҷроияи Марказии Тоҷикистон.

Ӯ яке аз шахсиятҳои асосии давраи ташаккули ҶШС Тоҷикистон буд. Махсум барои ба расмият даровардани истиқлолияти Тоҷикистон дар ҳайати Иттиҳоди Шӯравӣ кӯшишҳои зиёд кард. Аммо дар соли 1933 бо иттиҳомии "душмани халқ" ҳабс ва баъдан қатл шуд.

2. Шириншох Шоҳтемур (1930–1937)

Вазифа: Раиси Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон.

Шоҳтемур яке аз пешвоёни муҳими тоҷикон дар давраи аввали ташкили ҷумҳурӣ буд. Ӯ барои рушди иқтисодӣ ва фарҳангии ҷумҳурӣ талош кард. Мутаассифона, дар соли 1937 ӯ низ бо иттиҳомии дурӯғини зиддиинқилобӣ ҳукм ва эъдом гардид.

3. Умарҷон Қаюмов (1937–1946)

Вазифа: Котиби аввали Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон.

Ӯ дар замони пас аз "поқкориҳои Сталинӣ" ба роҳбарӣ омад. Дар замони ӯ саноат ва кишоварзӣ то андозае рушд кард.

4. Бобочон Ғафуров (1946–1956)

Вазифа: Котиби аввали Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон.

Бобочон Ғафуров яке аз бузургтарин шахсиятҳои таърихии Тоҷикистон буд. Ӯ дар рушди фарҳанг, таърихнигорӣ ва худшиносии миллӣ саҳми бузург гузошт. Дар замони роҳбарии ӯ Тоҷикистон ба пешравиҳои назаррас ноил гардид.

5. Турсун Ӯлҷабоев (1956–1961)

Вазифа: Котиби аввали Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон.

Ӯ дар рушди иқтисодӣ, хусусан саноат ва сохтмони иншооти нав саҳми калон гузошт. Аммо баъдтар бо иттиҳомии роҳбарии нодуруст барканор шуд.

6. Чаббор Расулов (1961–1982)

Вазифа: Котиби аввали Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон.

Дар давраи роҳбарии ӯ рушди кишоварзӣ, аз ҷумла пахтакорӣ, суръат гирифт. Инчунин сохтмони роҳҳо, мактабҳо ва беморхонаҳо фаъолона идома ёфт.

7. Раҳмон Набиев (1982–1985)

Вазифа: Котиби аввали Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон.

Ӯ кӯшиш кард, ки сиёсати иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷумҳуриро беҳтар кунад, аммо давраи роҳбарии ӯ кӯтоҳ буд.

8. Қаҳҳор Маҳкамов (1985–1991)

Вазифа: Котиби аввали Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон ва Президенти аввали Тоҷикистон (аз соли 1990).

Маҳкамов дар замони парокандашавии Иттиҳоди Шӯравӣ роҳбар буд. Ӯ ҳамчун шахсе шинохта мешуд, ки кӯшиш мекард Тоҷикистонро дар доираи Иттиҳоди Шӯравӣ нигоҳ дорад.

Эзоҳ:

Дар даврони Шуравӣ, роҳбарии ҷумхурӣ аз ҷониби котибони аввали Ҳизби Коммунистӣ иҷро мешуд, зеро ҳамаи қарорҳои сиёсӣ аз тарафи ин ҳизб қабул мешуданд.

Дар соли 1991, пас аз сукути Иттиҳоди Шӯравӣ, Тоҷикистон истиқлолият ба даст овард ва давраи нав дар таърихи кишвар оғоз ёфт.

4.2. Рӯзҳои ҷашнӣ дар Тоҷикистон

1-СЕНТЯБР-РӯЗИ ДОНИШ

1 сентябр дар Тоҷикистон ҳамчун Рӯзи дониш таҷлил мешавад. Ин рӯз ҳамчун оғози соли нави таълимӣ барои муассисаҳои таълимӣ дар кишвар ва рӯзи махсус барои донишҷӯён, омӯзгорон ва умумияти таълимӣ таъриф мегардад. Ин рӯйдод бо сабабҳои мухталиф барои Тоҷикистон аҳамияти махсуси фарҳангӣ ва иҷтимоӣ дорад:

Сабабҳои интихоби 1 сентябр ҳамчун Рӯзи дониш:

1. Оғози соли нави таълимӣ:

1 сентябр ҳамасола барои ҳамаи муассисаҳои таълимӣ — мактабҳо, коллеҷҳо, донишгоҳҳо ва дигар муассисаҳои таҳсилоти олии — оғози соли нави таҳсил аст. Ба ҳамин хотир, рӯзи 1 сентябр барои хонандагон ва донишҷӯён ва инчунин барои омӯзгорон ва профессорон рӯзи муҳими ба кӯшиш ва имкониятҳои нави таълимӣ оғоз кардан мебошад.

2. Рамзи таълим ва рушди ҷавонон:

Дар Тоҷикистон, 1 сентябр инчунин ҳамчун рамзи рушд ва тавсеаи соҳаи маориф ва таҳсилот қабул шудааст. Он ҳамчун як рӯзи муҳим барои шогирдон, ки кӯшиш мекунанд дониш ва таҷрибаҳои нави ҳаётиро дарёфт кунанд, ҷашн гирифта мешавад.

3. Пас аз истиқлолият:

Пас аз ба даст овардани истиқлолияти Тоҷикистон дар соли 1991, ба таълим ва рушди дониш аҳамияти зиёд дода шуд. Барои тавсеа ва беҳтар кардани соҳаи маориф ва таълим, рӯзҳои 1 сентябр

таърихан ҳамчун Рӯзи дониш таъриф ёфт, то аҳамияти таҳсилот ва устувории насли навро нишон диҳад.

4. Таҳкими таълим ва робита бо фарҳанг:

1 сентябр як рӯз барои тарғиб кардани ёдбуди фарҳанг ва таълим, ки ба рушди ҷомеа ва кишвар кӯмак мекунад, мебошад. Ин рӯз дар Тоҷикистон як чизи муҳим дар тарбияи ҷавонон ва ташвиқ кардани аҳли ҷомеа ба таҳсилот ва дониш аст.

Маросими 1 сентябр:

1 сентябр, чун Рӯзи дониш, маросимҳо ва барномаҳои махсус дар мактабҳо ва донишгоҳҳо баргузор мешаванд. Воқеан, акси дӯстдорони таълим ва меҳнати омӯзгорон ба нишон додани муҳаббат ва эҳтиром ба дониш дар кишвар равона мешавад.

9-СЕНТЯБР ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

9 - сентябри соли 1991 вакилони Иҷлосияи ғайринавбатии Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, даъвати дувоздаҳум ҳуҷҷати «Изҳорот дар бораи Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро қабул намуданд. Ҳамин ҳуҷҷати таърихи қонунан Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба аҳли башар эълон кард.

9 сентябр дар Тоҷикистон ҳамчун Рӯзи истиқлолият таҷлил мешавад. Ин рӯз ба ёдоварӣ аз ба даст овардани истиқлолияти сиёсӣ ва мустақилияти кишвар баъд аз распад ё фурӯпошии Иттиҳоди Шӯравӣ бахшида шудааст.

Таърихи Рӯзи истиқлолият:

9 сентябр 1991 – Тоҷикистон пас аз натиҷаи раёйпурсии умумӣ ва иҷрои қарорҳои сиёсӣ, аз ҷумла қарорҳои иҷроқунандаи роҳбарияти ҷумҳурӣ, расман истиқлолияти худро эълон кард. Аз ин рӯ, 9 сентябр ҳамчун рӯзи муҳим дар таърихи Тоҷикистон ва яке аз нишонаҳои азнавсозии сиёсӣ ва иҷтимоии кишвар мебошад.

Баъд аз 9 сентябр 1991, Тоҷикистон ба як давлати мустақил табдил ёфт, ки дигар дар ҳайати Иттиҳоди Шӯравӣ қарор надошт. Ин рӯйдод ба оғози таҳаввулоти сиёсии зиёд дар кишвар, таъсиси давлати мустақил ва ба эътибор гирифтани сиёсати миллии кишвар оварда расонд.

Сабабҳои ҷашн гирифтани Рӯзи истиқлолият:

1. Мустақилият ва шароити нави сиёсӣ: Пас аз оғози ҷанги шаҳрвандии Тоҷикистон (1992–1997), истиқлолият барои халқ хеле

муҳим буд. Ҳукумати Тоҷикистон бо мақсади таъмин кардани амният, рушди иқтисодӣ ва бозсозии сиёсати дохили кишвар равона гардид.

2. Рамзи мақсади миллӣ: Рӯзи истиқлолият рамзи расмӣ шенасоии Тоҷикистон ҳамчун давлати мустақил ва муосир мебошад. Ба ин рӯз мақсади таҳкими истиқлолияти миллӣ ва ёдоварӣ аз муборизаи халқ дар роҳи ба даст овардани истиқлолият додан мешавад.

Маросимҳо ва ҷашнгирии 9 сентябр:

1. Маросимҳои расмӣ: Дар ин рӯз, маросимҳои расмӣ ҷашнӣ дар астанои давлат (Душанбе) ва дигар шаҳрҳо баргузор мешаванд. Ҳукумат ва раисони маҳалҳо ба мардум паёмҳо медиҳанд, ки дар онҳо дастовардҳои кишвар ва нақшаҳо барои оянда изҳор мегардад

2. Паради ҳарбӣ ва ҷорабиниҳои фарҳангӣ: Дар баъзе вақтҳо, парадҳои ҳарбӣ ва ҷорабиниҳои фарҳангӣ баргузор мешаванд, ки дар онҳо расмҳои таърихӣ истиқлолият ва рушдҳои соҳаи иқтисодиву иҷтимоӣ нишон дода мешавад.

3. Барномаҳои телевизионӣ ва радиошунавонӣ: Барномаҳои махсус дар радио ва телевизион бо мавзӯҳои таърихӣ истиқлолият ва рушди Тоҷикистон ташкил карда мешаванд. Дар ин барномаҳо, ки ба таърихи истиқлолият ва истиқболи мустақилият, шодмонӣ ва саъю кӯшиши мардум бахшида шудаанд, дидгоҳҳои нав қабул мешаванд.

9 сентябр дар Тоҷикистон як рӯзи муҳим аст, ки дар он нақши халқ дар ба даст овардани истиқлолият ва эҳтироми ҳуқуқи миллии кишвар ҷашн гирифта мешавад.

5-ОКТЯБР –РҶЗИ ЗАБОН

22 июли соли 1989 дар Иҷлосияи Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Қонуни забони тоҷикӣ» қабул карда шуд. Тибқи қонун забонӣ тоҷикӣ дар ҷумҳурӣ мақоми давлатиро гирифт. Аз соли 1989то соли 2009 дар ҷумҳурӣ 22 июл ҳамчун «Рӯзи забон» ҷашн гирифта мешуд.Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади минбаъд такмил додани қонунгузорию ҷорӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро қабул кард. 5 октябр соли 2009 баъд аз имзои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қонуни номбаргардида он ба амал даромад.Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рӯзҳои ид» тағйирот даровард ва

рӯзи 5 октябр Рӯзи забони давлати Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон 05.10.09с. №699) эълон шудааст.

6- НОЯБР РҶЗИ КОНСТИТУТСИЯИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

6- ноябри соли 1994- дар натиҷаи раъспурсии умумихалқӣ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид. Баъдтар, вобаста ба тағйир ёфтани вазъи сийсиву ҷамъиятии мамлакат дар натиҷаи раъспурсии умумихалқӣ -26 сентябри соли 1999 ва 22 июни соли 2003 ба Конститутсияи ҷумҳурии Тоҷикистон (1994) тағйироту иловаҳо ворид карда шудаанд. 22 майи соли 2003 дар Тоҷикистон раъспурсии умумихалқӣ оид ба ворид кардани тағйиру иловаҳо ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор гардид. Дар натиҷаи ворид кардани тағйирот, калимаи Сарқонун аз байн гирифта шуда, минбаъд Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон боқӣ монд. 6- ноябр тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон « Дар бораи рӯзҳои ид», рӯзи истироҳат муқарар шудааст.

16-НОЯБР ИҶЛОСИЯИ ТАҚДИРСОЗ

Иҷлосияи 16 Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон –дар шаҳри Хучанд аз 16 ноябр то 2 декабри соли 1992 дар қасри Арбоб багузор гардида буд. Иҷлосияи 16 Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таҳкими ҳокимияти давлатӣ, ташаккули истиқлолияти миллӣ таъйин намудани самти ҷараёни инкишофи ҷомеа дар солҳои баъдӣ пайгири намудан аз принспҳои талаботи бунёди ҷомеаи демократӣ, дунявӣ ва ҳуқуқбунёду ягона асос ва заминаи воқеӣ ба вучуд овард.

Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таърихан ҳамчун "Иҷлосияи 16" ё "Иҷлосияи 16-ум" маъруф шудааст, зеро ин иҷлосия дар фазаи хеле мураккаб ва муҳими таърихи кишвар баргузор шуд, ва барои барқарор кардани истиқлолият ва ҳукумат дар Тоҷикистон нақши калидӣ бозид. Ин иҷлосия дар 16 ноябри 1992 дар шаҳри Хучанд (шоҳарки шимолии Тоҷикистон) баргузор шуд, ки бо таъсиси ҳукумати нав ва мусоидат ба поёни ҷанги шаҳрвандӣ дар кишвар робитаи назаррас дорад.

Ҷаро 16?

1. Таърих ва шиносии иҷлосия:

Иҷлосия 16-ум ҳамчун як ҷашн ва наҷоти сиёсӣ дар таърихи Тоҷикистон маъруф аст. Пас аз оғози ҷанги шаҳрвандӣ дар кишвар, ки ба шиддат ба иқтисод ва амнияти кишвар зарба зада буд, Шӯрои

Олӣ барои барқарор кардани ҳукумат ва таъмини ҳифзи истиқлолият қадамҳо бардошт.

2. Маҳсули муҳими иҷлосия:

Иҷлосияи 16-ум дар як замони хатарноки таърихии Тоҷикистон бо интихоби президенти Тоҷикистон — Эмомалӣ Раҳмон — бар пояи қонун ва мувофиқати мардум баргузор шуд. Ин иҷлосия заминаи эҷоди давлати мустақил ва эҳёи сиёсиро бо худ овард, ки муҳимтарин таъсирро дар таърихи Тоҷикистон гузош

3. Таҳлили шиносоии иҷлосия:

Рӯзе, ки иҷлосияи 16-ум баргузор шуд (16 ноябр), баъдтар дар таърихи сиёсии Тоҷикистон ҳамчун як рӯз бо аҳамияти миллӣ ва таърихӣ доништа шуд. Ин ба заминаи устувор ва рушди сиёсии Тоҷикистон дар солҳои минбаъда таъсир кард.

4. Ҳодисаи фарқкунандаи сиёсӣ:

Шӯрои Олӣ ва иҷлосияи 16-ум як нуқтаи озодие барои созишномаи байни давлат ва муҳолифин ва инчунин оғоз ва тавсеаи ҳукумат дар шароити низоъ ва ҷанги шаҳрвандӣ буд. Аз ин рӯ, 16-ум ҳамчун рӯзи таърихӣ ва хотираи муҳим дар таърихи сиёсии кишвар шеносо шуд.

Барои ҳамин, вақте ки мардуми Тоҷикистон ё намояндагони давлат ба Иҷлосияи 16-ум ишора мекунанд, онҳо на танҳо ба як ҷаласа, балки ба як рӯйдоди муҳим ва таърихӣ дар роҳи ба эътибор гирифтани истиқлолияти кишвар ва пойдории ҳукумати давлати Тоҷикистон ишора мекунанд.

24- НОЯБР РӯЗИ ПАРЧАМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Рӯзи Прчами Ҷумҳурии Тоҷикистон –яке аз идҳои расмии Тоҷикистон қабул гардида, ҳар сол 24 ноябр ҷашн гирифта мешавад. шудааст Парчами Ҷумҳурии Тоҷикистон 24 ноябри соли 1992 пазируфтааст.Ҳамакнун вазъи ҳуқуқӣ, тартиби омодаасозӣ, андоза ва корбурди расмии Парчамро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон №254 аз 12 май 2007 «Дар бораи рамзҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» муқаррар мекунад.

РӯЗИ НИШОНИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Нишони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон рамзи истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебоша. Бар асоси Низомнома дар бораи Нишони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ки 11 декабри соли 1999 бо Қарори №891 Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ

шудааст. Нишони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон 28- декабри соли 1993 пазируфта шудааст.

1-ЯНВАР СОЛИ НАВ

Чашнгирии Соли нави мелодӣ аз 1 январ бо фармони император Гай Юлий Сезар соли 46 то м дар Руми Бостон чорӣ шуда буд. Моҳи январ аз номи Янус- худои дурӯя, таҷасумгари дару дарвоза, интихобҳо ва нахустин корҳо гирифта шудааст.

Соли 1700 бо фармони император Пётри 1 Соли нав дар Руссия ба монанди дигар давлатҳои Аврупо аз 1 январ (мувофиқи солшумории Юлианий)чашн гирифта мешавад.

Аз соли 1919 чашни Соли нав дар ИҶШС мувофиқӯи Тақвими Григорианӣ таҷлил мегардад.аз 23 декабри соли 1947 бо укази Президиуми Совети Олии ИҶШС 1 январ рӯзи истироҳат эълон шудааст.

Дар Тоҷикистон соҳистиклол анъанаи чашнгирии Соли нави мелодӣ аз рӯи Тақвими Григорианӣ давом дорад.

23 ФЕВРАЛ- РУЗИ ТАЪСИСЁБИИ АРТИШИ МИЛЛӢ

18-декабри соли 1992 аз чониби Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон Қарор «Дар бораи таъсиси Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба имзо расида, он дар заминаи «Фронти халқӣ» ва қувваҳои, ки Ҳукумати конституциониро чонибдорӣ мекарданд, таъсис дода шуд.Ҷаминтариқ 23- феввали соли 1993 дар пойтахти кишвар шаҳри Душанбе, бори нахуст паради таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон карда шуд.

8 МАРТ –РӢЗИ ЗАНОН

Аз солҳои аввали Ҳокимияти Шӯравӣ, 8- март иди давлатӣ гардид. Дар моҳи март соли 1917 занон ҳуқуқи овоздиҳӣ пайдо кардан д ва дар Сарқонуни соли 1918 сиёсати баробарҳуқуқии занон акс ёфта ва дар ҳаёт татбиқ шуд. Аз соли 1975 Созмони Милали Мутаҳид, аз сабаби Соли байналхалқии Занон буданаш, 8-уми мартро чун Рӯзи байналхалқии занон эълон намуд. Баъд аз барҳам хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ 8-уми март чун Иди бонувон дар Тоҷикистон боқӣ монд.

21-МАРТ НАВРӢЗИ

Калимаи «Наврӯз» маънои «Рӯзи нав» дорад. Дар «Шоҳнома» гузоштаи ин ид алоқа бо шоҳигарии Ҷамшед пайвастаги дорад. Моҳи феввали соли 2010 Маҷмааи умумии Созмони Миллали Мутаҳид дар иҷлосияи 64-уми худ қарор қабул намуд, ҳар сол 21 март ҳамчун Рӯзи байналмилалии Наврӯз таҷлил карда мешавад. Мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 августи соли 2011 «Дар бораи рӯзҳои ид» хангоми ҷашнгирии Навруз чаҳор рӯз расман истироҳат эълон шудааст.

9-МАЙ РҶЗИ ҒАЛАБА

Рӯзи Ғалаба – иди ғалабаи ИҶШС аз болои миллатгароёни Олмон дар Ҷанги Бузурги солҳои 1941-1945 мебошад. Рӯзи 9 май – Рӯзи Ғалаба дар Тоҷикистон, Руссия Украина ва дигар кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ (СССР)ҷашн гирифта мешавад.

9-май тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рӯзҳои ид», ҳамчун Рӯзи Ғалабаи халқҳо дар Ҷанги Бузурги Ватани (1941-1945) эълон гардида дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иди расмии давлатӣ табдил ёфтааст ва ҳар сол ҷашн гирифта мешавад.

1 ИЮН –РҶЗИ КҶДАКОН

1июн дар саросари олам ҳамчун рӯзи байналмилалии ҳифзи кӯдакон ҷашн гирифта мешавад. Рӯзи ҳифзи кӯдакон моҳи ноябри соли 1949 бо қарори иҷлосияи Федератсияи байналмилалии демократии занон таъсис ёфта буд. Аввал Рӯзи байналмилалии ҳифзи кӯдакон соли 1950 дар 51 кишвари чаҳон таҷлил гардид. Ҷумҳурии Тоҷикистон Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдакро соли 1993 ба тасвир расонд ва уҳдадорихоро барои амалӣ намудани принципҳои дар Конвенсия қайдшуда ба зимма гирифт. Тибқи Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак, ҳар як шахси аз 18 сола хурд кӯдак ба шумор меравад.

7- ИЮН ВАҲДАТИ МИЛЛӢ

27-июни соли 1997 баъди 8 даври гуфтушуниди (с.1994-1997) байни Ҳукумати Ҷумҳурӣ ва тарафи муҳолифин, дар шаҳри Москва, аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомали Раҳмон ва сарвари иттиҳодияи муҳолифини тоҷик Саид Абдуллои Нурӣ «Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон » ба имзо расид. Ба имзо расидани «Созишномаи

умумии истикрори сулҳ ва ризояти миллӣ дар Тоҷикистон» мамлакатро аз таҳдиди нестшавӣ ва мардумро аз парокандашавӣ нигоҳ дошт. 27 июн тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иди расмии давлатӣ табдил ёфтааст ва ҳар сол чашн гирифта мешавад.

4.3. Санаҳои муҳими таърихӣ

800-10 ҳазор сол то милод—палеолит.

800-100 ҳазор сол то милод—палеолити поён.

100-40 ҳазор сол то милод—палеолити миёна.

40-10 ҳазор сол то милод—палеолити боло.

10-6 ҳазор сол то милод—давраи мезолит.

6-3 ҳазор сол то милод—давраи неолит.

6-3 ҳазор сол то милод—маданияти Ҳисор

3 ҳазор сол то асрҳои IX–VIII - асри биринч.

Чоряки аввали ҳазорсолаи I то милод – ибтидои асри оҳан.

Асрҳои VIII-VII то милод – ба вучуд омадани аввалин давлатҳои ғуломдорӣ дар Осиёи Миёна (Бохтар, Суғд, Хоразм).

715-550 то милод—мавҷудияти давлати Мод.

585- 550 то милод—ҳукмронии Астиаг дар давлати Мод.

558–550 то 330 то милод – мавҷудияти давлати Ҳахоманишиҳо.

550-530 то милод—ҳукмронии Куруши Кабир.

547 то милод—Лидияро ишғол кардани Куруш.

538-539 то милод—ҳамроҳ гардидани Бобул ба давлати Ҳахоманишиҳо.

539 то милод—қабули Эъломияти «Устувонаи Куруш» (намунаи аввалин Эъломияи ҳуқуқи башар).

Июл-август соли 530 то милод—чанги Куруш бо Томирис.

530-522 то милод—ҳукмронии Камбучио (Камбис)

10-уми декабри соли 522 то милод—шӯриши Фрада.

522-486 то милод—ҳукмронии Дорои I Катобун.

486-465 то милод—ҳукмронии Хишояршоҳи I.

465-424 то милод—ҳукмронии Ардашери I.

424-423 то милод—ҳукмронии Хишояршоҳи II.

423-404 то милод – ҳукмронии Дорои II.

404-358 то милод—ҳукмронии Ардашери II.

359-336 то милод–ҳукумронии Филипи II дар Мақдуния.
356-323 то милод–солҳои зиндагии Искандари Мақдунӣ.
358-338 то милод–ҳукмронии Ардашери III.
336-330 то милод–ҳукмронии Дарои III.
334 то милод–ҳучуми аввалини Искандар ба Осиё.
334 то милод–муҳорибаи Граник (номи дарё).
333 то милод–муҳорибаи Иса (номи шаҳр).
1-уми октябри соли 331 то милод–муҳорибаи Гавгамела (номи деҳа).
329-327 то милод–шӯриши Спитамен.
327 то милод–ҳучуми Искандар ба Ҳинд.
323 то милод–вафоти Искандари Мақдунӣ.
312 то милод–ташкилҳои давлати Селевкиён.
312-280 то милод–ҳукмронии Селевк.
Соли 301–ба се қисм тақсим шудани империяи Искандар.
280-261 то милод–ҳукмронии Антиох дар давлати Селевкиён.
247 то милод **224-226** милодӣ–мавҷудияти давлати Порт (Ашкониён).
Охири асри II то милод-асри **IV** милодӣ-мавҷудияти давлати Кӯшониён.
224-651-мавҷудияти давлати Сосониён.
227-тоҷғузории Ардашер дар Истахр.
241-271-подшоҳии Шопури I.
24-260-чанги якуми Шопури I бо румиён.
260-258-чанги дуюми Шопури I бо румиён,
262-Монӣ худро пайғамбар эълон мекунад
272-275 - подшоҳии Баҳроми I.
275-282 - подшоҳии Баҳроми II.
309-371 – ҳукмронии Шопури II.
350-357 - чанги Шопури II (Шопури Бузург) бо Ҳайтолиён.
359-363 -чанги Шопури II бо румиён. Баргардонидани панҷ вилояти аз даст рафта.
339-420-подшоҳии Яздигурди I.
320-438-подшоҳии Баҳроми Гур,
438-457-подшоҳии Яздигурди II.

459-473-подшоҳии Фирӯзи I.
531-579-салтанати Хусрави I-Анушервон,
601-630-давраи зухуроти Ислом.
632-соли реҳлати паёмбар Муҳаммад (с)
Соли 232-чанги якуми Сосониён бо Рум.
Соли 237-чанги дуюми Сосониён бо Рум.
238-240-чанги сеюми Сосониён бо Рум.
453-457 то 563- 567-мавҷудияти давлати Ҳайтолиён
488-529-неҳзати Маздак.
563-567-пирӯзии Сосониён ва туркҳо бар Ҳайтолиён ва таназзули
давлати Ҳайтолиён.
570-632 –зиндагии ҳазрати Муҳаммад (с).
632-634 –ҳукмронии Абӯбакр.
634-644-ҳукмронии Умар.
644-656 –ҳукмронии Усмон.
656-661- ҳукмронии Алӣ (Ҳайдар).
661-750-мавҷудияти хилофати Умавиён.
Соли 630-саёҳати Сюан Тзян ба Осиеи Миёна.
705-715-забткорихои Қутайба ибни Муслим.
Соли 709-аз тарафи арабҳо ишғол карда шудани Бухоро.
Соли 712-аз тарафи арабҳо забт карда шудани Самарқанд.
750-1258-мавҷудияти хилофати Аббосиён.
Соли 755-шӯриши Сунбоди Муғ (номи аслиаш Пирӯз Сипаҳбад).
766-782-шӯриши Муқаннаъ (номи аслиаш Ҳошим ибни Ҳаким).
Соли 803-аз тарафи халифа Ҳорунрашид кушта шудани хонадони
Бармакиён, ки дар таърих бо номи «Накбати Бармакиён» (бадбахтии
Бармакиён) маълум аст.
806-810 –шӯриши Рофеъ ибни Лайс.
821-873-сулолаи Тоҳириён.
873-900-сулолаи Саффорихо.
876-ихтилофи Яъқуб бо халифа ал Муътаид, ки бо шикасти Яъқуб
анҷом ёфт.
874-999-солҳои мавҷудияти давлати Сомониён.
Соли 886 ва 888-ду чанги бародарон Исмоил ва Насри I.
892-907-давлатдории Исмоили Сомонӣ.

907-914—салтанати Аҳмад ибни Исмоил.
914-943—ҳукмронии Насри II.
943-954 —ҳукмронии Нӯҳ ибни Насри II.
954-961—ҳукмронии Абдумалик ибни Нӯҳ.
961-976—ҳукмронии Мансур ибни Нӯҳ.
976 -997—ҳукмронии Нӯҳи II.
992-1211/12—мавҷудияти давлати Қарахониён.
997-998—ҳукмронии Мансур ибни Нӯҳи II.
998-999—ҳукмронии Абдулмалик ибни Нӯҳи II.
998-1186—мавҷудияти давлати Ғазнавиён.
998-1030 — ҳукмронии Маҳмуди Ғазнавӣ.
23-уми октябри соли 999-аз тарафи Қарахониён ишғол шудани Бухоро.
1000-1005—талашҳои Мунтасир барои барқарор кардани ҳокимияти Сомониён.
1002-забти Систон аз тарафи Маҳмуд.
1002-1026—15 маротиба лашкар кашидани Маҳмуд ба Ҳиндустон.
1040-муҳорибаи Дандонакон.
1038-1190/94—мавҷудияти давлати Салчуқиҳо.
1063-1092—вазирии Низомулмулк дар дарбори Салчуқиҳо.
1118-1157—ҳукмронии Султон Санҷар.
1147-1215/16—мавҷудияти давлати Ғуриён.
1155-1227—зиндагонии Чингизхон.
1172-1200—ҳукмронии Текеши Хоразмшоҳ.
1186-аз тарафи Ғуриён барҳам дода шудани давлати Ғазнавиён.
1192-чанги Ғуриён бо Хоразмшоҳиён дар шаҳри Марворӯд, ки бо ғалабаи Ғуриён анҷом ёфта, Марворуд ва Нишопур ба тобеъияти онҳо даромад.
1200-1220—ҳукмронии Муҳаммади Хоразмшоҳ.
1220-1223—ҳукмронии Ҷалолуддини Мангубердӣ.
1215-1216—аз байн рафтани давлати Ғуриён.
1206-таъсиси салтанати Деҳлӣ аз тарафи Қутбуддини Ойбек (точикони Ғур).
1211-1215—қисми зиёди Чинро тасарруф намудани Чингизхон.
1218 -“Фочиаи Утрор”.

1219-1221-аз тарафи муғулҳо истило шудани Осиёи Миёна.
1220-мудоғиби қадимонаи Хучанд бо сардори Темурмалик.
1220-забти Самарқанду Бухоро аз тарафи муғулҳо.
1221-аз тарафи муғулҳо истило шудани Балх, Ҳирот, Марв ва Нишопур.
1238-шӯриши Маҳмуди Горобӣ.
1222-забт ва валангор гардидани пойтахти собиқи Ғуриён шаҳри Фирӯзкӯҳ аз тарафи муғулҳо ва қатли оммаи аҳоли.
1226-1241—ҳукмронии Чағатой ибни Чӣ нгизхон.
1245- 1381—мавҷудияти давлати Куртҳои Ҳирот.
1318-1395—мавҷудияти давлати Музаффарӣ.
1336-1405 —ҳаёт ва фаъолияти Темур.
1335-1381—мавҷудияти давлати Сарбадорони Хуросон.
1365-1366—шӯриши Сарбадорон дар Самарқанд.
Баҳори соли 1365 — қанги рӯи лой (гил).
1370-Мовароуннаҳрро соҳиб шудани Темур.
1370-1507-мавҷудияти давлати Темуриён.
Март-майи соли 1881 - забти Ҳирот ва барҳам хӯрдани давлати Куртҳои Ҳирот аз тарафи Темур.
1387 — забти Исфохон аз тарафи Темур.
1388—бори 5-ум ишғол гардидани Урганҷ аз тарафи Темур.
1392-1393—забти Бағдод аз тарафи Темур.
1394-1449—солҳои зиндагонии Улуғбек.
1399-оғози ҳучуми ҳафтсолаи Темур ба Эронзамин.
1400-1404-ҳучумҳои Темур ба Сурия ва Бағдод.
1409-1449—ҳукмронии Улуғбек.
1526-ба давлати Темуриёни Ҳинд асос гузоштани Бобур.
1510-1512—солҳои салтанати Бобур Мирзо дар Осиёи Миёна.
1533-1539—ҳукмронии Убайдуллоҳон (аз хонадони Шайбонӣ).
1583-1598—салтанати Абдуллоҳони II дар давлати Шайбонӣ.
Соли 1584—аз тарафи Абдуллоҳони II забт карда шудани Бадахшон.
Соли 1598—баъди вафоти Абдуллоҳони II ба сари тахт писараш Абдумӯъмин омад. Вале ҳуди ҳамин сол вай аз тарафи муҳолифини феодалӣ кушта мешавад. Охири намояндаи сулолаи Шайбонӣ Пирмуҳаммадони II буд.

1599-1753—салтанати ҷониён (Аштархониён). Ба ин давлат Ҷонибек-султон, фарзандон ва авлоди ӯ: Динмуҳаммад, Боқимуҳаммад (1599-1605), Валимуҳаммад, (1605-1611) Имомқулихон (1611-1642), Нодирмуҳаммадхон (1642–1645), Абдулазизхон (1645-1680), Субҳонқулихон (1680-1702) роҳбарӣ кардаанд. Убайдуллохон (1702-1711) охирин шахсест, ки аз авлоди салтанати Ҷониён барои мустаҳкам кардани ҳокимияти марказӣ кӯшиш намудааст.

1711-1747-пас аз кушта шудани Убайдуллохон ба сари тахт бародараш Абулфайзхон меояд, ки вай охирин намояндаи сулолаи Ҷониён буд.

Соли 1753-аз байн рафтани сулолаи Ҷониён (Аштархониён) ва ибтидои ҳокимияти Манғития. Муҳаммадраҳимбӣ сулолаи Манғитиро асос гузошт.

1758-1785-ҳукмронии Дониёлхон.

1785-1800-ҳукмронии Шохмурод.

1800-1826-салтанати писари Шохмурод амир Ҳайдар.

1826-1860—писари дуюми амир Ҳайдар ҳокими Қаршӣ Насрулло бародарони худро қатл намуда, соҳиби тахти Бухоро гардид.

1827-1897—асосгузори ҳаракати маорифпарварӣ дар Осиёи Миёна Аҳмади Дониш зиндагӣ ва фаъолият намудааст.

1837—амир Насрулло ислоҳоти ҳарбӣ гузаронд.

1860-1885—ҳукмронии амир Музаффар дар Бухоро (писари амир Насрулло).

1864-1895—забткорӣ ва ба зери тасарруфи Россия дохил шудани Осиёи Миёна.

Соли 1867—таъсис ёфтани генерал-губернатории Туркистон (марказ шаҳри Тошкент) бо сардории генерал-адютанти подшоҳӣ К.П. Кауфман. Ба ҳайати ин кишвар як қисми ё ҳудуди Тоҷикистони имрӯза (Ашт, Исфара, Конибодом, ки дар ҳайати уезди Намангони вилояти Фарғона; Хучанд, Ўротеппа дар уезди Хучанд; Мастчоҳ, Фалғар, Панҷакент дар ҳайати уезди Самарқанд), дохил шуданд.

Соли 1868—муҳорибаи байни қўшунҳои Россия бо сарбозони аморати Бухоро дар назди Зирабулоқ ва имзо шудани шартнома.

Соли 1870–экспедитсияи генерал Абрамов ба Искандаркӯл ва забт карда шудани болооби Зарафшон – Киштут, Моғиён, Фон, Яғноб, Фалғар, Мастчоҳ.

Соли 1871–дар Тошкент ташкил ёфтани Ҷамъияти илмии Осиёимиёнагӣ.

1872-1873–ба кор даромадани фабрикаи начандон калони шоҳибофӣ ва заводи шишабарорӣ дар Хучанд.

Соли 1873–аз тарафи Россия забт карда шудани хонигарии Хева. 12–август имзо шудани шартнома дар байни Россия ва Хева.

1878-1954 – ҳаёт ва фаъолияти С. Айнӣ.

1883-амири Афғонистон, Абдурахмонхон бо дастгирии Англия бо қўшунҳои худ Шуғнон, Вахон ва Рӯшонро забт намуд. Мардуми Шуғнон бар зидди аҷнабиён шӯриш бардоштанд.

1884, 19 декабр–дар Тошкент аввалин мактаби русӣ–маҳаллӣ кушода шуд.

1885-1910–салтанати амир Абдулаҳад.

1894-1917–ҳукмронии подшоҳи Россия Николаи II.

1908-бо сарвари М.А. Мунзим ва С. Айнӣ дар Бухоро мактаби усули нав–ҷадидӣ ташкил карда шуд.

1910-1920–салтанати охирин амири Бухоро Саид Олимхон.

1912-аз 11 март соли 1912 то 2 январи соли 1913 аввалин рӯзнома «Бухорои Шариф» ба забони тоҷикӣ нашр шудааст.

1914 -Ҷанги якуми ҷаҳон оғоз гардид.

1916, 4 июл–шӯриши халқӣ дар Хучанд.

1917, 27 феврал–инқилоби дуҷуми буржуазӣ-демократӣ дар Россия ҳокимияти подшоҳиро сарнагун намуд. Дуҳоқимиятӣ.

1917, 31 март–барҳам хӯрдани сохтори генерал-губернаторӣ дар кишвари Туркистон.

1917, моҳи август–дар Хучанд аввалин бор аз ҳисоби намояндагони аҳолии маҳаллӣ милитсияи халқӣ ташкил ёфт.

1918, 25 сентябр–Ҳизби Коммунистии Бухоро ташкил ёфт.

1918, 15 октябр–ҶМШС Туркистон Конститутсияи (Қонуни асосӣ) худро қабул намуд.

1918, ноябр–дар Бадахшони Кӯҳӣ Ҳокимияти Шӯравӣ барпо гардид.

1919, 10 апрел—дар Самарқанд бо забони тоҷикӣ—шумораи аввалини маҷаллаи «Шӯълаи инқилоб» нашр шудааст.

1920, моҳи январ—Ҳизби ҷавонбухориёни инқилобчӣ ташкил гардид.

1920, 6-8 октябр—анҷумани якуми намояндагони халқии Умумибухоро ташкил ёбии Ҷумҳурии Шӯравии Халқии Бухоро эълон намуд.

1921, 4 март—Амир Олимхон ба воситаи гузаргоҳи Даркади назди Чубек ба давлати Афғонистон гурехта рафт.

1921–1924—чанги граждани дар Тоҷикистон.

1921, моҳи октябр—Анварпошо ба Бухоро омад.

4 августи соли 1922 - Анварпошо дар муҳорибаи Обдараи ноҳияи Балҷувон ҳалок гардид.

1922—Салимпашо аз Афғонистон ба воситаи дарёи Панҷ ба Қалъаи Хумб гузашт.

1922, 30 декабр—ИҶШС (СССР) ташкил ёфт.

1924, августи 1925—рӯзномаи «Овози тоҷик» дар Самарқанд нашр шудааст.

1924, 1–5 сентябр—дар ш.Душанбе анҷумани 1 Шӯроҳои намояндагии халқии Бухорои Шарқӣ баргузор гардид.

1924, 14 октябр—ташкил ёфтани ҶМШС Тоҷикистон дар ҳайати ҶШС Ўзбекистон. Пойтахти Ҷумҳурии Душанбе интихоб карда шуд.

1924, 26 ноябр—дар Тошкент Комитети Инқилобии ҶМШС Тоҷикистон бо сардории Нусратулло Махсум (Н. Лутфуллоев) ташкил ёфт.

1924, моҳи декабр—Комиссариати маорифи халқи Тоҷикистон ташкил карда шуд.

1925, моҳи октябр—Нашриёти давлатии Тоҷикистон ташкил ёфт.

1927 – дар Ҷумҳурии аввалин колхозҳо ташкил ёфтанд.

1929, 22 апрел—анҷумани II Шӯроҳои ҶМШС Тоҷикистон Конституцияи Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистонро қабул намуд.

1929, 11 сентябр—аввалин поезд ба Душанбе омад.

1929, моҳи сентябр—округи Хучанд аз ҳайати ҶШС Ўзбекистон баромада ба ҶМШС Тоҷикистон дохил шуд.

1931, 23 июн—отряди ихтиёрӣ, ки ба он Муқим Султонов сарварӣ мекард, дар назди деҳаи Хочабулбулон Иброҳимбекро дастгир намуд.

Соли 1933, январ — китобхонаи давлатии ба номи А. Фирдавсӣ ба кор шурӯъ кард.

1938, 24 июн—интихоботи аввалин ба Шӯрои Олии ҶШС Тоҷикистон баргузор гардид.

1939, моҳи август—сохтмони канали калони Фарғона сар шуд.

1940, 19 ноябр—филиали Тоҷикистони АИ ИҶШС таъсис дода шуд.

1948, моҳи сентябр—Шӯрои Иттифокҳои касабавӣ ҶШС Тоҷикистон ташкил гардид.

1951, 14 апрел — Академияи илмҳои Тоҷикистон ташкил ёфт. Аввалин президенти он С. Айнӣ интихоб гардид.

1956, 22 декабр—ҶШС Тоҷикистон бо ордени Ленин мушарраф гардид.

1959, 7 ноябр—студияи телевизионии Тоҷикистон ба кор даромад.

1972, 15 ноябр—аввалин агрегати ГЭС-и Норақ ба кор шурӯъ намуд.

1990, 12 декабр—Шӯрои Олӣ Қонуни ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар ҶШС Тоҷикистон»-ро қабул намуд.

1991, моҳи сентябр—Иҷлосияи ғайринавбатии Шӯрои Олӣ 9-сентябрро чун санаи таъсиси Ҷумҳурии соҳибистиклоли Тоҷикистон тасдиқ кард.

1992, 2 март—Ҷумҳурии Тоҷикистон аъзои Созмони Милали Муттаҳид гардид.

1992, 19 ноябр—Эмомалӣ Раҳмон дар Иҷлосияи XVI, ки дар ш.Хучанд барпо гардида буд, раиси Шӯрои Олӣ интихоб шуд.

1993, 27 декабр—Маҷлиси Олӣ «Қонун дар бораи маориф»-ро қабул намуд.

1994, 6 ноябр—дар натиҷаи раёйпурсии умумихалқӣ Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда шуд.

1994, 6 ноябр—Эмомалӣ Раҳмон Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон интихоб гардид.

1994, 10 декабр—анҷумани I Ҳизби халқии демократии Тоҷикистон барпо гардид. Соли 2002 ҳизб зиёда аз 90 ҳазор аъзо дошт. 10 марти соли 1998 Эмомалӣ Раҳмон раиси ҳизб интихоб шуд. Дар Оинномаи

ҳизб чунин қайд шудааст «Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон барои иттиҳоди ҳамаи нерӯҳои солими ҷомеа, бо мақсади баланд бардоштани некӯаҳволии халқ, рушди иқтисод, дар асоси инкишофи ҳама гуна шаклҳои моликият, таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд мекӯшад».

1997, 27 май—таъсис ёфтани Кумитаи кор бо ҷавонони назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

1997, 27 июн—дар шаҳри Москва Созишномаи умумии сулҳ ва ваҳдати миллӣ дар Тоҷикистон имзо шуд.

2002, 18 май—соқинони Душанбе ба шабакаи компютери чарҳоншумули Интернет роҳ ёфтанд.

Хулоса

Дастури методии таҳиягардида як манбаи арзишманд ва мукамал барои омӯзгорони фанни таърих буда, ҳадафи он баланд бардоштани сифати таълим дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мебошад. Ин дастур бо дарназардошти талаботи замони муосир ва муносибати босалоҳият ба таълим таҳия шуда, усулҳои пешрафтаи педагогӣ ва дидактикиро пешниҳод менамояд, то омӯзгорон дар муҳити мураккаби таълимӣ қадамҳои устувор гузоранд.

Дар маҷмӯъ, дастур мақсад ва вазифаҳои таълими фанни таърихро ба таври возеҳ муайян карда, ба методу усулҳои муосир, аз ҷумла ҳикоя ва тавзеҳ, саволу ҷавоб, арзёбӣ, муҳокима ва баҳс, намоиши аёнӣ ва махсусан кор бо ҳуҷҷатҳо ва сарчашмаҳои таърихӣ таваҷҷӯҳи хоса додааст. Таъкид ба кор бо сарчашмаҳои таърихӣ нишон медиҳад, ки ҳадаф танҳо интиқоли дониш нест, балки ташаккули малакаҳои таҳлилӣ, тафаккури интиқодӣ ва қобилияти мустақилона дарёфти ҳақиқат мебошад, ки ин дар шароити имрӯзаӣ пур аз иттилооти гуногунсоҳа ба хонандагон барои фарқ кардани ҳақиқат аз ботил кӯмак мерасонад.

Инчунин, бахшҳои иловагии дастур, ба монанди маслиҳатҳои методӣ барои омӯзгорон ва фанҳои ёрирасони таърих, инчунин маълумот дар бораи шоҳон, давлатҳо, рӯзҳои ҷашнӣ ва санаҳои муҳими таърихӣ, дастурро амалӣ ва ба донишҳои мушаххас ғанӣ мегардонад. Ин замимаҳо ба омӯзгорон имкон медиҳанд, ки маводи дарсро боз ҳам ҷолибтар ва муассиртар пешниҳод намоянд ва хонандагонро ба омӯзиши амиқи таърихи миллӣ ва ҷаҳонӣ ташвиқ кунанд. Махсусан, бахши "Кор бо ҳуҷҷатҳо ва сарчашмаҳои таърихӣ" бо ҳаҷми бузурги худ гувоҳи он аст, ки дастур ба ташаккули салоҳиятҳои амалии таҳлилӣ диққати ҷиддӣ медиҳад, ки ин барои омодаسازی хонандагон ба ҳаёти минбаъда муҳим аст.

Бо татбиқи усулҳои дар ин дастур пешниҳодшуда, омӯзгорон метавонанд раванди таълимиро ҷолибтар, ҷаҳолтар ва пурмазмунтар созанд. Ин ба хонандагон имкон медиҳад, ки на танҳо воқеаҳои таърихиро аз худ кунанд, балки салоҳиятҳои калидии қарни 21-ро, аз қабилӣ таҳқиқ, таҳлил, коммуникатсия, ҳамкорӣ ва тафаккури

интиқодӣ, инкишоф диҳанд. Дар натиҷа, хонандагон ҳамчун шаҳрвандони огоҳ, масъулиятшинос ва ватандӯст, ки аз гузаштаи миллат сабақ мегиранд, арзишҳои миллиро қадр мекунанд ва барои ояндаи дурахшон талош меварзанд, ба камол мерасанд.

Ин дастур барои таҳкими мавқеи фанни таърих дар низоми маориф ва баланд бардоштани сифати таълим дар ҷумҳурии сахми арзишманд хоҳад гузошт ва барои омӯзгорон ҳамчун як роҳнамои амалӣ ва ҳамаҷониба хизмат хоҳад кард.

Нақшаи кори кабинети таърих

Самарабахш ба роҳ мондани таълими фанни таърих дар муассисаи таълими татбиқи васеи айёниятҳо, воситаҳои техники таълим ва умуман таҷҳизоти кабинети таърих талаб мекунад. Зеро тарзҳои гуногуни тайёрӣ ва гузаронидани дарсҳо, машғулиятҳои беруназсинфӣ, корҳои тарбиявии хонандагон маҳз дар кабинети таърих мегузаранд.

Т/р	Мундариҷаи кор	Мухлати иҷро	Шахси масъул
1	Тақсимоти вазифаҳо дар байни аъзоёни шӯрои кабинет	25.08.20	Мудири кабинет
2	Интихоби аъзоёни маҳфили таърихчиёни ҷавон барои синфҳои 5.6.7.8.9.10.11	То 08.20	Муаллими синф
3	Муайян кардани роҳбарони маҳфилҳо барои синфҳои 5-11	25.08.20	Мудири кабинет
4	Интихоби раис, ҷонишин ва котиби маҳфил аз хонандагон	То 05.09.20	Мудири кабинет
5	Интихоби китобдор (барои гирифта тақсим кардани китобҳо, назорат аз болои тозагии китобҳо ва дар охири соли таҳсил ғундоштани онҳо).	То 01.09.20	Мудири кабинет
6	Тартиб додани ҷадвали кори кабинет	То 01.09.20	Мудири кабинет
7	Хонандагонро ба ҷойҳои муайяни кор вобаста намудан	01.09.20	Мудири кабинет ва муаллимон
8	Тартиб додани масъалаҳои шӯрои кабинет	То 25.09.20	Мудири кабинет
9	Вобаста намудани хонандагон ба хелҳои воситаҳои таълими дар кабинет мавҷудбуда	То 25.09.20	Мудири кабинет
10	Ба ҷойи назаррас овехтани қоидаҳои техникаи бехатарии барои хонандагон	То 01.09.20	Мудири кабинет

11	Бо доруҳои лозимӣ таъмин намудани аптечкаи кабинет	То 01.09.20	Мудири кабинет
----	--	----------------	----------------

Корҳои таълимӣ-методӣ

T/p	Мундариҷаи кор	Мухлати иҷро	Шахси масъул
1	Ташкил кардани иттиҳодияи методӣ	То 25.08.20	Роҳбари иттиҳодияи мактабӣ
2	Тайёр кардани маводҳои методӣ бо ёрии муаллимон	Дар давоми сол	Мудири кабинет ва роҳбари иттиҳодияи методӣ
3	Тайёр кардани маводҳои таълими барои корҳои мустақилонаи хонандагон (доир ба мавзӯи муайян)	Дар давоми сол	Мудири кабинет, муаллим
4	Ташкил кардани семинар бо муаллимон дар бораи истифодаи воситаҳои техники таълим	Вақтҳои лозимӣ	Роҳбари иттиҳодияи методӣ
5	Тартиб додани саволномаҳо, тестҳо барои санҷиши дониши хонандагон	Дар давоми сол	Мудири кабинет
6	Иштирок кардан конференсияҳои мактабӣ, ноҳиявӣ, вилояти ва хонишҳои педагогии ҷумҳуриявӣ, корҳои методӣ	Вақтҳои лозимӣ	Мудири кабинет
7	Тайёр кардани кабинет ба имтиҳоноти аз синф ба синфгузарони ва хатм	То 25.09.20	Мудири кабинет
8	Чамъбасти фаъолияти иттиҳодияи методӣ ва тайёри ба конференсияи умуми мактаби	То 25.09.20	Роҳбари иттиҳодияи методӣ

Корҳои беруназсинфӣ

T/p	Мундариҷаи кор	Мухлати иҷро	Шахси масъул
1	Тартиб додани нақшаи кори	То	Мудири кабинет

	маҳфил	05.09.20	
2	Гузаронидани ҳафтаи фаннӣ	Ҳар ҳафта	Мудири кабинет
3	Баровардани газетаи фаннӣ		Мудири кабинет
4	Гузаронидани олимпиадаи дохили мактаби ва тайёри ба олимпиадаҳои ноҳияви, вилоятӣ ва ҷумҳуриявӣ	Сентябр	Роҳбари маҳфил
5	Ташкили машғулиятҳо барои хонандагони сустихон	Доимӣ	Муаллимон

Ҷиҳозонидани кабинет

Т/р	Мундариҷаи кор	Мухлати иҷро	Шахси масъул
1	Муайян кардани асбобҳо ва таҷҳизоти таъмирталаб	То 25.08.20	Мудири кабинет
2	Хариди асбобҳои айёни ва овозонҳои нав, харита	То 25.08.20	Мудири кабинет

Масъалаҳои шурои кабинет

Август

Т/р	Мундариҷаи кор	Мухлати иҷро	Шахси масъул
1	Таҳлили натиҷаҳои пешрафти хонандагон аз фанни таърих дар асоси маълумоти соли таҳсили гузашта. Гузаронидани вазифаҳо ва масъалаҳои соли нави таҳсил		Мудири кабинет аъзоёни шӯро
2	Интихоби ҳайати аъзоёни шурои кабинет ва тақсими вазифаҳо дар байни онҳо		
3	Масъалаҳои ташкил ва гузаронидани олимпиадаи дохили мактаби		

Ноябр

Т/р	Мундариҷаи кор	Мухлати иҷро	Шахси масъул
1	Кори методӣ ва худомӯзӣ асоси бойгардонидан ва		Мудири кабинет

	мукаммал намудани усулҳои таълим		аъзоёни шӯро
2	Ба навбати дуҷум олимпиадаи таърих доноси ҷавон, тайёр кардани хонандагон (толибони даври якум)		
3	Масъалаҳои ҷорӣ		

Феврал

Т/р	Мундариҷаи кор	Муҳлати иҷро	Шаҳси масъул
1	Омузиш ва таҳлили таҷрибаи пешқадам оид ба мавзӯи «Ҳосил кардани малакаҳои мустақимӯзӣ дар хонандагон асоси муваффақияти кори таллиму тарбия»		
2	Ба олимпиадаи вилоятӣ ва ҷумҳуриявӣ тайёр кардани хонандагон		Аъзоёни маҳфил
3	Масъалаҳои ҷорӣ		Шӯро

Май

Т/р	Мундариҷаи кор	Муҳлати иҷро	Шаҳси масъул
1	Ташкили тақрори системанок асоси мустаҳкамкунии дониши хонандагон		
2	Ташкил ва гузаронидани экскурсияҳо- асоси дониши амалӣ ва касбинтиҳобкунии хонандагон		
3	Масъалаҳои ҷорӣ		

Маҳфили таърихчиёни ҷавон

Т/р	Мавзуи машғулиятҳо	Вақти иҷро	Шаҳси масъул
1	Машғулиятҳои шавқовар	Сентябр	Муаллим:
2	Ҳайёт ва фаёлияти Бобочон Ғафуров	Сентябр	Муаллим:
3	Мавзӯи «Шуриши Восеъ»	Октябр	Муаллим:
4	Луғатҳо аз фанни таърих	Октябр	Муаллим:
5	Мавзӯи «Тақсимоти мили худудӣ»	Ноябр	Муаллим:
6	Мавзуи «Ёдгориҳои таърихи»	Ноябр	Муаллим:
7	Мавзӯи «Шуриш бо сарвари Деваштич»	Декабр	Муаллим:
8	Мавзӯи «Кашфиёри Христафор Калумб»	Декабр	Муаллим:
9	Бозид аз осорхонаи н. Данғара	Январ	Муаллим:
10	Санаҳои муҳими таърихи	Январ	Муаллим:
11	23-юми феврал рушди таърихи	Феврал	Муаллим:
12	Мавзӯи «Инқилоби Бухоро»	Феврал	Муаллим:
13	Мавзӯи «Шуриши сарбадорон»	Март	Муаллим:
14	Мавзӯи «Таърихи пайдоиши наврӯз»	Март	Муаллим:
15	Мавзӯи «Авесто сарчашмаи таърих»	Апрел	Муаллим:
16	Мавзӯи «Исёни Муқана»	Апрел	Муаллим:
17	Мавзӯи «Дунёи муосир ва равандҳои ҷаҳонишавӣ»	Апрел	Муаллим:
18	Мавзӯи «Масъалаи ҷанг ва сулҳ дар охири асри хх»	Май	Муаллим:
19	Мавзӯи «Тоҷикистон воҳиди муосири ҳуқуқи байналхалқӣ»	Май	Муаллим:
20	Мавзӯи «Ҷанги бузурги ватанӣ 1941-1945»	Май	Муаллим:
21	Мавзӯи «Тоҷикистон ва ҷаҳони муосир»	Июн	Муаллим:

Тасдиқ мекунам:
Директори МТМУ №24-и ш.Кӯлоб
ба номи Абулқосим Фирдавсӣ

« _____ » _____ 2025с.

НАҚШАИ

кори иттиҳодияи методии омӯзгорони фанни таърих
барои соли хониши 2024-2025

т/р	Номгӯи чорабиниҳо	Муддат	Шахси масъул
1	а) Муҳокимаи нақшаи кори иттиҳодия б) Муҳокимаи нақшаҳои тақвимӣ-мавзӯи вamuвофиқати он ба барномаи таълимӣ	_____09.20	Роҳбари иттиҳодия
2	а) Таҷрибаивазкунӣ б) Методикаи омӯзиши «Меъёри баҳогузорӣ»	_____10.20	Роҳбари иттиҳодия. Муаллим
3	а) Таҷрибаивазкунӣ б) Омӯзиши мавзӯи «Луғатомӯзи омили муҳими тақомули нутқи хонандагон дар дарсҳои таърих»	_____11.20	Роҳбари иттиҳодия. Муаллим
4	а) Омӯзиши мавзӯи «Аҳамияти истифодабарии тест дар дарсҳои таърих» б) Таҷрибаивазкунӣ	_____12.20	Муаллим Роҳбари иттиҳодия.
5	а) Омӯзиши мавзӯи «Аҳамияти луғат дар ташаккули захираи луғавии хонандагони мактабҳои миллӣ» б) Таҷрибаивазкунӣ	_____01.20	Муаллим Роҳбари иттиҳодия.
6	а) Омӯзиши мавзӯи «Асарҳои таърихӣ» б) Таҷрибаивазкунӣ	_____02.20	Муаллим Роҳбари иттиҳодия.
7	а) Омӯзиши мавзӯи «Тоҷикистони соҳибистиклол»	_____03.20	Муаллим Роҳбари

	б) Таҷрибаивазкунӣ		иттиҳодия.
8	а) Гузаронидани шабнишинӣ ё конференсияи таърихчиёни чавон б) Таҷрибаивазкунӣ	___04.20	Аъзоён. Роҳбари иттиҳодия
9	а) Чамъбасти чамъомади иттиҳодияи дастурдиҳӣ б) Ҳисоботи соли хониши 20___ то 20___	___05.20	Роҳбари иттиҳодия

Роҳбари иттиҳодияи методи омӯзгорони таърих:

КОРҲОИ БЕРУНАЗСИНФӢ АЗ ФАННИ ТАЪРИХ

Корҳои беруназсинфии хонандагонро зинаи авали омӯзиши аниқи фанни таърих дар муассисаи таълимӣ номидан мумкин аст.

Корҳои беруназсинфӣ:

Дур намудани корҳои беруназсинфиро фарқ кардан лозим аст.

1. Кор бо хонандагони суствхон.

2. Кор бо хонандагоне, ки ба омӯзиши фанни таърих мароқ зоҳир менамоянд.

Дарсро бо гуруҳи хурди хонандагон (то 5-6 нафар), ки дараҷаи донишашон тахминан якхела бошад, гузаронидан мувофиқ аст.

Дарси иловагиро ҳафтае ду маротиба гузаронидан хуб аст. Намуди дигари корҳои беруназсинфӣ аз фанни таърих хонандагони завқмандро муттаҳид мекунад. Ба ин намуд чунин корҳоро дохил намудан мумкин аст.

1. Маҳфили таърихчиёни чавон
2. Ҳафтаи фанни таърих
3. Шабнишинии таърихчиёни чавон
4. Мусобиқаҳо, машғулиятҳои шавқовар, викторинаҳо ва озмӯнҳои фанни таърих
5. Олимпиадаҳо ва оҳмунҳои мактабӣ аз фанни таърих
6. Конференсияи илмӣ дохили мактабӣ
7. Аз тарафи хонандагон тайёр кардани маърузаҳо, рефератҳо аз фанни таърих.

Тартиб додани нақшаи кории ҳуҷраи фанни таърих ва ҳуқук

№	Номгӯи корҳои иҷрошуда	Мухлати иҷро	Шахсони масъул	Эзоҳ
	Қисми 1. Корҳои ташкилӣ.			
1.	Интихоби аъзои шӯрои ҳуҷра	Агуст	Муд. ҳуҷра	
2.	Интихоби лаборантҳо	Сентябр	Аъзоёни шуро	
3.	Ба лаборантҳо омӯзонидани тарзи итифодабарии воситаҳои техникӣ.	Сентябр Октябр	Муд. ҳуҷра Аъзоёни шуро	
4.	Ташкили китоби фахрии ҳуҷра (бо номи талабагон, ки аъло мехонанд) дар корҳои дар корҳои таҷҳизонидан ва оро додани ҳуҷра хизмати арзанда кардаанд, лаборантҳо ва хонандагони беҳтарин дохил карда мешаванд.	Октябр Ноябр	Муд. ҳуҷра Аъзоёни шуро	
5.	Ташкил кардани китоби банақшагирии амволи ҳуҷра.	Декабр	Муд. ҳуҷра	
6.	Ба гулҳои хонагӣ кабудизор кардани ҳуҷра		Лаборантҳо	
	Қисми 2. Таҷҳизонидан ва оро додани ҳуҷра.			
1.	Дар болои тахтаи синф оехтани акси Сарқонун (Конститутсия) – Ҷумҳурии Тоҷикистон, Парчам, Нишон ва матни Суруди Милли, инчунин аксҳои исмоили сомонӣ ва Президенти мамлакат.	Сентябр Октябр	Муд. Ҳуҷра Лаборантҳо	
2.	Дар болои аксҳои шиори «Таърих фанест, ки фанҳои дигар аз он сарчашма мегиранд» ҷой дода мешавад.	Сентябр Октябр	Муд. Ҳуҷра Лаборантҳо	
3.	Дар тарафи чапи тахтаи синф	Сентябр	Муд. Ҳуҷра	

	овехтани харитаи сиёсии ҷаҳон.	Октябр	Лаборантҳо	
4.	Дар тарафи рости тахтаи синф оvehтани харитаи сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон.	Сентябр Октябр	Муд. ҳуҷра Лаборантҳо	
5.	Дар ду тарафи тахтаи синф мустаҳкам кардани 2 дона гушакҳо ё тақсими тунукагии барои мо магнит нигоҳ доштани айёниятҳо.	Декабр	Муд. ҳуҷра	
6.	Дар болои тарафи чап ҷой додани аксҳои Томирис, Спитамен, Муқаннаъ, М. Тороби, Темурмалик, Восеъ, У. Ёқубов, И. Ҳамзалиев, Н. Қарабоев ва ҷайраҳо.	Январ	Муд. ҳуҷра	
7.	Дар тарафи рост ҷой додани симои (портрети) С. Айнӣ, Б. Ҷафуров, Эмомалӣ Раҳмон, М. Турсунзода, Нусратулло Махсум, Шириншоҳ Шоҳтемур (бо фармон дар бораи қаҳрамони миллат шудани онҳо) .	Дар давоми сол	Муд. ҳуҷра	
8.	Ташкили ҷуздонҳои зерин: 1.Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2. Мавод барои овезаи «Ҷаҳони имрӯза» (мавод иваз шуда меистад). 3. Барои маводи нав доир ба таърихи халқи тоҷик, инсон ва ҳуқуқ ташкил кардани ҷуздонҳо.	доимо	Муд. ҳуҷра	
9.	Таёр кардани албомҳо : 1.Онҳо ифтихори халқи тоҷиканд. (Дар бораи Томирис, Спитамен,	Март	Муд. ҳуҷра	

	<p>Муканнаъ, Темурмалик, Восеъ, ва цайра) .</p> <p>2. Онҳо аз аввалинҳо буданд (аз давраи инқилоби октябр то солҳои Ҷанги Бузурги Ватани масалан : М. Н) 3. Онҳо барои саодати мо меҷангиданд. Оид ба ҳаёт ва фаъолияти иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватани аз маҳала.</p> <p>4. Тоҷикистон дар гузашта ва имрӯза.</p> <p>5. Саромадони давлати Тоҷикистон (оид ба ходимони давлати) .</p>	<p>Апрел</p> <p>Май</p>	<p>Аъзоёни маҳфил</p>	
10	Ташкили захираи китобхонаи махсуси ҳуҷра (адабиётҳои методи, дарси, бадеи, маъхазҳо, қонунҳо) .	Дар давоми сол	Муд. ҳуҷра	
11	Наشري рӯзномаҳои девории «Муаррихи ҷавон» , «Ҳуқуқ ва наврас» .	Ҳар моҳ	Муд. ҳуҷра	
12	Тайёр кардани варақаи саволҳо барои пурсиши вазифаи хонагӣ, санҷишҳои тести.	Дар давоми моҳ	Муд. ҳуҷра Омӯзгорон	
13	Ҷиҳозонидани ҳуҷра бо воситаҳои техники.	Ҳар моҳ	Омӯзгорон	
14	Тайёр кардани аёнӣҳои мавзӯи.	Ҳар моҳ		
	Қисми 3. Корҳои таълимию тарбиявӣ.			
1.	Ташкил ва гузаронидани машваратҳо аз ҷанни таърих, инсон ва ҷомеа, ҳуқуқи инсон.	Аз руи ҷадвал	Омӯзгорон	
2.	Ташкил кардани вохӯриҳо		Муд. ҳуҷра	

	: 1. Бо иштирокчиёни Ҷ. Б. В. 2. Бо ҳарбиён, донишчӯён. 3. Ташкил ва гузаронидани ахбори сиёӣ. 4. Тайёр кардан ва гузаронидани озмунҳои фанҳои таърих ва ҳуқуқ. 5. Баҳшида ба ҷашнҳои таърихи.	Дар давоми сол	Омӯзгорон Аъзоёни маҳфил	
--	---	----------------	-----------------------------	--

Нақшаи яқсоатаи дарс бо тарзи анъанавӣ

Мавзӯ: Давлати Ҳахоманишиён

Синф: 7-8 (Фанни таърих)

Мақсад:

1. Шиносоии хонандагон бо пайдоиш, тавсеа ва сохтори давлати Ҳахоманишиён.
2. Баррасии нақши подшоҳон, сиёсати давлатӣ ва сохтори маъмурӣ.
3. Инкишофи малакаи таҳлил ва муқоисаи таърихӣ.

1. Қисми ташкилии дарс (5 дақиқа)

Салом ва санҷиши ҳозирии хонандагон.

Фароҳам овардани муҳити мусоиди дарсӣ.

Саволҳои такрорӣ аз мавзӯҳои пешина (масалан, «Қадам давлатҳо қабл аз Ҳахоманишиён дар Осиёи Пеш вучуд доштанд?»).

2. Қисми асосии дарс (30 дақиқа)

а) Фаҳмондадиҳии мавзӯ (15 дақиқа)

Пайдоиши давлат:

Асосгузори Ҳахоманишиён – Куруши Кабир (Куруш II) (тақрибан 550 пеш аз милод).

Ғалабаи ӯ бар Модҳо ва таъсиси империяи бузург.

Тавсеаи империя:

Ҳокимияти Камбиз II ва ишғоли Миср.

Ислоҳот ва рушди империя дар замони Дориюши I.

Ҷанги Ҳахоманишиён бо юнониҳо (Ҷангҳои форсӣ-юнонӣ).

Сохтори маъмурӣ ва идоракунии давлат:

Сатрапияҳо (вилоятҳо) ва системаи идоракунӣ.

Роҳи Шоҳӣ ва густариши тиҷорат.

Озодии мазҳабӣ ва сиёсати толерантӣ.

Фарҳанг ва дини Ҳахоманишиён:

Зардуштия ҳамчун дин ва нақши он дар давлат.

Истифодаи хатти меҳӣ ва санъати ҳахоманишӣ.

б) Муколама ва баррасии мавзӯ (10 дақиқа)

Саволу ҷавоб барои таҳкими донишҳо.

Муқоисаи Ҳахоманишиён бо дигар империяҳои қадим (Миср, Вавилон).

Таҳлили сиёсати таҳаммулпазирии мазҳабии Куруши Кабир.

в) Таҳкими маводи омӯхташуда (5 дақиқа)

Ҳалли якчанд саволҳои тестӣ ё кор бо харитаи империяи Ҳахоманишиён.

Машқи гурӯҳӣ (таҳияи хулосаи кӯтоҳ аз номи як сатрап ё як сарбози форсӣ)

3. Қисми ҷамъбасти дарс (10 дақиқа)

Саволҳои ҷамъбастӣ барои санҷиши фаҳмиши умумӣ.

Таъкиди нуқтаҳои асосии мавзӯ.

Вазифаи ҳонагӣ:

Омода кардани реферат дар мавзӯи «Шоҳаншоҳони бузурги Ҳахоманишиён» ё «Системаи идоракунии сатрапияҳо».

Баррасии фикри хонандагон дар бораи мавзӯ ва раванди дарс.

Хулоса

Ин нақшаи дарс сохтори равшан дошта, ба хонандагон имкон медиҳад, ки маводи таърихиро ҳам аз ҷиҳати назариявӣ ва ҳам амалӣ омӯхта, таҳлили онро омӯзанд.

Нақшаи яксоатаи дарс бо тарзи салоҳиятнок (Ҳолати омӯзиши интерактивӣ)

Мавзӯ: Давлати Ҳахоманишиён

Синф: 7-8 (Фанни таърих)

Мақсад:

1. Фаҳмидани пайдоиш, тавсеа ва идоракунии давлати Ҳахоманишиён.
2. Омӯзиши аҳамияти роҳбарони Ҳахоманишиён ва сиёсатҳои онҳо.
3. Инкишофи малакаҳои таҳлилий ва муқоисавӣ.

1. Қисми ташкилии дарс (5 дақиқа)

Салом ва санҷиши ҳозирии хонандагон.

Ташкили муҳити дуруст:

Омӯзгори даъват мекунад, ки хонандагон чанд дақиқа бо ҳам сӯҳбат кунанд ва ба ҳамдигар саволҳои марбут ба мавзӯ диҳанд.

Мақсад: Огоҳ кардани хонандагон дар бораи мавзӯ ва интизориҳои онҳо.

2. Қисми асосии дарс (30 дақиқа)

а) Фаҳмондадиҳии мавзӯ (15 дақиқа)

Пайдоиши давлати Ҳахоманишиён (5 дақиқа)

Куруши Кабир ва таъсиси империя (550 пеш аз милод).

Шарҳи фаъолияти Куруш ва таъсири ғалабаҳояш.

Муҳимияти сиёсати таҳаммулпазирии мазҳабӣ.

Тавсеаи империя (5 дақиқа)

Камбиз II ва ишғоли Миср.

Дориюши I ва беҳбудии идоракунии давлатӣ.

Ҷангҳои форсӣ-юнонӣ.

Сохтори маъмурӣ ва идоракунӣ (5 дақиқа)

Сатрапияҳо ва нақши шоҳаншоҳ.

Пошидани роҳҳои тиҷорат ва ҳифзи марзҳо.

Хати Мехи ва аҳамияти он барои ба ҳам пайваст кардани империя.

б) Ҳолати фаъолон: Баррасии мавзӯ (10 дақиқа)

Гурӯҳбандии хонандагон:

Хонандагон ба гурӯҳҳо тақсим мешаванд (масалан, 4 гурӯҳ). Ҳар гурӯҳ бояд як унсури муҳими давлати Ҳахоманишиёнро омӯзад (масалан, шоҳон, иқтисод, сиёсати динӣ, ҷангиён).

Гурӯҳҳо 5 дақиқа барои омӯхтани унсури худ ва ҳимояи фикрҳои худ омода мешаванд.

Музокираи гурӯҳӣ:

Ҳар гурӯҳ шурӯъ мекунад, ки фикрҳои худро пешниҳод кунанд ва дигарон саволҳо диҳанд.

Омӯзгор кӯмак мекунад, ки донишҳо ба назаргирии муносибатҳо ва таъсири воқеи давлатҳои бунёдкунанда шенасо бошанд.

в) Ҳалли масъалаҳо ва таҳкими мавзӯ (5 дақиқа)

Машқи саволҳо:

Саволҳои кӯтоҳ дар бораи тақсимоти сатрапияҳо, таҳаммулпазирии динӣ ва муҳимияти таърихи Куруш II.

Хонандагон ба саволҳо посух медиҳанд ва баррасиҳо мекунад.

3. Қисми чамъбасти дарс (10 дақиқа)

Баррасиҳои хулосавӣ:

Омӯзгор хулосаро чамъбаст мекунад ва нуқтаҳои муҳимро таъкид мекунад:

Империяи Ҳахоманишиён ва таъсири он ба таърих.

Сиёсати таҳаммулпазирӣ ва роҳҳои идоракунии.

Саволҳои чамъбасти:

Хонандагон метавонанд саволҳо додан ё хулосаи шахсии худро пешниҳод кунанд.

Вазир кардани натиҷаҳо дар бораи роҳбарони Ҳахоманишиён ва шенасоии давлатҳо.

Вазифаи хонагӣ:

Реферат ё кӯтоҳе дар мавзӯи «Куруши Кабир ва таъсири ӯ ба Осиёи Қадим».

Омӯзгор метавонад барои вазифаи хонагӣ як манбаъи таҳқиқотӣ пешниҳод кунад

Хулоса

Тарзи салоҳиятноки дарс (яъне омӯзиш бо роҳи фаъл ва ҷалб кардани хонандагон) имконият медиҳад, ки хонандагон дар баробари гирифтани маълумоти назариявӣ, малакаи таҳлилӣ ва иқтидори таҳқиқи мавзӯҳоро низ инкишоф диҳанд.

Шуришҳо

Дар тӯли таърих, Осиёи Марказӣ шоҳиди шӯришҳои зиёде шудааст, ки аксаран боиси тағйироти ҷиддии сиёсӣ ва иҷтимоӣ гардиданд. Ин шӯришҳо асосан ба муқовимат бар зидди ҳокимияти хоричӣ, зулми иҷтимоӣ ва андозҳои гарон рабт доштанд.

Шуришҳои асосӣ дар Осиёи Марказӣ

1. Шӯриши Муқаннаъ (766–783)

Роҳбар: Ҳошим ибни Ҳаким (Муқаннаъ)

Ҷойгиршавӣ: Мовароуннаҳр (Самарқанд, Бухоро, Нахшаб)

Сабабҳо: Муқовимат бар зидди Хилофати Аббосиён ва андозҳои гарон

Натиҷа: Шӯриш шадидан сарқӯб шуд, Муқаннаъ худкушӣ кард

2. Шӯриши Рофеъ ибни Лайс (806–810)

Ҷойгиршавӣ: Самарқанд ва Бухоро

Сабабҳо: Норозигии мардум аз ҳукмронии арабҳо

Натиҷа: Сарқубии шӯриш аз ҷониби Халифа Ҳорунаррашид

3. Шӯришҳои зидди муғулҳо (XIII–XIV аср)

Ҷойгиршавӣ: Мовароуннаҳр, Хоразм, Фарғона

Сабабҳо: Зулми муғулҳо ва истилои Чингизхон

Натиҷа: Ба сабаби қувваи пурзӯри муғулҳо шӯришҳо ноком шуданд

4. Ҳаракати Сарбадорон (1337–1380)

Ҷойгиршавӣ: Хуросон ва Самарқанд

Сабабҳо: Муқовимат ба ҳокимияти муғулҳо ва ниғаждории мустақилият

Натиҷа: Темур онҳоро шикаст дод ва ҳокимиятро ба дасти худ гирифт

5. Шӯришҳои зидди аморати Бухоро (XIX аср)

Минтақаҳо: Ҳисор, Шаҳрисабз, Кӯлоб, Самарқанд

Сабабҳо: Сатҳи баланди андозҳо ва беадолатии амирони Бухоро

Натиҷа: Шӯришҳо шадидан сарқӯб шуданд

6. Шӯриши Восеъ (1885, Ҳисор ва Қаротегин)

Сабабҳо: Зулми ҳокимони аморати Бухоро ва андозҳои гарон

Натиҷа: Восеъ мағлуб ва қатл карда шуд

7. Ҷанги босмачиён (1918–1930)

Ҷойгиршавӣ: Тамоми Осиёи Марказӣ (Тоҷикистон, Ўзбекистон, Қирғизистон, Туркманистон)

Пешвоён: Иброҳимбек, Фузайл Махсум, Мулло Абдулло, Энвер Пошо

Сабабҳо: Муқовимат ба ҳокимияти Шӯравӣ ва сиёсати коммунистӣ

Натиҷа: Босмачиён мағлуб шуданд, аксари пешвоёнашон кушта ё гуреза шуданд

8. Шӯришҳои зидди Шӯравӣ (1920–1930)

Ҷойгиршавӣ: Фарғона, Бадахшон, Кӯлоб, Қаротегин

Сабабҳо: Сиёсати коллективизатсия, зӯран ҷорӣ кардани ҳокимияти коммунистӣ

Натиҷа: Шӯришҳо пурра сарқӯб шуданд

9.Шӯриши Қомасафедон яке аз шӯришҳои муҳим дар таърихи Аморати Бухоро мебошад, ки дар нимаи аввали асри XIX рух додааст. Сабабҳои шӯриш:

1. Зулми амирони Бухоро – Амирони Манғития (хусусан амир Ҳайдар ва амир Насрулло) сиёсати саҳтгирона дошанд.
2. Андозҳои вазнин – Деҳқонон ва қосибон таҳти фишори андозҳо қарор дошанд.
3. Сиёсати динӣ – Қомасафедон асосан рӯҳониёни суннатӣ буданд, ки бо сиёсати ҳукумат муҳолиф буданд.
4. Норозигии мардум – Қабिलाҳо ва мардуми маҳаллӣ аз беадолатии мансабдорони амирони Бухоро хаста шуда буданд.

Қараёни шӯриш:

Шӯриш дар Шаҳрисабз ва Самарқанд оғоз ёфт.

Қомасафедон бо роҳбарии рӯҳониён ва қабिलाҳои маҳаллӣ бар зидди амир Бухоро бархостанд.

Амир Насрулло бо лашкари худ шӯришро сарқуб кард.

Натиҷа:

Шӯришгарон шадидан ҷазо дода шуданд.

Амир Насрулло сиёсати саҳттарро ҷорӣ кард.

Муқовимати мардум коҳиш ёфт, вале шӯришҳо баъдтар дар шакли дигар идома карданд.

Хулоса: Шӯриши Қомасафедон як талоши мардум барои озодӣ ва адолат буд, ки дар ниҳоят аз ҷониби ҳукумати амирони Бухоро паҳш карда шуд.

10.Шӯриши Қавонбухориён (1917–1920) як ҷунбиши ислоҳотхоҳона ва зидди амирони Бухоро буд, ки ҳадафи он барҳам додани ҳокимияти феодалии Аморати Бухоро ва ҷорӣ кардани ислоҳоти муосир буд.

Сабабҳои шӯриш

1. Ҳокимияти худкомаи Аморати Бухоро – Амир Олимхон (1910–1920) сиёсати худкома ва саҳтгирро пеш мебард.
2. Андозҳои вазнин – Мардум, махсусан деҳқонон ва қосибон, аз андозҳои сангин ва ришваситонии мансабдорон норозӣ буданд.
3. Таъсири Инқилоби Русия (1917) – Пирӯзии болшевикон ва шикасти ҳукумати подшоҳӣ дар Русия ба ҳаракатҳои озодихоҳона дар Бухоро таъсир гузошт.
4. Норозигии рӯҳониён ва зиёиён – Қисме аз рӯҳониён ва зиёиёни Бухоро низ зидди беадолатҳои амир буданд.
5. Дастгирии болшевикон – Ҳукумати Шӯравӣ меҳост нуфузи худро дар Осиёи Марказӣ густариш диҳ...

11.Шуриши Хучанд (мохи майи соли 1916) яке аз шӯришҳои муҳими миллии ва иҷтимоии дар Осиёи Марказӣ буд, ки дар шаҳр ва минтақаи Хучанд (ҳоло дар Тоҷикистон) ба вуқӯъ пайваст. Шӯриш ба хислатҳои зулм, андозҳои вазнин, ва таҳаммулнопазирии сиёсӣ ба муқобили халқ бархост.

Сабабҳои шӯриш:

1. Андозҳои сангин ва бедоди идоракунӣ – Ҳукумат дар давраи амирият дар Аморати Бухоро ба мардум андозҳои баланд мебаст. Вале одамони фақир ва деҳқонон аз чунин андозҳо саҳт ранҷ мебурданд.

2. Зулм ва фишор дар назди намояндагони амир – Гурӯҳҳои мансабдорон ва маъмурияти амирон ба мардум шиканҷа ва беадолатӣ мекарданд, ки боиси норозигии мардум гардид.

3. Вазъи муташанҷ дар аморати Бухоро – Ҳукумат дар Бухоро ва таъсири ҷунбишҳои миллии Осиёи Марказӣ барои озодихоҳӣ боиси пайдоиши ин шӯриш шуд.

4. Таъсири инқилоби 1917 дар Русия – Фишорҳо ва эътирозҳо аз ҷониби халқ дар Русия ва Ҷангҳои аввал боиси таъсир ба Осиёи Марказӣ гардид.

Ҷараёни шӯриш:

Мавҷудияти муқовимат – Ба шӯриш аксаран деҳқонон, касибон ва гурӯҳҳои зиёде дар шаҳри Хучанд ва окрӯси он пайвастанд. Онҳо бо ҳукуматҳои амирии Бухоро ва мансабдорон мубориза мебурданд.

Шӯриш дар майи 1916 – Дар майи соли 1916, шӯриш ба авҷи худ расид, ки боиси шикасти низомии амалкунандаи амир ва кӯшишҳои зиёде давлат барои паҳш кардани он шуд.

Қисмҳои гуногуни ҷамъият – Эътирозкунандагон аз қabilaҳои мухталиф ва ҷунбишҳои мазҳабии гуногун, бо даъвати мардуми Хучанд ва манотиқи атроф ба муқобили амир бархостанд.

Натиҷаҳо:

Паҳш кардани шӯриш – Шӯриш пас аз муқовиматҳои шадид дар маҷмӯъ паҳш шуд, аммо ҳукумати амирии Бухоро ба зудӣ бо маъзарат ва ислоҳоти қонунгузорӣ кӯшиш кард, ки унсурҳои аслий ва сабабҳои шӯришро бартараф кунад.

Ҳиссаи бунёди дар таърихи шӯришҳои миллии Осиёи Марказӣ – Шӯриши Хучанд ба рушди чунбишҳои ислохотии минбаъда дар минтақаи Осиёи Марказӣ ва Тоҷикистон таъсир гузошт.

12.Шуриши Спитамен — як шӯриш ва муқовимат ба истилои Искандар Македонский (Александр Великий) дар Осиёи Марказӣ, ки дар асри IV пеш аз милод ва ба сарвари Спитамен, яке аз сарлашкарҳои маъруфи маҳаллӣ, сурат гирифт. Спитамен аз фарзандони шоҳони ориёӣ ва фарди ватандӯст буд, ки кӯшиш мекард, хоки ватанро аз тасарруфи Искандар ва лашкари ӯ начот диҳад.

Сабабҳои шӯриш:

Истилои Искандар — Искандар, пас аз ғалабаи бузург дар Эрон ва дигар минтақаҳои Осиёи Миёна, барои тасарруфи хоки Согдиана (ки минтақаи ҳозираи Тоҷикистон ва Узбекистонро дар бар мегирифт) ба ин минтақа сафар кард.

2. Муқовимат ба зулм — Искандар ва лашкари ӯ, дар роҳҳои фатҳ, бо зулм ва шиканча ба мардуми маҳаллӣ амал мекарданд, ки ба муқовимат даромадани одамонро бармеангехт.

3. Маҳдудиятҳои фарҳангӣ — Ислам ва фарҳанги маҳаллӣ аз муқовимат ба амалҳои Искандар ва ҷаҳонӣ сохтани он қисматҳои буданд, ки ба майл ва таҳдидҳои динии мардуми маҳаллӣ сабаб гаштанд.

Ҷараёни шӯриш:

1. Рафтани Спитамен дар муқобили Искандар — Спитамен, сарвар ва раҳбари маҳаллӣ, як созиш бо халафияти Искандар намекард ва барои муҳофизат аз озодӣ ва ҳаёти халқаш, бо лашкари Искандар муқовимат кард. Вай ба ёрии мардум ва гурӯҳҳои гуногун пайваست ва шӯриш ба як ҳаракати муқовиматӣ табдил ёфт.

2. Қаҳрамонӣ ва муқовимат — Спитамен, ки дар ду пайкари хоси маҳаллӣ ва ҷангиён буд, тавонист бо муҳолифат ва кӯшишҳои мӯътабарии худро заминаи муносибатҳои бо дигар ҳайатҳои маҳаллии Осиёи Марказӣ таҳия кунад.

3. Қисмҳои мухталиф ва нофаҳмии ҷангҳо — Спитамен дар муқобили Искандар бо ҷангҳои ҷандин моҳи шадид дар тамоми Осиёи Марказӣ

сафар мекард. Аммо бо вучуди муқовимат ва мубориза, дар охири охири шӯришҳо, Спитамен шикаст хурд ва шӯриш ба хотима расид.

Натиҷаҳо:

1. Шикаст ё шӯриш — Гарчанде ки Спитамен ва ҷонибдоронаш дар якчанд ҷангҳо муқовимат карданд, амалан шӯриш мағлуб шуд ва маҳаллаҳо ба тасарруфи Искандар афтоданд.

2. Аҳамияти таърихӣ — Шӯриши Спитамен як кӯшиши наҷот аз истилои хориҷӣ ва як мисол барои муқовимати халқҳо дар баробари истилои бузургтарин империяи он замон буд. Барои мардуми Осиёи Марказӣ, Спитамен як қаҳрамон боқӣ монд, ки муборизаи ӯ барои озодӣ ва истиқлолият таърихи маъруфи минтақа аст.

Шӯриши Спитамен баъд аз марг ва шикасти ӯ дар таърих ҳамчун як намунаи муқовимат ба таъсири хориҷӣ ва муттаҳидшавии халқҳои маҳаллӣ дар баробари таҳдидҳо боқӣ мондааст.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда

1. Ғафуров, Б. Тоҷикон (Таърихи қадимтарин, қадим, асри миёна ва давраи нав) / Б.Ғафуров. - Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. – 976 с.
2. Камолов, Ҳ., Саидов, А. Таърихи халқи тоҷик (Китоби дарсӣ барои синфи 8) / А. Мухторов ва диг. – Душанбе: Маориф, 2022. – 312 с.
3. Муҳаммадхусайни Бурҳон. Бурҳони Қотей. - Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с.
4. Ҳақимов, Н. Таърихи халқи тоҷик (Китоби дарсӣ барои синфи 10-уми муассисаи таҳсилоти умумӣ). Душанбе: Маориф, 2022. 288 сах.
5. Роҳат Набӣ, Файзӣ Зикриё. Таърихи халқи тоҷик (китоби дарсӣ барои синфи 11). – Душанбе: Маориф, 2022. – 280 с.
6. Айнӣ, С. Намунаи адабиёти тоҷик / С.Айнӣ. – Душанбе: Адиб, 2010. – 448 с.
7. Ҳақимов, Н. Таърихи халқи тоҷик (китоби дарсӣ барои синфи 10-уми муассисаҳои таҳсилоти умумӣ). Душанбе: Маориф, 2022. – 288 с.
8. Яқубов, Ю. Таърихи халқи тоҷик / Ю.Яқубов. – Душанбе: Собирӣ, -2009. – 227с.
9. Яқубшоҳ, Ю. Таърихи халқи тоҷик. Ибтидои асрҳои миёна (Китоби дарсӣ барои синфи 6-уми муассисаҳои таҳсилоти умумӣ) / Ю.Яқубов. – Душанбе: Маориф, 2022. – 232с.

Коғази офсетӣ, чопи офсетӣ, андозааш 60/84
Ҳаҷми 1/16. Қузъи чопӣ 6,5.

Китоб дар чопхонаи “Матбаа”
аз чоп бароварда шуд.